

**ANGST VOOR SEXUEEL GEWELD:
VAN OVERDREVEN ANGST NAAR GERECHTVAARDIGDE WOEDE**

deel 1

Bernardine Ensink
Francine Albach

Werkgroep Vrouwenstudies
Fakulteit der Sociale Wetenschappen
Rijksuniversiteit Leiden

♀♀-studies/R-83/1

♀♀-STUDIES

ANGST VOOR SEXUEEL GEWELD:
VAN OVERDREVEN ANGST NAAR GERECHTVAARDIGDE WOEDE

DEEL I

Bernardine Ensink
Francine Albach

Werkgroep Vrouwenstudies
Faculteit der Sociale Wetenschappen
Rijksuniversiteit Leiden

♀-studies/R-83/1

♀♀-studies/R-83/1

© Werkgroep Vrouwenstudies
Middelstegracht 4, 2312 TW Leiden
tel. 071-148333 toestel 2264

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de werkgroep. Voor alle kwesties inzake het reproduceren van gedeelten uit dit werk wende men zich tot de werkgroep Vrouwenstudies.

"Te weinig, in het algemeen: niet onderzocht is (onder andere) het mentale effect van het onophoudelijk doelwit te zijn van allerlei soorten van "humor", onder andere van het zogenaamd "vriendelijk plagen". De onophoudelijkheid van dit vriendelijk plagen is distraherend in een mate die nog geen psychiater zich heeft voorgesteld."

Prof. Dr. E. Barth

VOORWOORD

Dit onderzoek is mogelijk gemaakt door subsidie van het Ministerie van Justitie.

Ten behoeve van dit onderzoek heeft het Ministerie een begeleidingscommissie samengesteld, waarin de volgende personen zitting hebben:

Voorzitster: mw. mr. W.G. Schimmel-Bonder, medewerkster Stafafdeling Wetgeving Publiekrecht, Ministerie van Justitie en lid van de Contactgroep Justitie-Emancipatie Stimulering (JES).

Secretaris: Hr. drs. W. Scheepmaker, hoofd Bureau Externe Contacten WODC, Ministerie van Justitie.

Leden:

Hr. mr. A.G. Geelhoed, v/h raadadviseur, Ministerie van Justitie, v/h secretaris adviescommissie Zedelijkheidswetgeving.

Hr. mr. H.P. Wooldrik, officier van Justitie, arrondissementsparket Amsterdam, lid werkgroep Sexuele Geweldsmisdrijven.

Hr. dr. J.J.M. van Dijk, hoofd Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatie Centrum (WODC), Ministerie van Justitie. Later vervangen door Hr. drs. C.H.D. Steinmetz, wetenschappelijk medewerker WODC, Ministerie van Justitie.

mw. drs. O.J. Zoomer, wetenschappelijk medewerkster O en O, Binnenlandse Zaken.

mw. drs. Y.M. Quispel, criminologe, medewerkster FIOM.

De leden van de begeleidingscommissie hebben zich intensief met het onderzoek bezig gehouden. Met name mw. drs. O. Zoomer en drs. Y. Quispel willen we bedanken voor hun waardevolle steun en adviezen bij dit onderzoek. Ook drs. C. Steinmetz heeft ons herhaaldelijk informatie verschaft. De uitvoering van het onderzoek is mogelijk gemaakt door een besluit van het faculteitsbestuur dat hangende

de oprichting van de werkgroep Vrouwenstudies, de DSWO inhoudelijk onderdak zou kunnen verschaffen aan het project. Met name de heer Drs. P. Noordzij (medewerker DSWO) heeft zich vanuit de DSWO met het onderzoek bezig gehouden.

Gedurende de loop van het onderzoek heeft de DSWO de verantwoordelijkheid voor het onderzoek overgedragen aan de WUB-werkgroep Vrouwenstudies (i.o.). De WUB-werkgroep vrouwenstudies heeft de heer drs. I. Maso verzocht de supervisie op zich te nemen wat betreft de onderzoekstechnische kant (I. Maso: hoofdmedewerker vakgroep Methoden en Technieken, Sociologie, RU Leiden). We willen drs. Maso bedanken met name voor zijn adviezen in de kwalitatieve onderzoeksfase. Wat betreft de inhoudelijke kant heeft de werkgroep vrouwenstudies de verantwoordelijkheid gelegd in handen van een multidisciplinaire steungroep die bestond uit de volgende personen: mw. drs. I. Vorrink (coördinatrice WUB-werkgroep Vrouwenstudies), mw. drs. I. van Hoorn (lid WUB-werkgroep, coördinatrice Arbeid & Welzijn, DSWO), mw. drs. G. Noordenbosch (lid WUB-werkgroep, onderzoekster), mw. J. Jacobs (filosofie-studente, psychotherapeute) en mw. drs. M. Boon (onderzoekster, voormalig medewerkster DSWO). De leden van de steungroep hebben bij alle fasen van het onderzoek een zeer belangrijke inbreng gehad. We danken hen hartelijk voor de vele uren die zij geheel belangeloos besteed hebben aan dit project.

We hebben over specifieke onderwerpen aan zeer veel personen advies gevraagd; voor hun waardevolle commentaar willen we speciaal de volgende personen bedanken: prof. dr. N. Frijda, vakgroep Functieleer, Psychologie, UvA Amsterdam; mw. drs. R. van Rijswijk, vakgroep Gedragsleer, Psychologie, UvA Amsterdam; hr. drs. J. van der Dennen, vakgroep Polemologie, RU Groningen; hr. dr. J. van der Meulen, vakgroep Strafrecht, Seminarium van Hamel, UvA Amsterdam.

Het veldwerk is verricht door de veldwerkdienst van de DSWO. Wij willen met name onze dank zeggen aan mw. T. de Bruijn en de interviewsters voor de wijze waarop ze zich hebben ingezet voor het onderzoek.

Onder grote tijdsdruk hebben vooral mw. L. van den Andel en mw. M. Schouten, mw. M. Verdel en hr. R.H. Rementería Troncoso

vaak de moeilijk leesbare manuscripten omgezet in overzichtelijke onderzoeks verslagen. Mw. drs. M. Albach-Tielrooy heeft de onderzoeksverslagen gecorrigeerd op stijl- en typefouten.

Tenslotte is mw. drs. L. Vorrink voor een maand ingesprongen toen mw. drs. F. Albach ziek was. Zij heeft een deel van de kwalitatieve analyse verricht. Tijdens de ziekte van mw. drs. B. Ensink is mw. drs. F. Albach aangesteld om het rapport af te ronden.

Wij willen nogmaals alle personen die betrokken zijn geweest bij dit onderzoeksproject hartelijk bedanken.

Bernardine Ensink

Francine Albach

INLEIDING TOT HET ONDERZOEKSRAPPORT

De centrale vraag waarop wij antwoord willen geven door middel van dit onderzoek luidt als volgt:

Is het juist dat vrouwen aan de ene kant bang zijn voor sexueel geweld en allerlei situaties in verband hiermee vermijden, terwijl aan de andere kant sexueel geweld heel weinig voorkomt?

Deze vraagstelling komt voort uit eerder criminologisch onderzoek waarvan de resultaten aanleiding geven tot de stelling dat vrouwen "een overdreven angst" hebben voor aanranding en verkrachting.

Om deze vraag te beantwoorden hebben we ons afgevraagd wat de aard en omvang is van sexueel geweld, welke emoties vrouwen ervaren ten aanzien van sexueel geweld, in hoeverre ze hierop anticiperen en hoe groot ze de kans schatten dat dit voorkomt.

Deze vraagstellingen zijn zowel theoretisch geanalyseerd als nader empirisch onderzocht met behulp van kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden.

Bij de verslaglegging zijn we ervan uitgegaan dat het verwerven van inzichten in de onderzoeksvraagstellingen centraal staat. We hebben dan ook de informatie uit verschillende bronnen, nl. literatuurstudie kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksgegevens per thema geïntegreerd.

Het onderzoeksverslag bestaat uit twee delen. Deel I bestaat vervolgens weer uit verschillende onderdelen.

Allereerst worden in deel A (Hoofdstuk 1 en 2) de achtergronden en opzet van dit onderzoek beschreven. De onderzoeksgegevens betreffende de definitie en omvang van sexueel geweld staan in deel B (hoofdstuk 3 en 4). Vervolgens komen de kansschattingen met betrekking tot sexueel geweld, de emoties ten aanzien van sexueel geweld en de anticipatie op sexueel geweld aan bod (Deel C, Hoofdstukken 5, 6 en 7).

Ter beantwoording van de centrale vraagstelling (zie boven) zetten we de onderzoeksresultaten zoals behandeld in deel B en in deel C naast elkaar (Deel D, hoofdstuk 8).

Deel I van het onderzoeksverslag wordt afgesloten door een samenvat-

ting van de belangrijkste onderzoeksresultaten en door punten van discussie waartoe het onderzoek aanleiding geeft (Hoofdstuk 9).

Deel II van het onderzoeksverslag bestaat uit bijlagen. Bijlage 1 t/m 4 hebben betrekking op langdurige effecten van confrontaties, de factoren die samenhangen met vermijdingsgedrag, samenhangen tussen emoties, algemene angstigheid en kansschattingen en suggesties voor beleid van respondentes.

In de overige bijlagen wordt een verantwoording gegeven van de gevolgde onderzoeksprocedures.

De laatstgenoemden zijn onmisbaar voor het begrip van de onderzoekstechnische kant van de zaak.

INHOUDSOPGAVE DEEL I

Blz.

Voorwoord

Inleiding tot het onderzoeksrapport

DEEL A: ACHTERGRONDEN, VRAAGSTELLINGEN EN ONDERZOEKSOPZET

1	Achtergrond van het onderzoek en onderzoeks- vraagstellingen	1
1.1	Achtergronden en voorgeschiedenis van dit onderzoek	1
1.2	Een kritische beschouwing van voorafgaand onderzoek	5
1.3	Implicaties van de beschouwingen voor de eigen onderzoeksopzet	13
1.4	Onderzoeksvraagstellingen	15
2	Onderzoeksopzet	16
2.1	Ontwikkelingen in de onderzoeksopzet	16
2.2	Fase 1: theorievorming	17
2.3	Fase 2: het kwantitatieve onderzoek	19
2.4	Fase 3: het kwalitatieve onderzoeksdeel	24

DEEL B: DEFINITIE EN OMVANG VAN SEXUEEL GEWELD

3	Definitie van sexueel geweld	28
3.1	Inleiding	28
3.2	Een nadere uitwerking van de begrippen agressie en geweld	30
3.3	Omschrijving van het begrip "sexueel geweld"	33
3.4	Hoe definiëren vrouwen in het algemeen sexueel geweld	37
3.5	De relatieve ernst van verschillende vormen van sexueel geweld	42
3.6	Samenvatting en uiteindelijke definitie van sexueel geweld	43
4	Vormen en omvang van sexueel geweld	45
4.1	Inleiding	45
4.2	Algemene omvang van sexueel geweld	46
4.2.1	Sexueel misbruik van kinderen binnen de familie	47
4.2.2	Sexueel geweld binnen partnerrelaties	49
4.2.3	Sexueel geweld binnen autoriteitsrelaties	52
4.2.4	Sexueel geweld binnen relaties met bekenden	54
4.2.5	Sexueel geweld door onbekende mannen	57
4.2.6	Informatie over confrontaties met sexueel geweld in de directe omgeving	59
4.3	Een evaluatie van de vragenlijst en de onderzoeks- methoden	59
4.3.1	Een algemene indruk van de manier waarop de vragenlijst ontvangen is	60
4.3.2	Validiteit van de omvangsgegevens	61
4.3.3	De betrouwbaarheid van de omvangsgegevens	64
4.4	Samenvatting en conclusies	67

DEEL C: KANSSCHATTING, EMOTIES EN ANTICIPATIE TEN AANZIEN VAN SEXUEEL GEWELD

5	Kansschattingen ten aanzien van verschillende vormen van seksueel geweld	69
6	Emoties ten aanzien van seksueel geweld	71
6.1	Inleiding	71
6.2	Emotie-theorie van Frijda	71
6.3	Welke emoties worden ervaren door vrouwen bij confrontatie met verschillende vormen van seksueel geweld?	73
6.3.1	Emoties t.a.v. denkbeeldige confrontaties met seksueel geweld; <u>kwantitatieve</u> onderzoeksresultaten	76
6.3.2	Emoties bij eigen confrontatie met seksueel geweld; <u>kwantitatieve</u> onderzoeksresultaten	78
6.3.3	Emoties bij eigen confrontatie met seksueel geweld; <u>kwalitatieve</u> onderzoeksresultaten	79
6.4	Welke waarde mag men hechten aan de emotie woede?	81
6.5	Samenvatting en conclusie	83
7	Anticipatie op seksueel geweld	86
7.1	Inleiding	86
7.2	Theoretische omschrijving van het begrip anticipatie	87
7.3	Op welke wijze en op welke schaal anticiperen vrouwen op seksueel geweld? Kwantitatieve onderzoeksfase	89
7.4	Anticipatiestrategieën; kwantitatieve onderzoeksfase	93
7.5	Op grond van welke aanleidingen begeeft men zich niet in bepaalde situaties?	95
7.6	Uitgaansbeperkingen	98
7.7	Samenvatting en conclusie	101

DEEL D: VERGELIJKING KANSSCHATTING, EMOTIES EN ANTICIPATIE MET DE OMVANG VAN SEXUEEL GEWELD

8	Vergelijking kansschatting, emoties en anticipatie met de omvang van seksueel geweld	104
8.1	Inleiding	104
8.2	Omvang van seksueel geweld vergeleken met kansschatting met betrekking tot seksueel geweld	105
8.3	Omvang van seksueel geweld vergeleken met emoties ten aanzien van seksueel geweld	106
8.4	Omvang van seksueel geweld vergeleken met anticipatie op seksueel geweld	107
8.5	Samenvatting en conclusies	107

DEEL E: SAMENVATTING EN PUNTEN VAN DISCUSSIE

9	Samenvatting en punten van discussie	109
9.1	Samenvatting	109
9.2	Punten van discussie	113
	Literatuur	119

DEEL A: ACHTERGRONDEN, VRAAGSTELLINGEN EN ONDERZOEKSOP- ZET

1 ACHTERGROND VAN HET ONDERZOEK EN ONDERZOEKSVRAAG- STELLINGEN

1.1 Achtergronden en voorgeschiedenis van dit onderzoek

De directe achtergrond van ons onderzoek werd gevormd door twee onderzoeken van het WODC (Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum van het Ministerie van Justitie).

Het ene betrof de aard en omvang van de (kleine) criminaliteit in Nederland, de zogenoemde slachtofferenquête. In het andere werden de gevoelens van onveiligheid ten aanzien van criminaliteit onderzocht, ofwel: "Onrustgevoelens in Nederland". Het eerste onderzoek had tot doel om de omvang van het voorkomen van de zogenaamde kleine criminaliteit te meten buiten de registratie van de politie om. Dat wil zeggen: men wilde achterhalen in hoeverre mensen het slachtoffer zijn geworden van een delict dat niet bij de politie gemeld of geregistreerd is. Op die manier kan men niet alleen een schatting maken van het totale aantal delicten, maar tevens kan worden berekend in hoeverre verschillende bevolkingsgroepen slachtoffer van een (bepaald) delict zijn geweest. Deze slachtoffer-enquêtes zijn vanaf 1974 elk jaar opnieuw gehouden (Van Dijk, Steinmetz, 1979). Uit de resultaten bleek dat de delicten die het meeste voorkwamen vandalisme, aanrijding en (brom)fiets-diefstal waren. Verder bleken de bevolkingsgroepen die het meeste risico liepen om slachtoffer van een delict te worden, mensen te zijn van het mannelijke geslacht tussen de 16 en 25 jaar die in een grote stad wonen. Sexuele delicten kwamen relatief gezien weinig voor.

Het tweede onderzoek betrof de onrustgevoelens ten aanzien van criminaliteit (Cozijn en Van Dijk, 1976). Het doel hiervan was te achterhalen in hoeverre mensen zich ongerust maken over criminaliteit en te

weten te komen in hoeverre men bang is om van een (bepaald) delict het slachtoffer te worden. Uit de resultaten bleek dat de groep mensen die het meeste bang waren om slachtoffer te worden, de groep jonge vrouwen was en dat het delict waarvan de meeste dreiging uitging aanranding bleek te zijn.* Tevens was het zo dat vrouwen op grond van deze onrustgevoelens een bepaalde leefstijl ontwikkelden: 42% van de vrouwen ging 's avonds niet alleen op straat (Onrustgevoelens, p. 21).

Vervolgens vroeg men zich af of vrouwen objectief gezien ook reden hadden om zich zorgen te maken over het delict aanranding: was het zo dat vrouwen ook grote kans lopen om daarvan het slachtoffer te worden?

Men vergeleek de resultaten van beide onderzoeken met elkaar en concludeerde dat "een deel van de Nederlandse vrouwen zich onveiliger voelt dan nodig is" (Cozijn e.a., 1976, p. 28). Ook sprak men over een "opmerkelijke discrepantie" tussen angst voor en kans op (slachtoffer van) criminaliteit (Van Dijk, 1979, p. 25). Of over een "irrationele, irreële, overdreven of buitenproportionele angst van vrouwen" (Winkel, 1981, p. 289). Deze resultaten werden niet alleen in de beide WODC-onderzoeken gevonden, maar ook in Amerikaans criminologisch onderzoek bleek er sprake te zijn van dezelfde paradoxen** (zie bijv. Reiss 1967, Conklin 1975, Henig en Maxfield 1978, Hindelang c.s. 1978, Lewis en Maxfield 1980, Skogan en Maxfield 1980). In de volgende paragraaf zullen we verder ingaan op de inhoud van deze paradox, discrepantie, irreële angst of hoe men het ook noemen wil. Voor degenen die de discrepantie geconstateerd hadden, de onderzoekers van het WODC, was deze vervolgens aanleiding geworden tot het voeren van een discussie en het doen van verder onderzoek naar mogelijke verklaringen voor dit verschijnsel.

* Ook bleek dat naast jonge vrouwen bejaarden een groep vormden die hoge angst vertoonde. Dit resultaat zullen we echter verder buiten beschouwing laten, aangezien het voor ons onderzoek minder relevant is en ook minder aandacht heeft gekregen in verder onderzoek.

** Voor een beschrijving hiervan en voor een beschrijving van mogelijke verklaringen hiervoor, zie Winkel, 1981.

De eerste verklaring werd gezocht in de richting van de berichtgeving over criminaliteit en de meningsvorming hierover. Van diegenen die weleens denken aan de mogelijkheid om zelf het slachtoffer van een delict te worden, komt 40% hiertoe naar aanleiding van een misdaadartikel in de krant. Men veronderstelde dat het hoge percentage onrustgevoelens verband hield met het gegeven dat vooral vrouwen in de media de verhalen over misdaden lezen. In een verkennend onderzoek dat het WODC hiernaar deed, bleek bovendien dat vrouwen vaker een gesprek voeren over misdaad dan mannen (Interne publicatie WODC, 1978) en de misdaadverhalen in de krant intensiever lezen dan mannen (Coenen en Van Dijk, 1978). Van Dijk (1978) zag daarom deze overvoering van vrouwen met misdaadverhalen uit de media als verklaring voor hun angst voor criminaliteit.

De tweede verklaring, gebaseerd op de stelling van Griffin, (1977) was dat angst voor verkrachting een vaak bewust gehanteerde factor zou zijn die de emancipatie van vrouwen belemmert. Men veronderstelde dat de mate van geëmancipeerdheid van vrouwen negatief zou samenhangen met angst voor verkrachting.* Deze hypothese werd onderzocht door een groep Leidse studenten, maar hiervoor werd geen empirische evidentie gevonden (Gubbels e.a., 1978).

De derde verklaring voor de discrepantie werd gezocht in de persoonlijkheids variabele "angstigheid" (Van Dijk, 1978, Justitiële verkenningen). Vrouwen zouden een relatief lage drempel hebben voor angstreacties (o.c., p. 32). Deze verklaring is niet nader onderzocht. Het gebrek aan evidentie voor de tweede verklaring was voor het WODC reden om uitvoering van vervolgonderzoeken hiernaar voorlopig stop te zetten, tot men zich zou hebben bezonnen op een nieuwe theorievorming, aangezien de oude leek te zijn vastgelopen (zie Van Dijk/FRIC, 1979).

* Aldus de woorden van Van Dijk (Van Dijk/FRIC, 1979). Hiermee interpreteert hij de ideeën van Griffins echter heel anders dan zij ze bedoeld heeft. Zij stelt dat (angst voor) verkrachting een soort terreur vormt waardoor de vrijheid van vrouwen belemmerd wordt. Deze stelling mag men echter niet omdraaien en dat gebeurt wanneer er wordt gezegd dat alleen ongeëmancipeerde (dus in hun vrijheid belemmerde) vrouwen bang voor verkrachting zouden zijn. Griffins bedoelt dat angst voor verkrachting nu juist op alle vrouwen een terreureffect heeft. Wanneer men dan onderscheid gaat maken naar soorten vrouwen, is dat niet in overeenstemming met de strekking van haar betoog.

Inmiddels werden de resultaten met betrekking tot de discrepantie die door het WODC verkregen waren, zelf aan kritiek blootgesteld. Zo vroeg de werkgroep vrouwencriminologie te Amsterdam zich af of het wel terecht is om van deze discrepantie te spreken aangezien er bij het meten van de aantallen aanrandingen een "dark number problem" kan optreden*. Deze problemen en discussies leidden tot de beslissing van het WODC om vervolgonderzoek naar deze kwestie te laten doen bij een externe onderzoeksinstantie.

De Dienst Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek hield op dat moment een enquête onder potentiële onderzoekssubsidiënten en hierop gaf het WODC te kennen dat zij dit onderwerp graag onderzocht wilden zien binnen de werkgroep Vrouwenstudies van de Rijksuniversiteit te Leiden.

Deze werkgroep was op dat moment in oprichting en Angst voor Sexueel Geweld leek een onderwerp dat goed zou passen in de doelstellingen van de werkgroep. Want de werkgroep heeft als doelstelling (onder andere) zich richten op onderzoek dat inzicht biedt in het ontstaan en functioneren van vrouwenonderdrukking. Daarbij werd ervan uitgegaan dat de machtsongelijkheid tussen mannen en vrouwen maatschappelijk en niet biologisch bepaald is (zie nota WUB-werkgroep Vrouwenstudies, 1982). Angst van vrouwen voor seksueel geweld kan men zien als een aantasting van de bewegingsvrijheid en het welzijn van vrouwen en in zoverre ook als een verschijnsel dat verband houdt met de onderdrukte positie van vrouwen.

Daarop werd er een onderzoeksvoorstel geschreven (Ensink, 1980). Hierin stonden drie probleemstellingen centraal. De eerste had betrekking op het uitvoerig beschrijven van de angst voor aanranding en verkrachting, van de kansschatting hierop en van de leefregels die hierop betrekking hebben.

* Met de term "dark number problem" wordt het volgende bedoeld: niet alle verkrachtingen en aanrandingen worden bij de politie aangegeven. Wanneer men nu uit de politiestatistieken zou willen opmaken in hoeverre deze delicten voorkomen, verkrijgt men een onderschatting van het werkelijke aantal aanrandingen. Om dit probleem te ondervangen werden de zogenaamde "slachtofferenquêtes" gehouden. Maar ook bij dit soort onderzoek zag de werkgroep Vrouwencriminologie bezwaren, o.a. vanwege de manier waarop de vragenlijst werd afgenomen.

De tweede probleemstelling had betrekking op verklaringen van de kans op en angst voor aanranding en verkrachting bij vrouwen.

De derde ging over strategieën en acties ter verandering van de kans op verkrachting/aanranding en/of de hoge onrustgevoelens van vrouwen.

1.2 Een kritische beschouwing van voorafgaand onderzoek

Op grond van verschillende onderzoeken (zie vorige paragraaf) concludeerde men dat er een discrepantie bestaat tussen angst voor en kans op slachtofferschap van criminaliteit. Men heeft verschillende onderzoeken verricht om de gevonden discrepantie te verklaren. Volgens Winkel (1981) is door de brede belangstelling voor de verklaringen voor deze discrepantie de aandacht voor inconsistente resultaten verslapt. Wij willen nu de onderzoeken op grond waarvan er een discrepantie geconstateerd werd kritisch beschouwen.

We hebben daartoe twee onderzoeken uitgekozen, namelijk de beide WODC-onderzoeken, omdat zij de aanleiding vormden tot ons onderzoek en ook omdat zij in Nederland nogal wat bekendheid en invloed hebben gekregen o.a. in publikaties van De Swaan (1977), de Sociale Atlas van de Vrouw (1977) en Soetenhorst (1982).

Een kritische beschouwing van deze onderzoeken heeft tot doel inzicht te krijgen in de waarde die men aan de gevonden onderzoeksresultaten mag hechten. De waarde van voorafgaand onderzoek is immers niet altijd gelegen in de juistheid maar ook in de strekking van de conclusies. Deze kan namelijk voor andere onderzoekers als impuls dienen om het onderzoek vanuit een ander uitgangspunt nog eens kritisch te bezien en op grond daarvan nieuw onderzoek te starten en eventuele problemen in de eigen onderzoeksopzet te ondervangen.

De conclusie "overdreven angst"* onder de loep genomen

Allereerst willen we, zonder nadere beschouwing van de criminolo-

* Wij spreken liever niet van "irreële angst". Vanuit het subject gezien heeft een emotie altijd betrekking op iets. Voor de persoon zelf is angst altijd reëel (voor een nadere uitwerking van deze gedachtengang zie Bijlage 15).

gische onderzoeken, de conclusie dat er sprake is van een overdreven angst bij vrouwen onder de loep nemen.

Deze conclusie rechtvaardigt een aantal kritische kanttekeningen.

() Op grond van de bevindingen dat mannen iets vaker het slachtoffer zijn van criminaliteit dan vrouwen en dat vrouwen hogere onrustgevoelens hierover hebben dan mannen, zou men ook kunnen concluderen dat er bij mannen sprake is van een te grote roekeloosheid. De conclusie dat er sprake is van een overdreven angst van vrouwen is nogal eenzijdig.

() Achter de conclusie dat er sprake is van overdreven angst bij vrouwen ligt een belangrijke veronderstelling. Deze veronderstelling houdt in dat de frequentie van een gebeurtenis bepalend is voor de mate waarin men angst ervaart.

Naast de frequentie van een gebeurtenis is echter ook de aard van een gebeurtenis belangrijk voor de mate waarin men angst ervaart. Misdaden tegen de persoon gericht vreest men meer dan misdaden tegen eigendommen (zie ook Maxfield en Skogan, 1980, tabel 2, p. 32). Een vergelijking van de mate waarin mannen en vrouwen slachtoffer zijn van delicten, zonder rekening te houden met de aard van de delicten waar beide groepen het slachtoffer van zijn, is te simplistisch, zeker als men dit relateert aan de mate van angst.

() Uit de conclusie dat er sprake is van overdreven angst spreekt een nogal statische opvatting van de relatie tussen het slachtofferschap van seksuele delicten en onrustgevoelens. We vragen ons af of een dynamische opvatting niet meer op z'n plaats is, d.w.z. hoge onrustgevoelens kunnen aanleiding geven tot gedrag dat slachtofferschap voorkomt. Dit dan met name wat betreft situaties die vermeden kunnen worden, zoals de straat. Hierdoor vermindert de kans op slachtofferschap.

F. Winkel verwoordt dit aldus:

"Een overigens niet empirisch getoetste verklaring voor discrepantie tussen objectieve risico's en angstniveau's is dat een hoog angstniveau resulteert in meer 'vermijdingsgedrag', dat op z'n beurt leidt tot een kleiner aantal slachtoffers" (Winkel, 1981, o.c. p. 290).

Is een rechtstreekse vergelijking van mannen en vrouwen wat betreft slachtofferschap van criminaliteit en onrustgevoelens wel geoorloofd.

Nu we enige vraagtekens hebben gezet bij de conclusies die men baseerde op criminologische onderzoeken, willen we ingaan op de beide WODC-onderzoeken.

In het WODC-onrustgevoelens-onderzoek worden de termen angst voor criminaliteit en angst voor aanranding door elkaar gebruikt. De ene keer spreekt men van 'fear of crime'. Bijvoorbeeld "Van de demografische kenmerken sekse, leeftijd en sociale klasse vertoont de factor sekse veruit de sterkste samenhang met de 'fear of crime' " (Justitiële Verkenningen, nr. 9, 1978, p. 16). De andere keer spreekt men over onrustgevoelens met betrekking tot aanranding. Bijvoorbeeld "Voor zover er in Nederland onder de bevolking sterke onrustgevoelens leven, gaat het om een zeer specifiek soort, nl. om de vrees van (jonge) vrouwen om te worden aangerand" (Onrustgevoelens, 1976, p. 27).

De onderlinge verwisseling van de termen angst voor aanranding en 'fear of crime' wordt in de hand gewerkt door de wijze waarop men in het WODC-onderzoek naar onrustgevoelens gevraagd heeft.

Een belangrijke vraag* waarop men de conclusie baseerde dat vrouwen vooral bang zijn voor aanranding was als volgt geformuleerd:

"Zoudt U mij willen zeggen hoe vaak U denkt aan de mogelijkheid slachtoffer te worden van enig misdrijf? Zo ja, aan welk delict denkt U dan?".

Uit de resultaten bleek dat mannen en vrouwen met name verschilden in de mate waarin zij dachten ooit het slachtoffer te worden van aanranding. Men vond dus dat sexeverschillen in onrustgevoelens ten aanzien van criminaliteit bestonden uit sexeverschillen in onrustgevoelens ten aanzien van aanranding (zie Bijlage 16). Men bleef echter spreken in termen van 'fear of crime'. "In Duitsland, Frankrijk, de U.S.A., Canada en Nederland vertonen de vrouwen scores voor de verschillende indicatoren voor 'fear of crime', die vaak twee keer zo hoog liggen als de scores van de mannen (Stephan, 1976;

* Men mat de onrustgevoelens met behulp van meerdere vragen.

Peyrefitte, 1977; Hindelang, 1974; Courtis, 1970; Cozijn en Van Dijk, 1976)" (Van Dijk, 1978, p. 17). Het blijven spreken in termen van 'fear of crime' verhuult echter dat sommige delicten voor mannen en vrouwen geen gelijke betekenis hebben. Vanuit Vrouwenstudies-perspectief is er herhaalde malen op gewezen dat men in de meeste criminologische onderzoeken geen aandacht heeft voor verschil in betekenis van bepaalde delicten voor mannen en vrouwen (zie Smart, 1976, p. 77-108). Dit is met name van belang wanneer het om delicten gaat die iets met seksualiteit te maken hebben.

Van "sexuele criminaliteit" (d.w.z. aanranding en verkrachting) zullen de slachtoffers voornamelijk vrouwen zijn. (Het delict verkrachting is in de wet zelfs zo geformuleerd dat alleen een vrouw het slachtoffer kán zijn).

Wanneer nu geconstateerd wordt dat het delict waarvan de meeste dreiging uitgaat, aanranding is en dat het vooral vrouwen zijn die hiervoor bevreesd zijn, dan is het de vraag of de interpretatie "angst voor criminaliteit komt vooral bij vrouwen voor" gerechtvaardigd is. Pas als men zou weten of vrouwen ook voor andere delicten dan alleen aanranding bang waren, zou men mogen concluderen dat vrouwen banger zijn voor criminaliteit in het algemeen. De enige toelaatbare conclusie op grond van de bovenvermelde procedure is slechts dat angst voor aanranding en verkrachting vooral bij vrouwen voorkomt. Het is gerechtvaardigd om deze angst vervolgens te vergelijken met het voórkomen van aanranding en verkrachting. Wanneer daaruit blijkt dat deze delicten zeer weinig worden gepleegd, dan is het onjuist om te spreken van een discrepantie tussen angst voor en kans op slachtofferschap van criminaliteit in het algemeen. Men mag alleen spreken van een discrepantie tussen angst voor en kans op slachtofferschap van aanranding en verkrachting.

We kunnen ons nu de vraag stellen: bestaat er een discrepantie tussen angst voor en kans op slachtofferschap van aanranding/en verkrachting?. Hiertoe zullen we de beide WODC-onderzoeken verder exploreren.

De slachtoffer-enquêtes

In de slachtoffer-enquêtes vond men voor slachtofferschap van sexuele

delicten de volgende percentages: 1976, 1,3%; 1977, 1,5%; 1978, 1,4%; 1979, 1,5%. Deze percentages betreffen het slachtofferschap van seksuele delicten in de openbare sfeer. Later is ook gevraagd naar slachtofferschap in de privé sfeer. Hierbij vond men de volgende percentages: 1977, 0,5%; 1978, 0,5%; 1979, 0,4% (zie Van Dijk en Steinmetz, 1980).

Op deze slachtoffer-enquêtes is van verschillende kanten kritiek gekomen (zie bijv. FRIC, 1979, en Vorrink, 1982). Deze kritiek betreft zowel (a) de omschrijving van de seksuele delicten, (b) de wijze waarop dit begrip geoperationaliseerd is, als (c) de wijze waarop men naar slachtofferschap van zedendelicten gevraagd heeft.

(a) Al geruime tijd is er een maatschappelijke discussie gaande over seksuele delicten. Er is een speciale commissie geïnstalleerd: de Commissie Melai. Deze commissie bepleit een verruiming van de zedelijkheidswetgeving, waarbij zij het seksuele zelfbeschikkingsrecht van de vrouw erkent.

(b) Naar slachtofferschap van seksuele delicten is in de slachtoffer-enquêtes in eerste instantie op de volgende manier gevraagd: "Is men buiten, bijv. op straat, weleens handtastelijk geworden met seksuele bedoelingen?". In tweede instantie stelde men ook de volgende vraag: "Is men weleens binnen, dus niet op straat, tégen uw wil en op een agressieve manier bij U handtastelijk geworden met seksuele bedoelingen?".

We nemen aan dat deze vragen operationalisaties waren van de delicten aanranding en verkrachting. Het is echter nog maar de vraag of de term "handtastelijkheden" wel een adequate operationalisatie vormt van deze delicten.

Deze term zal door de respondenten hoogstwaarschijnlijk alleen in verband gebracht worden met bepaalde stereotype vormen van aanranding of verkrachting (zoals door de onbekende man in de bosjes), omdat de vraag werd gesteld binnen het kader van slachtofferschap van criminaliteit. We mogen veronderstellen dat de meeste burgers aanrandingen en verkrachtingen die niet door onbekenden op de openbare weg werden gepleegd, niet zo snel in verband zullen brengen met criminaliteit (zie hiervoor Grubbels e.a., 1978), en ze dus ook niet zullen vermelden in het

geval dat ze daarvan het slachtoffer werden. Wanneer men met deze vragen meer zou willen weten dan het vóórkomen van alleen aanranding en verkrachting, kleven er aan deze formulering nog andere bezwaren.

Het lijkt niet zo relevant en misschien zelfs verwarrend om te onderscheiden of iets binnen, dan wel buiten heeft plaatsgevonden*. Het is ons inziens belangrijker om te vragen naar de relatie tussen het slachtoffer en de dader. Waren zij onbekenden of bekenden, was er sprake van autoriteits-, liefdes- of familie-relaties? Immers, wanneer een vrouw zegt dat ze slachtoffer werd op straat betekent dat niet automatisch dat de dader dan ook een onbekende was. Omgekeerd hoeft "binnenshuis" niet meteen te betekenen dat ze slachtoffer werd van een bekende. Ze kan in haar eigen huis heel goed het slachtoffer worden van een onbekende, zoals iemand die iets aan de deur verkoopt.

En zolang men naar de sexuele delicten blijft vragen binnen een onderzoek naar criminaliteit in het algemeen belemmert men bij de burgers vermoedelijk het noemen van die sexuele delicten die zij niet direct met criminaliteit associëren, zoals sexueel misbruik van kinderen en ongewenste intimiteiten op het werk.

- (c) Bij de slachtoffer-enquêtes is er geen rekening mee gehouden dat vrouwen een bepaalde schaamte hebben om te praten over slachtofferschap van sexuele delicten. Men stelde bijvoorbeeld niet expliciet als voorwaarde dat men de vrouwen alleen te spreken kreeg.

Kortom, aan de definiering, operationalisatie en methode van onderzoek kleven nogal wat bezwaren. Men zal voorzichtig moeten zijn met

* Dit blijkt bijvoorbeeld ook uit het onderzoeksresultaat dat "binnenshuis" in de helft van de gevallen is opgevat "als één of andere openbare gelegenheid zoals een bar of dansgelegenheid (zie slachtoffer-enquêtes, p. 12). We kunnen ons echter wel voorstellen dat het voor Justitie zinvol is om te weten of delicten in de openbare sfeer hebben plaatsgevonden, aangezien er dan rekening mee gehouden kan worden in verband met aanbevelingen over politiepatrouilles in bepaalde buurten (want het garanderen van zoveel mogelijk veiligheid op de openbare weg is een belangrijke overheidstaak). Wijzelf stellen als onderzoekers echter onze prioriteit bij het verkrijgen van informatie over datgene wat er gebeurd is en wie daarbij de dader was (en welke relatie de vrouw daarmee had).

de waarde die men hecht aan de gevonden slachtofferpercentages. Hoogstwaarschijnlijk geven zij een onderschatting van de werkelijke omvang van slachtofferschap van seksuele delicten.

Het onrustgevoelens-onderzoek

Bij het nader beschouwen van het onrustgevoelens-onderzoek zijn twee punten van belang: het onderscheid tussen maatschappelijke en persoonlijke onrustgevoelens en de invulling van het begrip persoonlijke onrustgevoelens.

Maatschappelijke en persoonlijke onrustgevoelens

In het WODC-onderzoek wordt een onderscheid gemaakt tussen persoonlijke en maatschappelijke onrustgevoelens ten aanzien van criminaliteit. Bij 'maatschappelijke onrustgevoelens' gaat het om de vraag of men criminaliteit in vergelijking met andere misstanden (zoals werkloosheid, milieuverontreiniging, enz.) als een nijpend maatschappelijk probleem beschouwt. Men vroeg zich af in hoeverre mensen die criminaliteit op die manier zien, ook relatief sterke persoonlijke onrustgevoelens zouden hebben. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat tussen de maatschappelijke en persoonlijke onrustgevoelens nauwelijks een samenhang bestaat (Fürstenberg, 1981; Rhodes, 1977; Cozijn en Van Dijk, 1976; Riger en Gordon, 1981). Deze constatering is voor ons van belang. Het bleek dat vooral vrouwen hoge persoonlijke onrustgevoelens hadden en wel ten aanzien van seksuele delicten. Maar men heeft bij de vraag naar maatschappelijke misstanden niet geïnformeerd in hoeverre men deze delicten als een belangrijk probleem zag.

Misschien zou er juist wel degelijk van een verband tussen persoonlijke en maatschappelijke onrustgevoelens, althans bij vrouwen, sprake zijn, wanneer men ook naar het belang van seksuele delicten als maatschappelijk probleem had gevraagd (naast de andere problemen als werkloosheid, criminaliteit in het algemeen, met uitzondering van seksuele delicten, en milieuvervuiling)*.

* Bovendien is de laatste tijd herhaaldelijk opgemerkt dat seksueel geweld door de overheid veel te weinig als een maatschappelijk probleem wordt gezien (zie verslag Studieconferentie).

Persoonlijke onrustgevoelens

Dit begrip werd in het WODC-onderzoek (Van Dijk, 1978, en interne publikaties van het WODC, 1981), aansluitend bij de Amerikaanse traditie op dit gebied, opgevat als een attitude die bestaat uit vier verschillende componenten.*

Onder de cognitieve component werd verstaan de waarneming van de kans om slachtoffer te worden van een misdrijf. Onder de emotionele component werden gevoelens van angst en vrees verstaan.

De normatieve component heeft betrekking op de evaluatie van eigen veiligheid, en wel met betrekking tot misdrijven die plaatsvinden in de openbare sfeer. De gedragscomponent behelst misdaadontwikkend of zichzelf beschermend gedrag.

Nu is er tegen deze theoretische voorstelling van zaken een aantal bezwaren mogelijk**. Ten eerste: wanneer men de bedoelde attitude als onrustgevoelens betitelt, wordt er door het woordgebruik gesuggereerd dat de emotionele component het belangrijkste is, terwijl met deze term intussen niet alleen emotionele maar ook cognitieve, gedrags- en formatieve processen worden aangeduid. Ten tweede kan men zich afvragen of men de cognitieve, emotionele, gedrags- en normatieve processen wel als componenten van één verschijnsel mag beschouwen. Wanneer men onderzoek naar attitudes nader bekijkt, blijkt dat bepaalde auteurs dit pas gerechtvaardigd achten, wanneer er een aantoonbare onderlinge samenhang blijkt te bestaan: Oskamp (1977) spreekt van correlaties vanaf minstens 0,30 tussen de componenten onderling. Daarom zijn wij bij het WODC-onderzoek nagegaan in welke mate de verschillende verschijnselen een samenhang vertonen. Dit onderzoek werd bemoeilijkt doordat sommige items van de persoonlijke onrustvragenlijst zowel een emotioneel als een gedrags-component

* Naar aanleiding van dit onderzoek verschaftte het WODC ons enig intern materiaal omtrent attitude-meting en verdere analyses verricht op het cijfermateriaal uit het onrustgevoelens-onderzoek.

** Heel verwarrend is bijvoorbeeld dat het zichzelf beschermende gedrag soms als component van de onrustgevoelens wordt opgevat (Van Dijk en Steinmetz, 1980, p. 197) en soms als consequentie van de onrustgevoelens (Onrustgevoelens-onderzoek, 1976, p. 29: "(...) De met deze onrustgevoelens samenhangende neiging van vrouwen om 's avonds niet op straat te gaan").

bevatten*. Bij factoranalyse door het WODC zelf verricht, bleken de cognitieve uitspraken (de kansschatting) en de emotionele/gedragsmatige uitspraken wel twee vrij onafhankelijke factoren te weerspiegelen (zie interne publikatie WODC, 1981). Het is de vraag of het gerechtvaardigd is om op grond van deze resultaten te spreken van onrustgevoelens als attitude. We zullen daarom deze kwestie zelf op nieuw onderzoeken (zie Deel II, hoofdstuk 12).

1.3 Implicaties van de beschouwingen voor de eigen onderzoeksofzet

Naar aanleiding van de voorafgaande beschouwingen over criminologisch onderzoek (dat zich toespitste op de WODC-onderzoeken) kunnen de volgende (belangrijkste) conclusies getrokken worden.

- () Het vergelijken van mannen en vrouwen wat betreft omvang van slachtofferschap van criminaliteit in het algemeen zonder rekening te houden met de specifieke delicten waar mannen en vrouwen het slachtoffer van zijn is problematisch.
- () Het vergelijken van mannen en vrouwen wat betreft slachtofferschap van en onrustgevoelens t.a.v. sexuele delicten is niet zinvol. Dit omdat sexuele delicten nogal sexe-specifiek zijn.
- () Aan de slachtoffer-enquêtes kleven nogal wat bezwaren wat betreft definiëring, operationalisatie en meting van sexuele delicten. Hoogstwaarschijnlijk geven zij een onderschatting van het slachtofferschap.
- () Door de introductie van het begrip 'onrustgevoelens' wordt erg veel accent gelegd op het emotionele aspect van de onrustgevoelens terwijl het begrip onrustgevoelens meerdere componenten (zoals cognitieve, gedragsmatige én emotionele) bevat.

De voorafgaande beschouwingen hebben de volgende implicaties voor onze eigen onderzoeksvragen gehad.

* Zie vraag 6 Onrustgevoelens, 1976

- () In het onderzoek nemen we geen vragen op die betrekking hebben op criminaliteit in het algemeen, maar beperken we ons tot sexuele delicten.
- () In het onderzoek nemen we geen vragen op die betrekking hebben op het verschil tussen mannen en vrouwen in slachtofferschap van en onrustgevoelens t.a.v. sexuele delicten, maar beperken we ons tot de doelgroep 'vrouwen'.
- () Het onderzoek richt zich in eerste instantie op de vraag óf er een discrepantie bestaat tussen de mate waarin vrouwen het slachtoffer zijn van sexuele delicten en de onrustgevoelens die vrouwen daaromtrent hebben. Vragen naar verklaringen voor een eventuele discrepantie lijken vooralsnog voorbarig.

Wat betreft de omvang van sexuele delicten willen we uit de kritische beschouwingen van de slachtoffer-enquêtes de volgende gevolgtrekkingen maken.

- () Het is nodig zich te bezinnen op de definiëring van zedendelicten. Wij stellen voor in dit verband een nieuwe term, namelijk 'sexueel geweld', te introduceren.
- () Om te voorkomen dat men bij wetenschappelijk onderzoek alleen de 'stereotype sexuele delicten' gerapporteerd krijgt, zal het kader 'misdaad' zoveel mogelijk vermeden moeten worden.
- () We stellen de relatie tussen dader en slachtoffer (onbekend, bekend, autoriteit, gezins- of familierelatie) centraal en niet de plaats van de gebeurtenis.
- () Het is nodig veel aandacht te besteden aan de wijze waarop men vrouwen in verband met slachtofferschap van sexueel geweld benadert.

De kritische beschouwingen van het onrustgevoelens-onderzoek hebben tot de volgende gevolgtrekkingen aanleiding gegeven.

- () Verschijnselen zoals emoties t.a.v. sexueel geweld, kansschattingen en anticipatiegedrag definieren we in eerste instantie als van elkaar onafhankelijke verschijnselen. Pas na onderzoek van de samenhang tussen deze verschijnselen kunnen we concluderen of er al dan niet sprake is van één attitude met verschillende componenten.

1.4 Onderzoeksvraagstellingen^{*}

De centrale vraag die wij in dit onderzoek willen beantwoorden luidt:

"Is het juist dat vrouwen aan de ene kant bang zijn voor sexueel geweld en allerlei situaties in verband hiermee vermijden, terwijl aan de andere kant sexueel geweld heel weinig voorkomt?".

Deze centrale vraag hebben we in verschillende onderzoeksvragen onderverdeeld.

a. Vragen over de definitie en omvang van sexueel geweld:

- op welke wijze kan sexueel geweld gedefinieerd worden?
- in welke mate en met welke vormen van sexueel geweld worden vrouwen geconfronteerd?

b. Vragen over onrustgevoelens:

- wat zijn de emoties van vrouwen naar aanleiding van sexueel geweld?
- Hoe hoog schatten vrouwen de kans in om slachtoffer te worden van sexueel geweld?
- Op welke wijze en in welke mate anticiperen vrouwen op sexueel geweld?

Ter beantwoording van de centrale vraag hebben we de omvang van sexueel geweld vergeleken met respectievelijk emoties naar aanleiding van, kansschattingen van, en anticipatie op sexueel geweld.

* Onze vraagstellingen verschillen in een aantal opzichten van die van de WODC (zoals hierboven aangegeven). Dat bemoeilijkt vergelijkingen tussen het WODC en ons onderzoek.

2 ONDERZOEKSOPZET

2.1 Ontwikkelingen in de onderzoeksopzet

In het vorige hoofdstuk zagen we dat op basis van kritische beschouwingen van voorafgaand onderzoek zich enige ontwikkelingen in de onderzoeksvraagstellingen voordeden.

In eerste instantie was er sprake van een drietal probleemstellingen, namelijk het beschrijven van een eventuele discrepantie tussen angst voor en kans op verkrachting en aanranding, het onderzoeken van verklaringen voor deze discrepantie en strategieën ter verandering van de omvang van slachtofferschap en/of van de onrustgevoelens. Na overleg met de begeleidingscommissie van het Ministerie van Justitie werden deze probleemstellingen bijgesteld. Er werd meer nadruk gelegd op het beschrijven van de omvang van seksueel geweld enerzijds en de emoties, kansschattingen en anticipatie-gedrag anderzijds. De ontwikkelingen in de onderzoeksvraagstellingen zijn uiteraard gepaard gegaan met veranderingen in de onderzoeksopzet.

In eerste instantie wilden we het beschrijven van de eventuele discrepantie verrichten door middel van kwalitatief onderzoek en verklaringen voor de eventuele discrepantie onderzoeken met behulp van kwantitatieve onderzoeksmethoden.

In overleg met de begeleidingscommissie van het Ministerie van Justitie is besloten de onderzoeksopzet te veranderen.

Er werd overeen gekomen in eerste instantie het onderzoek naar de eventuele discrepantie te verrichten met behulp van kwantitatieve onderzoeksmethoden en verklaringen voor de eventuele discrepantie te onderzoeken met behulp van kwalitatieve onderzoeksmethoden. De uitkomsten van het kwantitatieve onderzoek wezen erop dat er niet gesproken kan worden van een discrepantie. Daardoor werd al het verdere onderzoek naar verklaringen voor een discrepantie tussen omvang van slachtofferschap van seksueel geweld enerzijds en emoties, kansschattingen en anticipatie anderzijds overbodig.

Het kwalitatieve onderzoek werd vervolgens verricht met het doel om nader inzicht te verkrijgen in sommige zaken die in het kwantitatieve gedeelte naar voren kwamen.

De vraagstellingen* zoals we in het vorige hoofdstuk formuleerden, zullen zowel met behulp van een gestructureerde vragenlijst als met behulp van open-interviews nader onderzocht worden.

We zullen de vraagstellingen met behulp van drie verschillende vormen van onderzoek proberen te beantwoorden.

De eerste fase van het onderzoek bestaat voornamelijk uit theorievorming op basis van literatuurstudie.

De tweede fase van het onderzoek behelst in de eerste plaats het construeren en afnemen van een gestructureerde vragenlijst bij $\pm$ 300 vrouwen en het verwerken van de gegevens.

De derde fase van het onderzoek bestaat voor het grootste deel uit het houden van $\pm$ 30 diepte-interviews bij vrouwen die ook reeds aan de tweede onderzoeksfase meegewerkt hadden, en het analyseren van deze interviews.

Hierbij willen we wel opmerken dat met name literatuurstudie en nadere uitwerking van de theorie het gehele onderzoek door plaats vonden.

We zullen nu verder ingaan op deze verschillende onderzoeksfasen.

2.2 Fase 1: Theorievorming

Onze opvattingen over de rol van theorie in ons onderzoek worden het best verwoord door Brants visie op de victimologie**. Zij stelt:

"Met uitzondering van de feministische victimologie beperken de meeste victimologen zich nog altijd tot, al dan niet primitief, empiricisme, veilig binnen de marges van het strafrecht en onbelemmerd door de vele theoretische vraagtekens die een dergelijke benadering

* Deze vraagstellingen vormen de kern-vraagstellingen van het onderzoek. We hebben zowel in het kwantitatieve als in het kwalitatieve onderzoek ook enige andere vraagstellingen beantwoord. Deze zullen ter plekke besproken worden.

** Victimologie is het terrein van onderzoek dat zich bezighoudt met het bestuderen van slachtoffers van misdrijven. Deze discipline heeft zich ontwikkeld uit de criminologie, waar men zich in eerste instantie richtte op onderzoek naar daders van delicten.

oproept" (Brants, 1982, o.c. p. 328).

Deze visie vindt aansluiting bij verschillende wetenschapstheoretische stromingen.

Allereerst willen wij een stroming vermelden die pleit voor een grotere aandacht voor theorie-vorming bij het doen van empirisch onderzoek. Vertegenwoordigers van deze stroming zijn bijv. Gregg e.a. (1979). Zij geven een overzicht van een groot aantal sociaal-wetenschappelijke onderzoeken en concluderen op basis van systematische beschouwingen dat de meeste onderzoeken gekenmerkt worden door een a-theoretische aanpak, door het opstellen van ad-hoc hypothesen en een ontbreken van een algemene overkoepelende theorie*.

Een tweede wetenschapstheoretische stroming die ons geïnspireerd heeft, bekritiseert de tendens in de sociale wetenschappen om met behulp van verklarende theorieën onderzoek te doen, voordat men de te onderzoeken verschijnselen goed gedefiniëerd heeft. Men pleit daarom voor theorievorming voorafgaand aan het definiëren van de belangrijke onderzoeksverschijnselen. Een vertegenwoordiger van deze stroming is De Vries (1977). Deze stelt dat het gebruik van beschrijvende theorieën noodzakelijk is en dat "alleen als we precies weten wat we willen verklaren, verklaringen scherp en precies en dus interessant worden" (o.c., p. 164).

Een derde stroming heeft betrekking op sexismen in de wetenschap; de wetenschap is niet vrij van vooroordelen tegen een bepaalde sexe (zie bijv. Frieze, 1978). In de praktijk betekent dit vooroordelen tegen vrouwen. Ook in de criminologie vindt men sexismen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de kritiek van Smart (1976) over het veronachtzamen

* Dit gold voor de meeste onderzoeken, behalve wanneer het ging om onderzoek onder negers of vrouwen (bijv. onderzoek naar verkrachting). Onderzoeken naar deze groepen werden door de auteurs geprezen om hun kwaliteit. Dit zou volgens hen te maken hebben met het feit dat de vraagstellingen van deze onderzoeken voortkomen uit maatschappelijke bewegingen: "It appears to take a social movement - or at least the presence of a constituency group of social problem "victims" within the research community - to push social science towards its ideal" (o.c. p. 54).

van sexeverschillen bij die delicten die iets met sexualiteit te maken hebben.

Deze drie wetenschapstheoretische uitgangspunten spelen op de volgende manier een rol in ons onderzoek.

- () Allereerst willen we uitgaan van een theoretisch kader, met de bedoeling om de te onderzoeken verschijnselen te omschrijven. Deze omschrijving zal een kader bieden zowel voor het kwantitatieve als het kwalitatieve onderzoek. Dit uitgangspunt is niet zo gangbaar voor kwantitatief onderzoek, aangezien het hier om een theoretisch kader gaat dat beschrijvend van aard is. En het is niet zo gangbaar voor kwalitatief onderzoek, omdat men daar veelal pas achteraf de theorie formuleert. Het uitgangspunt van veel kwalitatief onderzoek vormt immers het nauwkeurig beschrijven van de beleavingswereld van de doelgroep, om op basis van deze beschrijvingen te komen tot een adequate theorie.
- () Bij het ontbreken van een goede beschrijvende theorie zullen we zelf pogen een theoretisch kader te construeren. In dit verband hebben we veel aandacht besteed aan het construeren van een theoretisch kader ter definiering van het begrip sexueel geweld.
- () We zullen de beschrijvende theorieën die we ter definiering van de te onderzoeken verschijnselen hebben geselecteerd grondig onderzoeken wat betreft sexismen.

Voor de inhoudelijke beschrijving van de theorieën verwijzen we naar de hoofdstukken over definitie van sexueel geweld, emoties t.a.v. sexueel geweld en anticipatie op sexueel geweld.

2.3 Fase 2: Het kwantitatieve onderzoek

Het kwantitatieve onderzoeksdeel heeft uit de volgende subfasen bestaan:

a. Voorbereidingen van de constructie van de vragenlijst

Uit beschrijvende theorieën ter definiering van de te onderzoeken verschijnselen hebben wij vragen afgeleid. De beschrijvende theorieën gaven richtlijnen, vormden als het ware het formele skelet aan de hand waarvan we vragen konden stellen. De theorieën gaven echter niet direct een inhoudelijke invulling van wat voor soort antwoorden men op een bepaalde vraag zou verwachten. Daarom hebben we ter nadere specificering van de mogelijke antwoorden op de vragen gebruik gemaakt van anderssoortige informatiebronnen.

- Ten eerste hebben we de desbetreffende literatuur bestudeerd.
- Vervolgens hebben we een tiental open-interviews gehouden. De vrouwen die we interviewden waren vrij willekeurig gekozen. We hebben er wel voor gezorgd dat zij niet allemaal uit universitaire kringen kwamen.
- Tenslotte leverde de steungroep van de werkgroep Vrouwenstudies en onze eigen belevingen aanvullende informatie.

De op deze wijze geconstrueerde vragenlijst hebben we enige malen afgenomen en daarna bijgewerkt. Wat betreft de meeste te onderzoeken verschijnselen konden we niet voortbouwen op eerder gedaan onderzoek. Ook is er relatief gezien weinig vóóronderzoek verricht met de geconstrueerde vragenlijst. Om deze redenen hebben we de meeste vragen zo open mogelijk gesteld en de antwoorden genoteerd die buiten de voorgespecificeerde categorieën vielen.

b. De constructie van de vragenlijst

De onderzoeksvraagstellingen hebben betrekking op de definitie en omvang van seksueel geweld enerzijds en emoties, kansschattingen en anticipatie anderzijds.

Deze vraagstellingen willen we niet alleen onderzoeken bij onbekenden, maar ook binnen de relaties bekenden, autoriteiten, partners en familieleden (zie vorige hoofdstuk).

De ene relatie sluit de andere relatie echter niet uit. Er zijn overlappingen: bijv. een autoriteit kan ook een bekende zijn. We hebben daarom enige algemene regels geformuleerd, om misverstanden zoveel mogelijk te vermijden.

Wat betreft familieleden: Hieronder vallen vaders, ooms, oudere broers, enz. Men zou deze personen ook autoriteiten kunnen noemen vanwege het leeftijdsverschil en de afhankelijkheidsrelatie. Dit hebben we echter niet gedaan, omdat we het bij deze categorie belangrijk vonden dat er ook een emotionele band bestaat. Verder is bij deze vragen een leeftijdsgrens gesteld: was iemand tijdens de ervaring ouder dan 18 jaar, dan viel ze buiten deze categorie. (In het geval dat zo'n vrouw bijv. een ervaring met een familielid heeft gehad, zoals zwager en schoonvader, rekenden we dit als een relatie tussen bekenden).

Wat betreft partners: Hieronder vallen echtgenoten, ex-echtgenoten, verloofden, enz. Kortom mannen waarmee een vrouw een liefdesverhouding had of heeft.

Wat betreft autoriteiten: Hiermee bedoelen we personen die op het één of ander gebied een beslissingsbevoegdheid hebben over de betrokken vrouw (zoals op het gebied van wonen, werk, gezondheid, enz.).

We noemen iemand die wel in algemene zin een autoriteit genoemd kan worden, toch geen autoriteit zolang hij geen directe beslissingsbevoegdheid heeft over de vrouw. Als een autoriteit ook een bekende is die directe beslissingsbevoegdheid heeft over de vrouw, dan laten we het feit dat hij autoriteit is, zwaarder wegen.

Wat betreft bekenden: Hieronder verstaan we mannen met wie een vrouw langer dan vijf uur gesproken heeft (of samengewerkt, e.d.).

Wat betreft onbekenden: Hieronder vallen alle overige personen, die aan geen van de bovenstaande criteria voldoen.

Om een te abstracte benadering in het onderzoek te voorkomen, om de respondenten enig houvast te geven en ook om enige onderzoeksmatige problemen op te lossen (waarop we niet nu, maar in het desbetreffende onderzoeksdeel nader in zullen gaan), hebben we ervoor gekozen om met voorbeelden te werken.

We hebben allerlei vormen van sexueel geweld aan de hand van voorbeelden beschreven. Per soort relatie en per vorm van sexueel geweld (zie ook Bijlage 6 en hoofdstuk 3) hebben we één verschijnsel gekozen. We veronderstelden daarbij dat dit verschijnsel exemplarisch was voor alle verschijnselen van sexueel geweld binnen die relatie voor die bepaalde vorm van sexueel geweld. Vervolgens hebben we gebruik gemaakt van allerlei materiaal (zoals de proef-interviews, het

zwart-boek van vrouwen tegen verkrachting, de scriptie "Wanneer is er voor het laatst naar je gefloten?", het VIVA-onderzoek naar ongewenste intimiteiten op de werkplek, Blijf-van-mijn-lijf-rapporten en eigen ervaringen) om het 'exemplarische verschijnsel' om te zetten in een levendig voorbeeld.

Schematisch weergegeven is de vragenlijst nu als volgt opgebouwd:

	<u>Onbeken-</u> <u>de man-</u> <u>nen</u>	<u>Bekenden</u>	<u>Autoritei-</u> <u>ten</u>	<u>Partners</u>	<u>Familie-</u> <u>leden</u>
	4 voor- beelden van ver- schijnsel sexueel geweld	4 voor- beelden van ver- schijnsel sexueel geweld	4 voor- beelden van ver- schijnsel sexueel geweld	3 voor- beelden van ver- schijnsel sexueel geweld	2 voor- beelden van ver- schijnsel sexueel geweld
definitie- vragen					
confrontatie- vragen					
emotie- vragen					
kansschatting- vragen					
anticipatie- vragen					

Tevens hebben we enige andere vragen in de vragenlijst opgenomen die betrekking hebben op demografische variabelen, algemene angstigheid en vragen om 'exemplarische' vrouwen te selecteren voor de tweede onderzoeksfase*.

* Deze hebben we, gezien de verandering in vraagstellingen in de loop van het onderzoek, uiteindelijk niet gebruikt.

Voor de wijze waarop de vragen gesteld zijn, verwijzen we naar de desbetreffende hoofdstukken en ook naar Bijlage 6, waarin de vragenlijst is opgenomen.

c. Het veldwerk

Ten behoeve van het onderzoek hebben we gebruik gemaakt van het respondentenbestand van de Dienst Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek (DSWO) van de Rijksuniversiteit Leiden. Deze onderzoeksdienst heeft een respondentenbestand dat vrij representatief is voor de bevolking in Leiden.

We wilden uit dit bestand uiteindelijk 300 vrouwen tussen de 16 en 55 jaar voor dit onderzoek interviewen. Daartoe is een ruime steekproef uit het respondentenbestand getrokken ($\pm$ 600 namen en adressen). Dit omdat bekend was dat het respondentenbestand waar wij uit putten vrij oud was. Veel respondentes waren inmiddels verhuisd e.d. Het nieuwe respondentenbestand waar de DSWO aan werkte, was in het begin van de veldwerkfase nog niet gereed.

We hebben deze respondentes eerst een brief gestuurd waarin we uitlegden wat het doel en nut van het onderzoek was (zie Bijlage 5). Tevens kondigden we aan dat er van tevoren telefonisch contact met hen zou worden opgenomen. In het eerste telefonisch contact werd benadrukt dat men voor het interview flink wat tijd moest uittrekken (minstens twee uur) en dat er geen andere personen bij het interview aanwezig mochten zijn (dit omdat we veronderstelden dat de aanwezigheid van anderen de antwoorden erg zouden kunnen beïnvloeden). Mocht dit laatste problemen opleveren, dan was het mogelijk het interview op de DSWO te houden (hiervan hebben verscheidene vrouwen gebruik gemaakt).

Zoals al uit het voorafgaande blijkt, is de vragenlijst mondeling afgenomen. Het afnemen van de vragenlijst gebeurde door vrouwelijke interviewsters, dit omdat uit voorafgaand onderzoek was gebleken dat vrouwen over dit soort onderwerpen moeilijk met mannen praten (zie Gubbels e.a., 1978, en ook Nederhof, 1981). Voor het afnemen van de vragenlijst selecteerden we 26 interviewsters uit de interviewsters-pool van de DSWO.

Ten behoeve van dit onderzoek hebben we twee trainingsdagen georganiseerd waarin we o.a. uitvoerig aandacht hebben besteed aan

emotionele problemen die naar boven zouden kunnen komen bij de vragen omtrent slachtofferschap van seksueel geweld. De meeste interviewsters leken ons goed in staat een vertrouwelijke vragenlijst over zo'n gevoelig onderwerp als seksueel geweld af te nemen. Men kon zelf beslissen in hoeverre men zich in staat voelde om bij eventuele emotionele problemen een eerste opvang te bieden. Van te voren hadden we contact opgenomen met diverse instanties in Leiden op het gebied van hulpverlening. De interviewster kon, indien zij dit nodig achtte, de respondenten wijzen op deze hulpverlenende organisaties. Om problemen zo vroeg mogelijk te signaleren werd na de eerste week van het veldwerkgedeelte een terugkomdag ingelast. Midden in de veldwerkperiode is dit nog eens herhaald. Na afloop van de veldwerkperiode kon geconstateerd worden dat de medewerking van de respondentes aan het onderzoek redelijk goed was.

Na verwijdering van de niet valide adressen bleek dat 70% van de vrouwen waarmee we op de één of andere manier mondeling contact hadden gehad, aan het onderzoek heeft meegedaan. We hebben aan de vrouwen die niet aan het onderzoek wilden meewerken gevraagd wat hun redenen hiervoor waren. Hieruit kwam naar voren dat de helft van de vrouwen die weigerden, dit deed omdat zij geen tijd of zin hadden in het onderzoek. Uiteindelijk zijn 279 vrouwen geïnterviewd. Om iets terug te doen voor de tijd en de moeite die de respondentes gestoken hebben in dit onderzoek hebben we in samenwerking met een buurthuis in Leiden een discussie-bijeenkomst georganiseerd.

d. Verwerking van gegevens

Ten behoeve van de verwerking van de gegevens hebben we een code-boek gemaakt (zie Bijlage 6). De gegevens zijn per vragenlijst door de afdeling veldwerk van de DSWO ingevoerd in de Inforex. Met behulp van de computer zijn ter beantwoording van de onderzoeksvragen enige eenvoudige berekeningen uitgevoerd.

2.4 Fase 3: Het kwalitatieve onderzoeksdeel

Ook het kwalitatieve onderzoek bestond uit verschillende onderzoeksdelen.

a. Het voorbereiden van de vragen in het kwalitatieve onderzoek

Het overdenken van de uitkomsten van het kwantitatieve onderzoek gaf aanleiding tot nieuwe onderzoeksvragen. Deze vragen hadden merendeels betrekking op het verkrijgen van beter inzicht in de belangrijkste onderzoeksthema's. Deze vragen zullen dan ook in de desbetreffende hoofdstukken aan de orde komen (vragen die hierop geen betrekking hebben, zoals over het beleid t.a.v. seksueel geweld, worden in de Bijlagen van dit onderzoeksrapport behandeld).

De gespecificeerde vragen hadden een verschillend niveau van abstractie, waarbij sommige direct betrekking hadden op antwoorden uit het kwantitatieve onderzoeksgedeelte, en andere meer algemene problemen aansneden. Het open-interview hebben we dan ook zodanig gestructureerd dat de vragen die direct betrekking hadden op de vragenlijst het eerst gesteld werden en de meer algemene vragen later in het gesprek aan de orde kwamen (zie Bijlage 12).

Bij de meer algemene vragen hebben we een lijst met aandachtspunten gehanteerd.

b. Veldwerkfase

Ten behoeve van de open-interviews hebben we een speciale training georganiseerd. Deze training werd geleid door drs. Van der Linde en was gebaseerd op de methode van het vrije-attitude interview (zie Vrolijk, e.a. 1976) en het waarom-interview (zie MASO 1980). De training werd gevolgd door de beide onderzoeksters en twee interviewsters uit de DSWO interviewsterspool (beiden hadden ook aan de tweede onderzoeksfase meegewerkt).

We hebben uit de 279 respondentes die aan de tweede onderzoeksfase meewerkten 28 vrouwen geselecteerd, hoofdzakelijk op grond van hun antwoorden op de gestructureerde vragenlijst.

Hierbij hebben we erop gelet dat we een zo groot mogelijke variatie in opleidingsniveau, leeftijd en werkzaamheden aanbrachten. We hebben de vrouwen die het slachtoffer zijn geweest van seksueel geweld met (ex-)partners en familieleden zoveel mogelijk buiten de selectie van respondentes voor de derde onderzoeksfase gehouden. Dit omdat we in dit onderzoeksdeel vrij specifieke vragen wilden stellen en het ons

ethisch niet verantwoord leek vrouwen over zeer pijnlijke ervaringen te laten vertellen, terwijl dit in het kader van onze vraagstellingen slechts gedeeltelijk van belang zou zijn. Aan de geselecteerde respondentes hebben we weer eerst een introductiebrief gestuurd (zie Bijlage 11). Bij telefonisch contact vroegen we ongeveer een dagdeel tijd voor het gesprek, zonder aanwezigheid van anderen.

Van de 28 vrouwen die we benaderden weigerde één haar verdere medewerking aan het onderzoek. Het voeren van de open gesprekken bleek met name voor de interviewsters van de DSWO erg moeilijk. Ten eerste bleken zij achteraf minder goed ingewerkt te zijn in de materie en ten tweede vonden zij dat de training veel te kort was geweest om zich de technieken van de open-interviews eigen te maken. We hebben hun interviews slechts gedeeltelijk kunnen verwerken. De open-interviews zijn op een bandrecorder opgenomen en vervolgens letterlijk uitgetypt.

c. Analyse van de resultaten

Bij de verwerking van de open-interviews hebben we de volgende procedure gevolgd.

Allereerst zijn de interviews enkele malen grondig doorgelezen. Dit grondig doorlezen heeft geleid tot het bijstellen van sommige vragen. Tevens wierp het materiaal nieuwe vragen op. Dit geheel heeft geresulteerd in een definitieve lijst met vragen aan de hand waarvan we het materiaal verder geanalyseerd hebben.

Daarna hebben we per respondente per vraag de antwoorden systematisch in een kaartsysteem ondergebracht. De moeilijkheid in deze fase is dat de meeste gesprekken vrij spontaan verlopen en dat antwoorden op een vraag in de loop van het interview gegeven kunnen worden en niet direct gekoppeld behoeven te zijn aan duidelijke vragen. Er ligt dan voor de onderzoeker de taak het gezegde als antwoord op een bepaalde vraag te herkennen. Met behulp van de informatie op kaartsysteem is vervolgens een inventarisatie gemaakt van de gegeven antwoorden. Deze inventarisatie was zo compleet mogelijk. In geval van complexe vragen zijn per respondent meerdere vragen gelijktijdig geïnterviewd. Dit om eventuele samenhangen tussen bepaalde antwoorden te kunnen signaleren.

Vervolgens hebben we ons wederom verdiept in het theoretisch kader

van de te onderzoeken vragen. Op grond van het theoretisch kader hebben we de te onderzoeken vragen aangescherpt.

De geïnterviewde antwoorden zijn toen geanalyseerd volgens deze aangescherpte vragen.

Hierbij ging het er ons niet om een zo compleet mogelijk beeld te geven van alle soorten antwoorden, maar om de vraag op welke wijze de antwoorden meer inzicht geven in de theoretische vragen. Niet valide antwoorden hebben we bijvoorbeeld buiten beschouwing gelaten. De valide antwoorden hebben we vervolgens gecategoriseerd en de frequentie waarmee bepaalde antwoordcategorieën voorkwamen zijn in tabellen ondergebracht (zie Bijlage 14).

Tenslotte hebben we ter illustratie van een bepaalde antwoordcategorie één citaat uitgezocht. Bij het selecteren van de citaten hebben we het volgende criterium gehanteerd: het antwoord dat de inhoud van de antwoordcategorie het meest volledig dekt en het levendigst is. Als het geven van een letterlijk citaat moeilijk bleek, hebben we een samenvatting van de antwoorden van de respondent gemaakt.

DEEL B: DEFINITIE EN OMVANG VAN SEXUEEL GEWELD

In dit deel zullen twee onderzoeksvraagstellingen besproken worden:

- Op welke wijze kan sexueel geweld worden gedefinieerd?
- In welke mate en met welke vormen van sexueel geweld worden vrouwen geconfronteerd?

Ter beantwoording van de eerste vraag presenteren we in hoofdstuk 3 een theoretisch kader op grond waarvan men sexueel geweld kan definiëren. We geven omschrijvingen van sexueel geweld van respondentes en komen tenslotte tot een uiteindelijke definitie van sexueel geweld. Gezien het gebrek aan theorieën ter omschrijving van het begrip sexueel geweld hebben wij zelf aandacht besteed aan het opbouwen van een theoretisch kader hieromtrent.

Ter beantwoording van de tweede vraag presenteren we in hoofdstuk 4 de onderzoeksbevindingen uit de kwantitatieve onderzoeksfase en geven we een evaluatie van de waarde die men aan de gegevens kan hechten.

3 DEFINITIE VAN SEXUEEL GEWELD

3.1 Inleiding

Zoals we in het hoofdstuk over achtergronden van dit onderzoek reeds vermeldde, stellen we voor om niet te spreken van zedendelicten, seksuele delicten, aanranding of verkrachting en wel om de volgende redenen.

De genoemde delicten zijn juridische begrippen en zijn op een bepaalde manier gedefinieerd in het wetboek van strafrecht.

Door te spreken van "sexueel geweld" zijn we in de gelegenheid om ook nog niet juridisch gedefinieerde begrippen als "ongewenste intimi-

teiten" in ons onderzoek op te nemen.*

Het begrip 'sexueel geweld' is ontstaan in de vrouwenbeweging, tijdens de acties tegen peepshows en tegen bepaalde soorten reclame en in groepen "vrouwen tegen verkrachting". Later ontstonden er acties tegen pornografie en langzamerhand werden al die zaken 'sexueel geweld' genoemd**.

Tegelijkertijd werd er door feministische wetenschappers onderzoek gedaan naar verkrachting en aanranding, zoals door Quispel en Van Liebergen (1976), Doomen (1976), Metz en Rijpkema (1979) en Vorrink (1981). Ook werd er onderzoek gedaan naar vrouwenmishandeling door Van Rappard (e.a. 1979) en Römken (1980), naar seksuele kindermishandeling door Rijnaarts (1979) en naar ongewenste intimiteiten door Arts en Verloo (1981).

Van een samenhangende theorievorming met betrekking tot seksueel geweld was echter lange tijd geen sprake. Wel was het zo, dat degenen die zich met het probleem verkrachting bezighielden, de definitie daarvan heel sterk uitbreidden.

Pas in maart 1981 drong het thema "sexe en geweld" door in wetenschappelijke kringen, tijdens een gelijknamig congres, georganiseerd in het kader van het Studium Generale aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Hier werd een aantal zaken aan de orde gesteld, zoals ongewenste intimiteiten en porno. Hier werd ook voor het eerst een samenhangende theorie gepresenteerd, door de Amerikaanse sociologe Barry. Als overkoepelend begrip sprak zij echter niet van 'sexueel geweld' maar van 'seksuele slavernij'***.

* Er valt nog veel te zeggen over het criterium aan de hand waarvan delicten die onder de zedelijkheidswetgeving vallen, strafbaar worden gesteld. Dit is echter niet de plaats om daarop in te gaan.

** Zie voor een overzicht van de acties tegen pornografie het artikel van Van Mourik in de vertaling van Lederer: "Take back the night", 1982.

***Zij ging in haar inleiding voornamelijk in op pornografie, als ideologie die seksueel geweld en seksuele slavernij bevordert en in stand houdt.

Vervolgens werd voorjaar 1982 een conferentie georganiseerd over sexueel geweld door de Directie Coördinatie Emancipatiebeleid van het Ministerie van Sociale Zaken. Hierin kwamen verschillende deelgebieden, zoals verkrachting/aanranding, seksuele kindermishandeling, pornografie, prostitutie, vrouwenmishandeling en ongewenste intimiteiten op de werkplek aan de orde en er werd opnieuw een aanzet gegeven tot een overkoepelende theorie.

In het hierna volgende stuk willen we een poging doen verdere aanzetten te geven tot theorievorming rond het begrip sexueel geweld. Hierbij zullen we ons in eerste instantie richten op het beschrijven van dit begrip, en niet direct ingaan op het verklaren van sexueel geweld (zie hoofdstuk 2, theorievorming).

3.2 Een nadere uitwerking van de begrippen agressie en geweld

Om het begrip 'sexueel geweld' verder uit te werken zijn we gaan kijken naar de manier waarop verkrachting, seksuele kindermishandeling, enz. tot nu toe in de literatuur werden behandeld. We kunnen dan twee stromingen onderscheiden: een richting waarin men deze zaken opvatte als een agressieve vorm van sexualiteit en een stroming waarin ze werden gezien als een seksuele vorm van agressie.

Om met de eerste richting te beginnen: bepaalde sexuologen en psychiaters beschouwen verkrachting in het huwelijk en seksuele kindermishandeling in feite als een bepaald soort van sexualiteit, zo stelde Drayer tijdens het DCE-congres*.

Dit is ons inziens een onjuiste benadering, omdat hiermee het gewelddadige element gebagatalliseerd wordt. Dit element is van veel groter belang dan het seksuele aspect van 'sexueel geweld'. Het seksuele element zien wij als ondergeschikt aan het gewelddadige. Voor deze stelling geven verscheidene auteurs empirische evidentie. Groth en Birnbaum (1979) kwamen op grond van hun onderzoek tot de conclusie

* Zie Drayer: Hoe maatschappelijke instituties bijdragen aan de onzichtbaarheid van geweld tegen vrouwen en meisjes. In congresbundel Studie Conferentie Sexueel Geweld tegen Vrouwen en Meisjes, DCE, juni 1982.

dat verkrachting eerder een uiting van vijandigheid en macht (swellust) is dan van hartstocht of sexuele behoeften. Verkrachting, zo stellen zij, is geen agressieve uiting van sexualiteit, maar een sexuele uiting van agressie.

Volgens deze stroming wordt verkrachting als een vorm van agressie beschouwd. Tijdens een congres over agressie, in het kader van het 7e Internationale 'Congress on Law and Psychiatry' in Den Haag, 1981, werd deze benadering op vele manieren uitgewerkt*.

De vraag is echter of de inhoud van de begrippen agressie en geweld min of meer dezelfde is.

In het algemeen overzicht** van agressie en geweldstheorieën stelt V.d. Dennen (1980) voor een onderscheid te maken tussen de twee begrippen. Dit omdat het kenmerk van agressie 'intentionaliteit' is, d.w.z. de agressieve persoon is erop gericht om de ander pijn te doen, handelt vanuit een motief. Dit hoeft bij geweld niet het geval te zijn.

Wanneer V.d. Dennen dan dieper ingaat op het verschijnsel geweld, merkt hij op dat dit gezien kan worden in termen van de schending van iets (bijvoorbeeld van een menselijk lichaam). Verder zijn er verschillende soorten zowel van geweld als agressie, waarbij hij stelt dat de meeste soorten van agressie niet gewelddadig zijn en het meeste geweld niet agressief is***.

Op basis van deze begripsvergelijking concluderen wij dat het begrip agressie niet geschikt is i.v.m. dit onderzoek en wel om twee

* Zie noot pagina 30

** Het was heel moeilijk om een dergelijk overzichtsboek op het spoor te komen. Uiteindelijk bleek dit te bestaan in de vorm van een interne publicatie van het Polemologisch Instituut te Groningen: Van der Dennen, Problems in the concepts and definitions of aggression, violence and some related terms. Polemologisch Instituut, Rijksuniversiteit Groningen, 1980.

*** Als voorbeelden van niet-agressief geweld noemt hij piloten die napalm-bommen uitgooien of bankovervallers die een bankbediende doodschieten wanneer hij hen in de weg staat.

Als voorbeelden van niet-gewelddadige agressie noemt hij de manier waarop sommige mensen anderen overladen met cadeau's om hen in verwarring te brengen en aan zich te verplichten. Of de manier waarop mensen eerlijk zijn tegenover hun partner over hun buiten-echtelijke verhoudingen, om haar of hem onder druk te zetten.

redenen. Ten eerste zijn we in dit onderzoek veel meer geïnteresseerd in de effecten van de daad dan in de intentie van de dader, en die intentie was nu juist kenmerkend voor het begrip 'agressie'*. Ten tweede blijkt dat gewelddadig gedrag niet ingegeven hoeft te zijn door agressieve motieven.

Wij willen het begrip geweld nu nader uitwerken. Hiervoor hebben wij wederom gebruik gemaakt van het overzicht van Van der Dennen.

De best uitgewerkte theorie m.b.t. geweld was die van Garver (1968)**. Deze definieert geweld in termen van de schending van twee basisrechten, namelijk het recht op autonomie en het recht op lichamelijke integriteit. Hij onderscheidt dan vier verschillende manieren waarop deze rechten geschonden kunnen worden:

- () Openlijk persoonlijk geweld: hieronder valt openlijk fysieke aanval op het lichaam van iemand, zoals moord, aanranding en verkrachting.
- () Openlijk institutioneel geweld: hieronder valt oorlogsgeweld.
- () Verborgен persoonlijk geweld: hieronder wordt verstaan het aan een ander ontnemen van autonomie, waardigheid of het recht op zelfbeschikking (psychologisch geweld). Bijv.: iemand tot zelfmoord drijven.
- () Verborgен institutioneel geweld: hiervan is sprake wanneer aan mensen de toegang tot sociale mogelijkheden onthouden wordt. Als voorbeelden worden genoemd o.a. apartheid en slavernij.

Deze laatste vorm van geweld wordt ook vaak betiteld met de term 'structureel geweld'. Deze term is afkomstig van Galtung die hieronder verstaat 'alles wat vermeden zou kunnen worden en wat zelf-realisatie in de weg staat'. Zijn definitie stelt structureel geweld gelijk aan sociaal onrecht. Onder geweld in het algemeen verstaat hij 'de oorzaak van het verschil tussen het mogelijke en het actuele, tussen wat er zou kunnen zijn en wat er is' (Galtung, 1969). Maar op het

* De intentie van de daders is in dit onderzoek voor ons niet van belang omdat we ons niet bezig houden met (de psychologie van) mannen. In ons onderzoek ligt het accent op (de psychologie van) vrouwen.

**In de andere theorieën wordt geweld gezien als de schending van het menselijk lichaam. Wij vonden dit een te beperkte omschrijving.

begrip structureel geweld is heel veel kritiek gekomen. Het voornaamste punt is wel dat het zo ruim is dat alles eronder valt.

3.3 Omschrijving van het begrip "sexueel geweld"

Wij willen deze omschrijving van geweld nu toespitsen op het begrip sexueel geweld. Hierbij valt het accent op het begrip geweld. Met betrekking tot het begrip "sexualiteit" hebben we gebruik gemaakt van de omschrijving van C. Struyker Boudier (1979, 1980). Hij verstaat onder het begrip sexualiteit zowel belevingen als gedragingen die verband houden met primaire en secundaire geslachtskenmerken van mannen en vrouwen*. Onze omschrijving van 'sexueel geweld' luidt dan als volgt: Sexueel geweld is het schenden van de lichamelijke integriteit en/of de autonomie, welke schending betrekking heeft op de primaire en/of secundaire geslachtskenmerken van de persoon.

Onder 'lichamelijke integriteit' moet de onaantastbaarheid van het menselijk lichaam worden verstaan. En 'autonomie' betekent het vermogen om bewust en rationeel te denken en in vrijheid te handelen (zie Visser, 1981).

In de omschrijving van geweld van Garver worden vier verschillende soorten geweld onderscheiden. Bij twee van de vier soorten geweld willen wij enige kanttekeningen plaatsen.

Van openlijk institutioneel geweld, zoals Garver dit opvat, lijkt in verband met ons onderzoek geen sprake.

Ook spreken we in verband met sexueel geweld liever niet van structureel of verborgen institutioneel geweld. Daarvoor zijn twee redenen:

* In de Syllabus over sexualiteit en intimiteit schrijft hij in het hoofdstuk: "Wat heet sexueel....": (...) "Wil echter de term sexueel niet alle zin verliezen, wil ze met andere woorden een aanknopingspunt blijven behouden in de geslachtelijke sfeer, dan zal ze moeten verwijzen naar (een complex geheel van) gedragingen en belevingen die min of meer rechtstreeks verband houden met de sexuele uitrusting van de in geslachten verdeelde mens". /C. Struyker Boudier: "Wat heet...". Syllabus Wijsgerige Anthropologie 1979-1980. Katholieke Universiteit Nijmegen.

Ten eerste vinden we de kritiek steekhoudend, zoals die door Boulding en anderen op dit begrip geleverd is*.

Beide vormen van geweld willen wij dan ook niet toepassen op het begrip sexueel geweld.

Omdat het begrip autonomie nogal ruim is (het vermogen bewust en rationeel te denken en in vrijheid te handelen), willen we dit begrip als volgt afbakenen.

Er is sprake van het schenden van de autonomie als er tenminste:

- a. sprake is van herhaalde pogingen tot sexuele communicatie door één man, waarbij de man niet op afwijzingen of negatie van de vrouw reageert,
- b. er herhaalde pogingen tot communicatie op sexueel gebied gedaan worden door verschillende mannen in een bepaalde situatie**.
- c. in geval van onverhoedse confrontaties; de vrouw geen ruimte krijgt om pogingen af te wijzen.

Een kwestie die bij de geweldstheorieën van Garver niet ter sprake is gekomen, maar ons wel van belang lijkt is de volgende: Wil men het recht op autonomie schenden, dan moet deze autonomie wel aanwezig zijn. Er bestaan echter situaties waarin de autonomie feitelijk afwezig lijkt. Bijvoorbeeld in ouder-kind, psychiater-patiënt of leraar-leerling relaties. We menen dat de autonomie contrafactisch dan toch nog voor-

* Wanneer hij stelt dat armoede geweld is ('poverty is like a thug beating up a victim') scheer je deze twee verschijnselen ten onrechte over één kam, zo stelt één der critici, Boulding (1977): the processes which create and sustain poverty are not at all like the processes which create and sustain violence, although like everything else in the world, everything is somewhat related to everything else...." (1977).

** We denken hierbij aan situaties, zoals wanneer een vrouw alleen in een café zit en de hele avond door verschillende mannen wordt lastig gevallen.

handen is*. Dat wil zeggen: we zien autonomie als een "principe dat we moeten vooronderstellen maar dat tegelijkertijd vraagt om verwelijking". Naar aanleiding hiervan voeren we een aparte categorie in, nl. machtsmisbruik.

We onderscheiden nu vier soorten sexueel geweld:

- () ongewenste initiatieven
- () psychologisch sexueel geweld (in Garver's terminologie verborgen persoonlijk geweld)
- () fysiek sexueel geweld (in Garver's terminologie openlijk persoonlijk geweld).
- () machtsmisbruik op sexueel gebied

We willen nu wat verder ingaan op deze vier soorten sexueel geweld.

Ongewenste initiatieven

Hierbij is er sprake van de schending van de autonomie, zoals we zonet nader omschreven hebben. Er is niet direct sprake van lichamelijk contact, maar van pogingen tot communicatie op sexueel gebied. We denken hierbij aan zowel verbale als non-verbale pogingen die herhaaldelijk of onverhoeds plaats hebben, zoals sexueel geladen opmerkingen, het zich onnodig dicht in de nabijheid begeven, obscene gebaren, exhibitionisme, (telefonische) onaneerders ('hijgers'), e.d.

Psychologisch sexueel geweld

Hierbij is er sprake van de schending van de autonomie en/of lichamelijke integriteit. Dit gebeurt wanneer er gedreigd wordt met het toepassen van emotionele sancties, chantage, lasterpraat, intimidatie, inspelen op hulpbehoefte om iemand daarna onder druk te zetten en misleiden. Met sexuele aspecten wordt bedoeld: handtastelijkheden,

* Het begrip contrafacticeit is afkomstig van Th. de Boer, en hij ontleent dit aan Habermas. Zie Th. de Boer: Grondslagen van een kritische psychologie, Ambo, 1980, p. 108-111. De Boer past dit begrip toe op het gesprek tussen een psychiater en een patiënt: hierbij gaat de psychiater (als het goed is) er contrafactisch vanuit dat de patiënt rationeel is (ook al komt hij juist naar hem toe om dat weer te worden).

vrijen zonder en met gemeenschap, allerlei sexuele variaties, sex met derden, naakt poseren en sex voor foto en film.

Fysiek sexueel geweld

Hierbij is sprake van schending van de autonomie en van de lichamelijke integriteit. Dit gebeurt wanneer de volgende gewelds-aspecten aanwezig zijn: (dreigen met) fysieke aanval (verkrachting, aanranding, lustmoord), (dreigen met) wapen, (dreigen met) ontvoering. Wat betreft het sexuele aspect: zie vorige paragraaf.

Machtsmisbruik op sexueel geweld

In het geval dat de autonomie feitelijk afwezig lijkt, willen we spreken van machtsmisbruik. In geval van machtsmisbruik kunnen de hierboven genoemde vormen van geweld toegepast worden, nl. ongewenste initiatieven, psychologisch geweld en fysiek geweld. Cruciaal voor machtsmisbruik is dat de autonomie afwezig lijkt.

Het schenden van de autonomie achten we een lichtere vorm van (sexueel) geweld dan het schenden van het recht op de lichamelijke integriteit.

We willen nu bovenstaande definitie van sexueel geweld vergelijken met aan de ene kant de juridische definities van sexuele delicten en aan de andere kant met de omschrijving van het begrip sexueel geweld zoals gekarakteriseerd door de Directie Coördinatie Emancipatiebeleid van het Ministerie van Sociale Zaken (DCE).

() Onze definitie van sexueel geweld verschilt van de juridische definities van sexuele delicten wat betreft de nadruk die gelegd wordt op het geweldsaspect. Bijvoorbeeld het onderscheid tussen aanranding en verkrachting is een onderscheid naar soort sexualiteit*.

* Bij aanranding moet er sprake zijn van ontuchtige handelingen (het oorspronkelijke art. 246) c.q. sexuele handelingen (advies commissie Melai, art. 242). Bij verkrachting moet er sprake zijn van 'vleeschelijke gemeenschap (buiten de echt) (oorspronkelijk art. 242) c.q. geslachtsgemeenschap of een daarmee gelijk te stellen handeling (advies commissie Melai, art. 243. Zie hiervoor Acher e.a., 1982).

Het gewelddadige element is zowel bij aanranding als bij verkrachting geweld of bedreiging met geweld of dwang door andere feitelijkheden.

- () Onze definitie van sexueel geweld verschilt van datgene wat de DCE eronder verstaat in zoverre dat we zaken als pornografie en prostitutie (waarbij er geen sprake is dwang) eerder als vormen van sexisme, van sociaal onrecht, en als onderdrukkend voor vrouwen zien dan als vormen van sexueel geweld.

3.4 Hoe definiëren vrouwen in het algemeen sexueel geweld

Het begrip sexueel geweld is nog niet erg gangbaar in de Nederlandse taal, begrippen als sexuele kindermishandeling en ongewenste initiatieven evenmin. Vragen die hierop betrekking hebben kunnen dus niet eenvoudigweg gesteld worden.

Hoewel verkrachting en aanranding wel vrij gangbare begrippen zijn komt uit divers onderzoek naar voren (zie bijv. Gubbels e.a., 1978) dat deze begrippen geassocieerd worden met de onbekende engers in de donkere bosjes. Deze begrippen kunnen dus niet gehanteerd worden als men iets te weten wil komen over sexueel geweld tussen bekenden, met autoriteiten en binnen gezin en familie.

Wil men de vraag beantwoorden hoe vrouwen sexueel geweld definiëren dan lijkt het zinvol om bovengenoemde begrippen te vermijden. We hebben dan ook besloten om sexueel geweld in de verschillende verschijningsvormen te omschrijven. We hebben de onderzoeksvraag zowel in de kwantitatieve onderzoeksfase als in de kwalitatieve onderzoeksfase onderzocht.

Kwantitatieve onderzoeksresultaten

In de gestructureerde vragenlijst hebben we de verschillende vormen van sexueel geweld (ongewenste initiatieven, psychologisch sexueel geweld, machtsmisbruik en fysiek sexueel geweld) aan de hand van voorbeelden omschreven (zie ook hoofdstuk 2). Dit hebben we gedaan voor de verschillende relaties: onbekenden, bekenden, autoriteiten, partner en familie-relaties.

Om een te eenzijdig gerichte lijst te voorkomen hebben we ook enige voorbeelden opgenomen die buiten onze theoretische definitie van sexueel geweld vielen (dit zijn voorbeelden van mw. Amstel, mw. Faber en mw. Imke). Deze voorbeelden hebben betrekking op eenmalige pogingen tot communicatie op sexueel gebied. Aan de hand van de verschillende voorbeelden hebben we gevraagd of men iets dergelijks erg vond en zo ja, waarom. Deze vraag gold als de vertaling van het schenden van de autonomie en de lichamelijke integriteit of het aantasten van belangen. Over het algemeen bleken de vrouwen zich goed in de voorbeelden in te leven. Het percentage vrouwen dat problemen had met bepaalde voorbeelden was klein (beneden de 5%). De meeste moeite had men met de voorbeelden over sexueel misbruik van kinderen.

Alle voorbeelden werden door meer dan 80% van de vrouwen van de kwalificatie "erg" voorzien. De enige uitzondering vormde het voorbeeld van mevrouw Amstel, het betrof hier een voorbeeld van het eenmalig nagefloten worden op straat.

Dit laatste wordt door slechts 34% van de vrouwen erg gevonden, 45% van de vrouwen voelt zich er niet door aangesproken, en 9%ervaarden iets dergelijks als vleierend.

De andere voorbeelden die buiten onze theoretische definitie van sexueel geweld vielen werden echter wel door 80% van de vrouwen erg gevonden.

Behalve de vraag of men iets erg vond, hebben we ook naar de redenen gevraagd in geval van positief antwoord. De redenen waarom men iets erg vindt hebben we gegroepeerd per relatie.

Bij binnen de familierelaties voorkomende sexuele kindermishandelingen vindt men het belangrijkste dat het vertrouwen in het desbetreffende familielid geschaad was, dat men er verder met niemand over kon praten en dat men zich voor het eigen lichaam ging schamen.

Bij binnen de partnerrelaties voorkomend sexueel geweld vindt men het belangrijkste dat er geen rekening werd gehouden met de sexuele verlangens van de vrouw, dat ze vernederd werd en dat ze het vertrouwen in haar partner zou verliezen.

Bij sexueel geweld door autoriteiten vindt men het machtsmisbruik, de gevoelens van machteloosheid en de vernedering het belangrijkste.

Bij sexueel geweld door bekenden geeft men aan de vernedering en de belediging het ergst te vinden. De verschillende soorten van sexueel

geweld door onbekenden tasten zoveel verschillende belangen aan dat deze niet onder één noemer waren te brengen.

Men zou verwachten dat de middelen waarmee een vrouw gedwongen werd, het belangrijkste gevonden zouden worden. Maar dit blijkt niet zo te zijn. Het voornaamste vindt men, dat er een belang geschonden wordt. Welk belang dat is blijkt afhankelijk te zijn van het soort relatie. We zullen dit illustreren aan de hand van twee voorbeelden.

Of een vrouw door haar echtgenoot door mishandeling of door dreigen met echtscheiden sexueel gedwongen wordt, maakt niet uit. Men vindt het het ergst dat haar sexuele autonomie niet wordt gerespecteerd. Een ander voorbeeld: het maakt niet uit of een autoriteit d.m.v. chantage sexuele toenadering afdwingt of ongewenste initiatieven ontplooit. Men vindt het machtsmisbruik van de autoriteit en de gevoelens van machteloosheid van de betrokkene het ergst.

Wanneer we de aspecten die vrouwen het ergste vinden bij sexueel geweld vergelijken, dan blijkt dat men als reden het vaakst de vernering noemt.

Kwalitatieve onderzoeksfase

De resultaten van het kwantitatieve gedeelte nl. dat 80% van de vrouwen ook voorbeelden die buiten onze theoretische definitie van sexueel geweld vielen als erg kwalificeerden, alsmede de bevinding dat er zo'n grote overeenstemming onder vrouwen bestond dat de voorbeelden erg waren, deed ons besluiten op deze problematiek nader in te gaan.

Het kwalitatieve materiaal hebben we geanalyseerd op de vraag op welke wijze vrouwen het begrip sexueel geweld afbakenen en we hebben nogeens naar de reden gevraagd waarom men sexueel geweld erg vindt (voor een verantwoording van de kwalitatieve analyse verwijzen we naar hoofdstuk 2 en Bijlage 14).

Uit de kwalitatieve analyse kwam naar voren dat men het begrip sexueel geweld afbakt aan de hand van vier criteria.

- Men legt de ondergrens bij het al of niet optreden van fysiek geweld:

"Als je er niet zonder kleerscheuren afkomt".

- Men legt de ondergrens bij het niet reageren van de man op negatieve signalen die door de vrouw worden uitgezonden:
"Kijk, als ze wat beginnen, dat is niet zo erg, dat flatteert, ze moeten niet doorgaan als je nee gezegd hebt, nee is bij mij nee, dat moeten ze begrijpen".
- Men legt de ondergrens bij het aangeraakt worden zonder dat er sprake is van communicatie vooraf:
"Niet als iemand hallo zegt of je nafluit, maar wel als ze je zomaar aanraken als je dat niet wil".
- Men legt de ondergrens wanneer men behandeld wordt als sex-object:
"Als je een zakelijke bespreking met een man hebt en hij legt zomaar z'n arm om je heen, dan heb ik daar een vreselijke hekel aan. Dat alles altijd weer op het sexuele gebracht moet worden".

Bij sommige vrouwen is de ondergrens van wat ze als sexueel geweld beschouwen, in de loop van de tijd veranderd: "Kijk vroeger, als een man dat tegen je zei, "meid wat ben je een leuke dit of dat", dan vond ik dat prachtig. Nu niet meer, nu denk ik, misbaksel. Ze zijn allemaal hetzelfde, allemaal op één ding uit, en dat is sex".

Op de vraag waarom men sexueel geweld in het algemeen erg vond, gaven de vrouwen in de open-interviews de volgende antwoorden:

- Sexueel geweld is vernederend voor vrouwen. Hieronder hebben we de volgende argumenten gevat:

Het is mensonterend, vernederend of beledigend voor vrouwen:

"Het zit hem in het naar beneden drukken van vrouwen. Ze hebben geen respect voor vrouwen het is mensonterend".

Het is een uiting van dominantie, superioriteitsgevoelens van mannen, je wordt als vrouw ondergeschikt gemaakt:

"Het is gewoon erg omdat mannen denken dat ze machtiger zijn dan jij. Ze denken dat jij dat als vrouw maar moet accepteren. Als meneer het wil dan moet jij maar klaar staan. Ze denken het is maar een vrouw, die hebben geen eigenwaarde. Ik kan doen en laten wat ik wil. Ze erkennen gewoon niet dat een vrouw nee kan zeggen. Er spreekt minachting uit voor vrouwen, zo van vrouwen dat is toch maar een dom volk".

Het recht van vrouwen om over haar eigen sexualiteit te beslissen

wordt niet gerespecteerd:

"Het is een inbreuk op je eigen privacy. Het gaat tegen je eigen zin in. Ze doen maar wat ze willen".

Omdat vrouwen als dingen, als sexobjecten gezien worden:

"Ik vind het erg dat mannen vrouwen niet als gelijke zien, dat mannen met vrouwen niet als gelijke zaken kunnen doen, het is beledigend voor vrouwen dat alles weer op het seksuele gebracht moet worden, dat vrouwen sexobjecten zijn voor mannen".

Omdat het discriminerend is voor vrouwen:

"Het is een uiting van discriminatie van de vrouw, mannen mogen alles zeggen, ze mogen zeggen, schat ik wil met je naar bed en nog veel meer en als jij per ongeluk iets terugzegt of toevallig lacht dan zit je fout dan heb je aanleiding gegeven. Ik vind dat wij vrouwen de klos zijn".

- Sexualiteit, iets wat op zich heel mooi is, wordt kapot gemaakt.

"Sexualiteit is voor mij een hele positieve manier van in contact met iemand zijn en als iemand dat misbruikt dan word ik heel erg kwaad. Je menselijke waardigheid wordt naar beneden gehaald naar een dierlijk niveau."

- Het hoort niet. Hieronder hebben we de volgende argumenten gevat: Allerlei zaken op het gebied van sexualiteit horen niet:

"Sex moet je met zijn tweeën doen als je beiden ook wilt. Zo open en bloot op straat vind ik smerig. Je krijgt er vaak geslachtsziekten door. Ze moeten bovendien altijd van die smerige taal gebruiken en kunnen niet op een fatsoenlijke manier vragen of je even voor ze wilt gaan liggen".

Men hoort geen misbruik te maken van macht:

"Die man hoort zijn kracht/macht niet te misbruiken. Zo'n arts hoort zijn positie niet te misbruiken".

- Redenen die betrekking hebben op de gevolgen van seksueel geweld, zoals:

Het slachtoffer van seksueel geweld kan er lang persoonlijke problemen door hebben:

"Het is volgens mij ontzettend ingrijpend met betrekking tot je reacties op je relaties. Het kan lang doorwerken vooral als je jong het slachtoffer wordt".

Een negatieve houding t.a.v. mannen:

"Je raakt zo teleurgesteld in mannen. Op een gegeven moment ga

je ze allemaal over één kam scheren."

Als vrouw moet je steeds op je hoede zijn:

"Als vrouw moet je er constant rekening mee houden, het is toch te gek dat je niet zonder bijgedachten een uurtje weg kan gaan".

3.5 De relatieve ernst van verschillende vormen van sexueel geweld

In het theoretische gedeelte veronderstelden wij dat het schenden van de lichamelijke integriteit een ernstiger vorm van geweld was dan het schenden van de autonomie. We vroegen ons af op welke wijze de respondentes hierover oordeelden.

Deze vraag hebben we in het kwantitatieve deel onderzocht. Hierbij hebben we aan de hand van de al eerder genoemde voorbeelden de vraag gesteld in welke mate men een bepaald voorbeeld als agressief ervaart. Deze vraag bleek problematisch omdat het begrip agressief door de respondentes verschillend gedefinieerd werd. Sommige gaven een zeer nauwe omschrijving van het begrip agressie (fysiek geweld), andere een zeer brede. De wijze waarop de respondenten de vraag beantwoord hebben kan men aflezen uit figuur 1.

Figuur 1: Hoe agressief beoordeelt U een bepaalde vorm van seksueel geweld (aangegeven op een schaal van 1 tot 10, in de figuur is de gemiddelde score weergegeven)*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
partner, fysiek geweld										
onbekende, fysiek geweld										
vader, machtsmisbruik										
bekende, fysiek geweld 2										
autoriteit, fysiek geweld										
partner, psychisch geweld 2										
familie, machtsmisbruik										
autoriteit, psychisch geweld 2										
bekende, fysiek geweld 1										
bekende, psychisch geweld										
autoriteit, psychisch geweld										
onbekende, psychisch geweld										
partner, psychisch geweld 1										
bekende, ongewenst initiatief										
onbekende, ongewenst initiatief 2										
autoriteit, ongewenst initiatief										
onbekende, ongewenst initiatief 1										

* Deze vraag zou beantwoord kunnen worden door te kijken naar de effecten van seksueel geweld. Die effecten zou men kunnen meten door naar de invloed te vragen die een confrontatie met seksueel geweld heeft gehad op de vrouw. Maar die vraag heeft tegelijkertijd betrekking op de emotionele reactie van de vrouw naar aanleiding van die confrontatie. En die emotionele reactie vormt nou net één van onze andere onderzoeksvragen. Op die manier zouden we dan in een cirkelredenering terechtkomen: één van de maten van angst voor seksueel geweld zou de ernst van dat geweld kunnen zijn en seksueel geweld is ernstig, wanneer de vrouwen er bang voor zijn.

Fysiek geweld en machtsmisbruik worden onafhankelijk van de relatie waarin zich dat afspeelt als het meest agressief beoordeeld en ongewenste initiatieven worden als het minst agressief beoordeeld. Psychisch geweld wordt agressiever beoordeeld dan ongewenste initiatieven, maar het wordt minder agressief gevonden dan fysiek geweld en machtsmisbruik.

3.6 Samenvatting en uiteindelijke definitie van seksueel geweld

Bij het begrip seksueel geweld legden we de nadruk op het gewelds-aspect en niet op het seksuele aspect.

Sexueel geweld definieerden we als de schending van lichamelijke integriteit en/of autonomie, welke schending betrekking heeft op de primaire en/of secundaire geslachtskenmerken van de persoon.

We onderscheidden vier soorten sexueel geweld, ongewenste initiatieven, psychisch geweld, fysiek geweld en machtsmisbruik op sexueel gebied.

Uit het kwantitatieve onderzoek komt naar voren dat meer dan 80% van de vrouwen vrijwel alle vormen van sexueel geweld erg vindt. Men noemt verschillende redenen waarom men bepaalde verschijnselen erg vindt. De meest frequent genoemde reden is het vernederende karakter van sexueel geweld. Ook bepaalde confrontaties die buiten onze definitie van sexueel geweld vielen worden door meer dan 80% van de vrouwen erg gevonden. Mogelijk vindt men deze confrontaties vernederend, omdat deze (evenals de andere vormen van sexueel geweld) gezien worden als uitingen van sexisme.

De onderzoeksresultaten hebben o.i. implicaties voor het theoretisch kader dat wij ontwikkelden. De onderzoeksresultaten geven er aanleiding toe de definitie van sexueel geweld bij te stellen. In deze nieuwe definitie willen we aandacht besteden aan het vernederende karakter van sexueel geweld. Onze nieuwe definitie luidt als volgt:

Sexueel geweld is de schending van de autonomie en/of de lichamelijke integriteit, welke schending betrekking heeft op de primaire en/of secundaire geslachtskenmerken van de persoon. Kenmerkend voor deze schending is dat vernedering er een inherent bestanddeel van uitmaakt.

De onderzoeksresultaten geven verder aanleiding, in vervolgonderzoek sexueel geweld nader te beschouwen in relatie tot sexisme*.

* In dit onderzoek hebben we ons beperkt tot het beschrijven van sexueel geweld; de maatschappelijke context waarbinnen sexueel geweld functioneert, zal in een vervolgonderzoek verder uitgewerkt dienen te worden.

4 VORMEN EN OMVANG VAN SEXUEEL GEWELD

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk willen we ingaan op de vraag hoe frequent verschillende vormen van sexueel geweld onder vrouwen voorkomen. Bij het bespreken van de slachtoffer-enquêtes concludeerden we reeds dat er veel aandacht besteed zal moeten worden aan de wijze waarop men respondentes met vragen over een gevoelig onderwerp zoals sexueel geweld kan benaderen. In Nederland, maar ook in het buitenland, bestaat nauwelijks 'grootschalig' onderzoek naar sexueel geweld in al z'n verschillende verschijningsvormen. Een voorbeeld van hoe we een dergelijk onderzoek kunnen aanpakken is niet direct voorhanden.

Allereerst ligt er het probleem op welke wijze we de verschillende verschijningsvormen van sexueel geweld zouden kunnen operationaliseren. Hetzelfde probleem als bij 'definiering' van sexueel geweld doemt hierop, nl. dat men niet zonder problemen terug kan vallen op bestaande termen. Bij operationalisering van het begrip sexueel geweld hebben we zoveel mogelijk de nadruk gelegd op het geweldsaspect. Bij de categorie ongewenste initiatieven bleek dit echter moeilijk.

Een tweede probleem vormt het feit dat er een bepaald interpretatiekader nodig is om een ervaring te kunnen benoemen als een ervaring met sexueel geweld*. We kunnen er niet van uitgaan dat iedere vrouw hetzelfde interpretatiekader heeft. Door eerst de voorbeelden van sexueel geweld (zie hoofdstuk 2) te presenteren, alvorens vragen naar ervaringen met sexueel geweld te stellen, hoopten we enigszins een standaardisatie in referentiekader aan te brengen.

Het werken met voorbeelden had bovendien de bedoeling schaamtegevoelens over het onderwerp sexueel geweld te overwinnen. Verder hoopten we dat het werken met voorbeelden het geheugen van vrouwen wat zou opfrissen. Het valt immers te verwachten dat

* Zie, wat dit probleem betreft, de lezingen tijdens het DCE-congres juni 1982 van Drayer en van Ensink e.a.

voorvallen die moeilijk te benoemen zijn en waarvoor men zich schaamt gauw uit het bewuste geheugen verdwenen zullen zijn. De voorbeelden zouden echter associaties met eigen ervaringen kunnen hebben, waardoor deze voorvallen weer herinnerd worden.

Een derde probleem vormt het feit dat er onder de respondenten vrouwen met hele nare ervaringen zouden kunnen zitten. Door te vragen naar deze ervaringen zouden mogelijk allerlei (onverwerkte) emoties naar boven gehaald kunnen worden. Zou dit bij één vrouw het geval zijn dan zouden we zelf een eerste opvang bieden. Het was echter onmogelijk te voorspellen, hoeveel vrouwen dergelijke opvang behoefden. Op ethische gronden was het problematisch om naar hele nare ervaringen op het gebied van sexueel geweld te vragen. We hebben uiteindelijk besloten de vragen hierover schriftelijk en op een gesloten manier te stellen. Op deze manier krijgt de respondent de meeste ruimte om ook hele nare ervaringen te vermelden. Als de respondente hiertoe behoefte voelde dan kon zij op een vrij afstandelijke wijze, louter door het zetten van een kruisje, aangeven op welke wijze zij slachtoffer is geweest van sexueel geweld. Tevens lieten we een blanco velleltje papier achter waarop men, nadat het interview geweest was, volledig anoniem haar ervaringen kon vermelden.

Als een respondente juist graag over haar ervaringen vertelde dan kon dat ook, de interviewster maakte daar aantekeningen van. Als de interviewster het idee had dat de respondente verdere opvang of bescherming behoefde, dan kon zij wijzen op het bestaan van diverse opvangcentra in Leiden.

4.2 Algemene omvang van sexueel geweld

We zullen allereerst de resultaten presenteren van het kwantitatieve onderzoek, die betrekking hebben op het algemene vóórkomen van sexueel geweld (zie tabel 1). In deze tabel staat het percentage vrouwen vermeld, dat in een bepaalde relatie een confrontatie met sexueel geweld heeft meegemaakt. In totaal vermeldt 90% van de vrouwen een confrontatie met sexueel geweld. Tien procent van de vrouwen heeft geen enkele confrontatie meegemaakt en 10% van de vrouwen heeft enkel ervaringen met ongewenste initiatieven; 80% van de vrouwen heeft ervaringen met psychisch of fysiek geweld of machts-

misbruik op sexueel gebied. Het aantal vrouwen dat ervaringen heeft met sexueel geweld is hoog te noemen.

Tabel 1: Confrontatie met sexueel geweld per soort relatie*

	<u>Totaal</u> <u>abs.</u>	<u>Totaal</u> <u>(%)</u>	<u>In het jaar voor-</u> <u>afgaand aan het</u> <u>onderzoek</u>
onbekende man	230	86	32
bekende man	120	46	20
autoriteit	85	33	9
partner	20	8	-
familie	39	15	-

N = 279

* De percentages hebben betrekking op het aantal vrouwen dat in een bepaald soort relatie tenminste één confrontatie met sexueel geweld heeft meegemaakt. Een vrouw kan meerdere confrontaties meegemaakt hebben. De cijfers hebben dus geen betrekking op het totale aantal confrontaties van vrouwen met sexueel geweld.

We zullen nu per soort relatie verder ingaan op de aangegeven percentages.

4.2.1 Sexueel misbruik van kinderen binnen de familie

Wat betreft sexueel misbruik van kinderen door familieleden, lezen we dat 45 vrouwen, dat is 15% van het totaal, dit heeft meegemaakt. Het aantal van 45 op de 279 vrouwen moet minstens met 1 verhoogd worden. We kregen een brief waarin een vrouw schreef dat ze aan de interviewster niets gezegd had, maar dat ze ons toch anoniem wilde laten weten dat zij jarenlang door haar vader tot sexueel contact was gedwongen.

We hebben vervolgens gekeken naar wat voor soort confrontatie men heeft meegemaakt, hoe vaak dat is voorgekomen en hoe oud men was. De bevindingen staan in tabel 2.

Tabel 2: Sexueel misbruik van kinderen door familieleden

2a: <u>Soort ervaring</u>	<u>Totaal</u> <u>abs.</u>	<u>Totaal</u> <u>(%)</u>
Ongewenste initiatieven: Het maken van seksuele toespelingen	6	2
Psychisch seksueel geweld: Seksuele handtastelijkheden	30	12
Fysiek seksueel geweld: Dwingen tot seksuele handelingen	7	3
Anders	2	-

N = 262*

* Hierbij waren er 17 missing data. Dat geldt ook voor de totalen bij alle andere confrontatievragen.

2b: <u>Frequentie v.d. ervaringen</u>	<u>Totaal</u> <u>abs.</u>	<u>Totaal</u> <u>(%)</u>
Het is één keer gebeurd	12	31
Het is meermalen voorgekomen	21	54
Het komt heel regelmatig voor	5	13

N = 39

2c: <u>Leeftijd op het moment</u> <u>van de ervaringen</u>	<u>Totaal</u> <u>abs.</u>	<u>Totaal</u> <u>(%)</u>
0- 3	-	-
3- 6	1	3
6- 9	12	32
9-12	11	29
12-15	9	24
15-18	3	8

N = 39

Bij de meerderheid van de vrouwen met dergelijke ervaringen (67%) hebben die toenaderingen meerdere malen plaats gevonden. Slechts 4 vrouwen geven aan dat hun confrontatie alleen bestond uit het maken van seksuele toespelingen; 8 vrouwen* werden gedwongen tot seksuele handelingen. De meeste confrontaties vonden plaats tussen het 6e en 12e jaar.

Het was niet goed na te gaan door wie de misbruikte vrouwen benaderd waren. De vraag die daarop betrekking had, was door deze vrouwen zeer slecht ingevuld. Zeven vrouwen vertelden over ervaringen met hun vader (dat is 3% van het totaal), 1 over ervaringen met haar broer, 10 over ervaringen met een oom en 9 over een ervaring met een ander familielid (grootvader, oudere neef, e.d.).

4.2.2 Sexueel geweld binnen partnerrelaties**

Het totale aantal vrouwen dat binnen partnerrelaties ervaringen heeft met sexueel geweld vindt men eveneens in tabel 1. Het percentage bedraagt 8%.

Of een vrouw slachtoffer was van sexueel geweld binnen partnerrelaties wordt bepaald door het criterium 'dwang'. Kan een vrouw aangeven op welke manier zij gedwongen werd tot seksuele handelingen, dan merken we haar aan als slachtoffer***. Een aantal vrouwen meldt wel dat zij vaker gemeenschap heeft dan zij zelf willen, zij geven echter niet aan op welke manier zij tot seksuele handelingen gedwongen zijn (zie bijlage 6). Deze vrouwen rekenen we niet tot

* Zeven vrouwen vermeldten dit in de vragenlijst en één stuurde ons een anonieme brief.

** Helaas hebben we niet kunnen uitrekenen hoe hoog het percentage slachtoffers van sexueel geweld binnen het huwelijk was, rekening houdend met het al dan niet hebben van liefdesrelaties. We hebben wel gevraagd of men op dat moment een relatie had, maar niet of men een liefdesrelatie gehad heeft, die verbroken was.

***We hebben alleen bij partners dit criterium zo stringent ingevoerd, omdat men ervan uit mag gaan dat juist in deze relaties sexualiteit zonder geweld heel gewenst is door vrouwen.

slachtoffers van sexueel geweld*.

We hebben een uitsplitsing gemaakt naar het sexuele aspect en het geweldsaspect. De gegevens staan in tabel 3.

Tabel 3: Sexueel geweld binnen partnerrelaties**

3a: Sexuele aspect van confrontatie

	<u>Abs.</u>	<u>Percentages</u>			
		<u>Totaal</u>	<u>Eén maal</u>	<u>In één periode meermalen</u>	<u>Regel- matig</u>
Vaker gemeenschap dan u zelf wil	20	8	0,4	4	4
Sexuele variaties tegen de zin	11	4	1	1	2
Tegen de zin naakt poseren voor film-foto	1	0,4	-	-	0,4
Tegen de zin meedoen aan partnerruil***	1	0,4	-	-	0,4

N = 262

* In dit opzicht is ook relevant dat 17% van de vrouwen bij sexueel contact weleens emotionele betrokkenheid met de partner vermijdt (zie ook H. 7). Dit zou erop kunnen wijzen dat onze 8% een onderschatting geeft van het percentage sexueel geweld door partners.

** Deze percentages hebben we afgerond op hele getallen, behalve als er sprake was van percentages beneden de 1%.

***Voor partnerruil zie ook tabel 6 (confrontatie met bekenden).

3b: <u>Het geweldsaspect</u>	<u>Abs.</u>	<u>%</u>
Psychisch sexueel geweld:		
Vervelende sfeer scheppen	11	55
Chantage via suggestie van sexuele frustratie	6	30
Chantage via dreigen met chtscheiding	7	35
Morele druk (sex is huwelijksplicht)	8	40
Onthouden van huishoudgeld	2	10
Fysiek sexueel geweld:		
Lichamelijk geweld	5	25

N = 20

3c: <u>Met wie</u>	<u>Abs.</u>	<u>%</u>
Verloofde, vriend	-	-
Partner, echtgenoot	14	70
Ex-partners, ex-echtgenoot	6	30

N = 20

Opvallend is dat in onze streekproef 2 vrouwen zaten, die door hun echtgenoot gedwongen werden tot partnerruil respectievelijk naakt poseren voor foto en film. Bij de geïnterviewde respondenten bleek geen vrouw aanwezig die vertelde dat ze gedwongen was tot prostitutie.

Uit het onderzoek komt naar voren dat de meerderheid van de vrouwen, die door partners gedwongen worden tot bepaalde seksuele handelingen, nog steeds met die partners getrouwd is (70%).

We hebben in het onderzoek niet gevraagd of de dwanguitoefening reeds geruime tijd is opgehouden of nog steeds voortduurt. Evenmin weten we of de vrouwen die gehuwd zijn, nog met de partner samen

in één huis wonen*.

De lichtere dwangmethoden (zeggen dat je sexueel gefrustreerd bent, morele druk uitoefenen: 'sex als huwelijksplicht'), bleken over het algemeen in combinatie met de andere dwangmethoden voor te komen. Vier van de 20 vrouwen zijn alleen door lichtere dwangmethoden gedwongen tot bepaalde seksuele handelingen. Zeven van de 20 vrouwen zijn door fysiek geweld en/of door het inhouden van het huishoudgeld gedwongen tot bepaalde seksuele handelingen (3% van het totale aantal vrouwen). De anderen werden door dreiging met echtscheiding en/of sfeerverpesting gedwongen. Bij de meerderheid van de vrouwen met ervaringen zijn dergelijke dwangmiddelen regelmatig toegepast.

4.2.3 Sexueel geweld binnen autoriteitsrelaties

In tabel 1 zien we dat 33% van alle vrouwen dit soort ervaringen heeft met autoriteiten.

In de onderstaande tabel 4 geven we aan wat voor confrontaties men heeft meegemaakt, met wie men een ervaring heeft meegemaakt en hoe lang geleden dat geweest is.

Het aangeven van het soort ervaring dat men heeft meegemaakt binnen deze categorieën bleek soms problemen op te leveren. Soms was er duidelijk sprake van een combinatie van verschillende aspecten. Bijvoorbeeld "Hij vroeg me om me zonder duidelijke reden te ontbloten en vroeg me op een gegeven moment de deur van de onderzoekskamer op slot te doen".

Dergelijke ervaringen waren vaak door de interviewsters genoteerd en zij bleken moeilijk onder te brengen. We hebben getracht dit op te lossen door zoveel mogelijk te proberen er telkens één aspect uit te halen en dat te scoren.

* Mogelijk wijst het hoge aantal vrouwen, dat nog met de dwanguitoefenende partner samenwoont, erop dat de psychologische, sociale en economische belemmeringen voor vrouwen erg hoog zijn om van haar echtgenoot te scheiden en een zelfstandige levenswijze te kiezen.

Tabel 4: Sexueel geweld binnen autoriteitsrelaties

4a: <u>Soort ervaring</u>	<u>Abs.</u> <u>Percentages</u>							
		<u>tot.</u>	<u>1x</u>	<u>2x</u>	<u>3x</u>	<u>4x</u>	<u>af+ toe</u>	<u>regel- matig</u>
Ongewenste initiatieven:								
Vragen om te ontbloten zonder reden	15	6	3	0.4	-	0.4	-	2
Sexuele opmerkingen	26	10	2	0.4	0.4	0.4	3	5
Uitklederig aankijken	15	6	0.4	-	0.4	-	1	4
Dichterbij staan dan nodig is	33	13	2	-	0.4	0.4	5	6
Psychisch sexueel geweld:								
Handtastelijkheden	41	16	6	1	1	-	3	5
Dreigen met machtsmiddelen	8	3	1	-	0.4	-	1	1
Toepassen van machtsmiddelen	5	2	2	-	-	-	-	-
Overdonderen	14	6	3	-	-	-	2	-
Fysiek sexueel geweld:								
Dreigen met geweld	2	1	1	-	-	-	-	-
Geweld gebruiken	3	1	1	-	-	-	0.4	-
Anders:								
Baas kleepte zich uit/anders	4	2	2	-	-	-	-	-

N = 256

4b: <u>Met wie</u>	<u>Abs.</u>	<u>%</u>
Werkgever, chef, enz.	37	44
Docent, instructeur, enz.	19	22
Arts, maatsch. werker, enz.	29	34
Politie, jurist, enz.	-	-
Gemeente-ambtenaar, enz.	4	5
Anders	3	4

N = 85

4c: <u>Hoe lang geleden</u>	<u>Abs.</u>	<u>%</u>
Minder dan 1 jaar geleden	7	9
1 tot 5 jaar geleden	16	20
langer dan 5 jaar geleden	56	70

N = 80

Autoriteiten dwongen 5 vrouwen (d.i. 2% van alle vrouwen) met machtsmiddelen die bij hun beroep hoorden, en nog eens 5 vrouwen met (dreigen met) geweld (ook 2%). Zes procent van de vrouwen werd overdonderd.

De lichtere confrontaties worden voornamelijk vermeld als zij veelvuldig plaatsvonden (zie bijv. uitklederig aankijken, onnodig dichtbij staan). 'Handtastelijkheden' is de meest vermelde ervaring: 41 vrouwen (16% van het totaal) zijn op deze manier lastig gevallen. De meeste vrouwen hebben ervaringen met werkgevers*, de artsen komen op een 'goede' tweede plaats. Vier vrouwen (1% van het totaal), zijn slachtoffer geworden van een ambtenaar van Gemeente of Rijk, die een autoriteitsrelatie met de vrouw had.

De meeste ervaringen zijn 5 jaar of langer geleden opgedaan. Drie procent van alle vrouwen heeft in het jaar voorafgaande aan dit onderzoek nog ervaringen met seksueel geweld binnen autoriteitsrelaties meegemaakt.

4.2.4 Sexueel geweld binnen relaties met bekenden

Onder bekenden vallen zowel "bekende mannen", als mannelijke familieleden die een vrouw benaderd hebben toen zij ouder was dan 18 jaar.

Honderdtwintig vrouwen hebben één of meerdere confrontaties met een bekende man gehad, dit is 46% van alle vrouwen.

Hieronder geven we deze ervaringen uitgesplitst naar soort, frequentie, met wie en hoe lang geleden (tabel 5).

* Helaas konden we niet nagaan hoe hoog dit percentage was voor de groep vrouwen die een werkkring hebben (gehad). We hebben wel gevraagd of vrouwen op dit moment een betaalde werkkring hebben, maar niet of ze er vroeger ooit één hebben gehad.

Tabel 5: Sexueel geweld binnen relaties met bekende mannen

5a: <u>Soort ervaring</u>	<u>Abs.</u>	<u>Percentages</u>						
		<u>tot.</u>	<u>1x</u>	<u>2x</u>	<u>3x</u>	<u>4x</u>	<u>af + toe</u>	<u>regel-matig</u>
Psychisch sexueel geweld:								
Handtastelijkheden	91	35	15	4	2	1	9	4
Truc gebruiken	24	9	4	2	-	-	2	1
Voor wat, hoort wat-hulp	23	9	5	0.4	1	-	3	-
Morele druk	19	7	4	0.4	-	-	2	1
Naam besmeuren	19	7	4	1	0.4	-	1	1
Partnerruil	6	2	2	0.4	-	-	-	0.4
Fysiek sexueel geweld:								
(Poging tot) ontvoering	3	1	1	-	-	-	0.4	-
Dreigen met geweld	5	2	1	-	-	-	1	-
Overdonderen	33	13	8	2	0.4	-	3	0.4
Anders	8	3	2	-	-	-	-	0.4

N = 261

5b: <u>Met wie</u>	<u>Abs.</u>	<u>%</u>
Kennis/vriend	76	63
Buurman	15	13
Klas-/studiegenoot	5	4
Collega	19	16
Winkelier	2	2
Vaste klant	6	5
Kostganger	1	1
Zwager	7	6
Oom	5	4
Neef	1	1
Anders	8	7

N = 120

5c: <u>Hoe lang geleden</u>	<u>Abs.</u>	<u>%</u>
Minder dan 1 jr geleden	24	20
1 tot 5 jaar geleden	42	36
Langer dan 5 jr geleden	52	44

N = 118

Het bleek moeilijk een indruk te krijgen van wat iemand precies heeft meegemaakt (net zoals bij ervaringen met autoriteiten).

Vooral 'handtastelijkheden' lijkt een verzamelbegrip; ervaringen van uiteenlopende aard zijn als zodanig benoemd.

Sommige interviewsters vertelden dat een ervaring als "aanraken, wat ophield als zij er boos over werd" tot handtastelijkheden gerekend werd. Een ander vertelde dat de respondente handtastelijkheden opgaf, terwijl zij ook zei dat haar beleving van sexualiteit na deze confrontatie veranderd is en zij tijdenlang concentratiestoornissen heeft gehad (hierdoor wordt het vermoeden gewekt dat het gebeurde nogal ernstig is.). De vraag wat men verstaan heeft onder handtastelijkheden hebben we in het kwalitatieve gedeelte verder uitgezocht. Acht vrouwen hebben mishandeling of ontvoering meegemaakt (3% van het totaal).

Een opvallend gegeven is dat 13% van de vrouwen overdonderd is. Het overdonderen komt vaker voor dan het gebruiken van het geweld of het ontvoeren. Door de aard van de vraag hebben we geen inzicht in de wijze waarop dat overdonderen heeft plaatsgevonden. Ook hierop zijn we in het kwalitatieve onderzoek verder ingegaan.

Wat verder opvalt, is dat 9% van de vrouwen geconfronteerd is met 'hulp waarna de persoon iets verwachtte'. Eén vrouw vertelde dat zij jong weduwe was geworden; haar zwager hielp haar en werd daarna steeds handtastelijk. Zij voelde zich hoe langer hoe smeriger als zij de hulp, die ze echt wel nodig had (ze had 5 kleine kinderen) aanvaardde. Toen ze op een gegeven moment haar zwager duidelijk had gemaakt dat hij niets moest verwachten, hield z'n hulp op.

Het aantal vrouwen dat door een bekende is overdonderd, gechantend of waarvan de naam besmeurd is, is vrij hoog (46 vrouwen, 18% van het totaal). De meeste confrontaties (56%) hebben minder dan 5 jaar geleden plaats gevonden.

4.2.5 Sexueel geweld door onbekende mannen

Er zijn maar weinig vrouwen die geen ongewenste ervaring met een onbekende man hebben. Veertien procent van de vrouwen heeft geen ervaringen met onbekenden, 86% wel.

In tabel 6 lezen we dat 43% van de vrouwen ervaringen heeft als "sexueel geladen opmerkingen".

Het merendeel van deze confrontaties hebben betrekking op ongewenste initiatieven (obscene gebaren, dichterbij staan dan nodig, exhibitionisme, sexuele opmerkingen waaronder ook de 'hijgers' gerekend en uitklederig aankijken).

De ongewenste initiatieven worden over het algemeen gemeld in combinatie met confrontaties met andere vormen van sexueel geweld. Slechts 10% van de vrouwen vermeldt 'alleen maar' ervaringen met ongewenste initiatieven van onbekenden.

Veel vrouwen geven aan achtervolgd te zijn (46%) of handtastelijkheden te hebben meegemaakt (36%).

Om meer inzicht te krijgen in wat men daar precies onder verstaat hebben we daarover in het kwalitatieve onderzoeksdeel vragen over gesteld.

Vier procent van de vrouwen heeft een zware confrontatie (het dreigen met of gebruik van geweld) meegemaakt. We zien dat het percentage vrouwen met dergelijke ervaringen in alle soorten relaties ongeveer even hoog is (3 à 4%). Zware confrontaties met onbekenden komt in ieder geval niet meer voor dan met bekenden, autoriteiten, partner en familie-relaties.

Veertig procent van de gemelde ervaringen gebeurde meer dan 5 jaar geleden. Dit wijst erop dat deze ervaringen, die men nu nog in het geheugen heeft, toch een behoorlijke indruk hebben gemaakt. De minder indrukwekkende ervaringen hebben vaak minder dan een jaar geleden plaats gevonden. Dit ligt ook in de lijn van onze verwachtingen. We verwachten niet dat een vrouw onthoudt dat er 5 jaar geleden een keer naar haar gefloten is, maar een achtervolging op een stille plek zal wel worden onthouden.

Tabel 6: Sexueel geweld door onbekende mannen

6a: <u>Soort ervaring</u>	<u>Abs.</u>	<u>Percentages</u>						
		<u>Tot.</u>	<u>1x</u>	<u>2x</u>	<u>3x</u>	<u>4x</u>	<u>af +</u> <u>toe</u>	<u>regel-</u> <u>matig</u>
Ongewenst initiatief:								
Obscene gebaren	62	23	8	2	1	1	7	4
Dichterbij staan dan nodig	88	33	9	3	0.4	1	13	6
Exhibitionisme	99	27	20	7	2	1	3	3
Sexuele opmerkingen	115	43	9	2	2	1	17	12
Uitklederig aankijken	61	23	3	1	0.4	1	12	6
Psychisch sexueel geweld:								
Achtervolgd worden	123	46	22	9	3	2	7	3
Handtastelijkheden	98	36	22	3	3	0.4	5	3
Truc	31	11	8	2	-	-	1	1
Fysiek sexueel geweld:								
Poging tot overdondering	39	14	7	1	0.4	0.4	5	1
(Dreigen met) geweld	5	2	2	-	-	-	0.4	-

N = 269

6b: <u>Tijdstip van laatste ervaring</u>	<u>Abs.</u>	<u>%</u>
Minder dan 1 jaar geleden	64	32
1 tot 5 jaar geleden	57	28
Langer dan 5 jaar geleden	82	40

N = 203

6c: <u>Tijdstip ervaring die de meeste indruk maakte</u>	<u>Abs.</u>	<u>%</u>
Minder dan 1 jaar geleden	30	16
1 tot 5 jaar geleden	56	30
Meer dan 5 jaar geleden	98	53

N = 158

4.2.6 Informatie over confrontaties met sexueel geweld in de directe omgeving

In de tabel hieronder geven we weer hoeveel vrouwen weet hebben van ervaringen met sexueel geweld van vrouwen in hun directe omgeving.

Tabel 7: Heeft weet van confrontaties in directe omgeving (%)

	%
onbekende man	50
bekende man	23
autoriteit	24
partner	21
familielid (sexuele kindermishandeling)	19

N = 279

Vergeleken met de mate waarin sexuele kindermishandeling en sexueel geweld binnen partnerrelaties voorkomen (15% en 8%) is het percentage vrouwen dat weet heeft van deze soorten sexueel geweld bij andere vrouwen vrij hoog te noemen (resp. 19 en 21%).

Verder lijkt het erop dat er over ervaringen met bekenden relatief gezien het minst wordt gepraat (46% van de vrouwen meldt een dergelijke ervaring, 23% van de vrouwen heeft dáár bij anderen weet van).

4.3 Een evaluatie van de vragenlijst en de onderzoeksmethoden

De evaluatie van de vragenlijst en de onderzoeksmethoden valt in drie punten uiteen. Allereerst willen we een algehele indruk geven van de wijze waarop de gestructureerde vragenlijst is ontvangen. Vervolgens willen we de validiteit van sommige antwoordcategorieën bespreken en tenslotte ingaan op de betrouwbaarheid van de gegevens.

4.3.1 Een algemene indruk van de manier waarop de vragenlijst ontvangen is

In verband met de omvangsgegevens zijn twee punten in de vragenlijst van belang, nl. het werken met voorbeelden en het op een gesloten manier stellen van de vragen.

Het werken met voorbeelden had ten eerste ten doel een soort referentiekader te geven, zodat men niet alleen dacht aan stereotype vormen van verkrachting. De cijfers laten zien dat het doorbreken van deze denkwijze gelukt is. Het werken met de voorbeelden was echter ook problematisch, aan de ene kant vormden zij een soort referentiekader, maar anderzijds vielen niet alle voorbeelden binnen onze eigen definitie van seksueel geweld.

Het werken met voorbeelden heeft waarschijnlijk wel enigszins het geheugen van de respondenten opgefrist. Toch denken we dat men langere tijd nodig heeft om zich allerlei half vergeten gebeurtenissen weer te herinneren. Het waren met name de interviewsters die vertelden dat er na het herhaald afnemen van de vragenlijst weer allerlei herinneringen boven kwamen. Vooral gebeurtenissen die moeilijk benoembaar zijn en die een tijd geleden hebben plaatsgevonden, zullen niet zijn vermeld.

Het werken met voorbeelden heeft mogelijk vrouwen over een bepaalde schaamte heen geholpen. Enkele vrouwen vertelden dat zij tijdens het interview voor het eerst hun schaamte overwonnen. Eén vrouw gaf bijvoorbeeld aan nog nooit over een bepaalde ervaring verteld te hebben omdat zij bang was voor het oordeel van haar omgeving.

Wat betreft het in eerste instantie werken met gestructureerde gesloten vragen: hiervan hebben we de indruk dat dit goed heeft gewerkt. Juist bij zeer beladen ervaringen zoals ervaringen binnen gezin en familie hebben de respondentes gebruik gemaakt van de mogelijkheid zelf de vragen in te vullen, zonder de interviewster erbij te betrekken. Het feit dat zoveel vrouwen ervaringen met seksueel geweld binnen familiekring aangegeven hebben moet men hoogstwaarschijnlijk toeschrijven aan deze benadering waarin anonimiteit mogelijk was en waarin niet te veel oud zeer naar boven werd gehaald.

We hebben de respondentes niet gevraagd wat zij van het onderzoek vonden, maar uit het vrij grote enthousiasme voor het meedoen aan

het onderzoek (slechts 4% van de vrouwen wilde niet aan vervolg onderzoek meedoen) maken we op dat de gestructureerde vragenlijst niet negatief ontvangen is.

4.3.2 Validiteit van de omvangsgegevens

De omvangsgegevens zijn verkregen door aan de vrouwen te vragen wat voor soort ervaringen men heeft meegemaakt. De vermelde percentages hebben betrekking op wat vrouwen zelf meldden als confrontaties met seksueel geweld. De gegevens zijn noch aangepast aan onze theoretische definitie noch aan onze uiteindelijke definitie van seksueel geweld. Voor aanpassing aan de uiteindelijke definitie ontbraken ons de criteria. Er bestaat de kans dat sommige gemelde ervaringen niet binnen onze uiteindelijke definitie van seksueel geweld vallen.

Een tweede probleem dat we reeds in § 4.2 signaleerden betrof de onduidelijkheid wat voor soort ervaringen onder handtastelijkheden, overdonderen en achtervolgen vervat zijn. Op deze problemen zijn we in het kwalitatieve gedeelte verder ingegaan.

Handtastelijkheden, zo meenden we, hebben betrekking op het met de handen onverhoeds of veelvuldig aangeraakt worden, terwijl dit niet op prijs gesteld wordt.

Om na te gaan welke ervaringen respondentes als handtastelijkheden benoemden, hebben we in de open-interviews gevraagd genoemde ervaring uitvoerig te beschrijven. De ervaringen die men beschreef waren zeer uiteenlopend van aard (zie ook Bijlage 13 en 14). Er viel geen gemeenschappelijk kenmerk zoals "men is aangeraakt", "handen spelen een belangrijke rol" e.d. te onderkennen. We hebben bij het rubriceren van de gemelde ervaringen daarna in eerste instantie gelet op het geweldsaspect. Hierbij kregen we ons inziens toch een te onvolledig beeld van het gebeurde. In tweede instantie is ook het seksuele aspect erin betrokken. De ervaringen laten zich als volgt rubriceren.

- Het gebruik van fysiek geweld waarbij sprake is van de aanraking van primaire geslachtsdelen. Voorbeeld: een vrouw stond 's ochtends vroeg in een portiek op de bus te wachten toen er een jongen kwam die haar probeerde te verkrachten.

- Het gebruik van fysiek geweld, waarbij sexuele voorstellen gedaan werden. Voorbeeld: "ik werd van mijn fiets afgesleurd door een paar jongens die zeiden: 'Ga effe lekker met me mee, effe in de bossen'."
- Dreiging waarbij sexuele voorstellen gedaan werden. Voorbeeld: een jongen komt de slaapkamer van z'n hospita binnen en zegt: "En nu ga je naar bed, dan zal ik je weleens pakken".
- Chantage met sexuele voorstellen. Voorbeeld: een mannelijke kennis die een weduwe helpt met het invullen van de belastingformulieren en zegt dat hij dat met liefde doet, maar dat de ene dienst natuurlijk wel de andere dienst waard is, en met haar in ruil naar bed wil.
- Onverhoedse confrontatie met primaire geslachtsdelen. Voorbeeld: man duwt in de trein zijn geslachtsdeel tegen vrouw aan.
- Opdringerigheden waarbij sprake is van lichamelijke contact, maar waar geen primaire geslachtsdelen bij betrokken zijn. Voorbeeld: een werkgever raakt steeds respondenten aan wanneer hij langs haar loopt, pakt haar bij de taille, pakt haar vast als ze op een trapje moet staan e.d.
- Een vernederend voorstel op sexueel gebied. Dit betrof een vrouw die door de buurman werd benaderd, waarbij hij haar streelde en zei dat ze wel erg tekort zou komen nu haar man weg was. De vrouw ervoer dit als zeer vernederend.
- Eenmalige sexuele voorstellen. Voorbeeld: een voorstel van een man aan een vrouw om naar bed te gaan, vrouw wimpelde dit af en daarmee was de kous af.

De laatste categorie valt buiten onze uiteindelijke definitie van sexueel geweld en willen we niet als zodanig benoemen.

Ook op de categorie 'overdonderen' zijn we in de open-interviews verder ingegaan. Met deze categorie wilden we die ervaringen vatten die zeer onverwachts plaats vonden en waarbij het slachtoffer nauwelijks de tijd krijgt te beseffen wat er gebeurt.

Uit de gesprekken kwam naar voren dat het begrip overdonderen op drie manieren is opgevat nl. (a) er gebeurde iets totaal onverwachts (b) men wist niet zo gauw te reageren en (c) men kreeg ineens het vermoeden dat er iets zou kunnen gebeuren. Verder was er sprake van nogal wat variatie wat betreft het sexuele aspect. Een analyse

van alleen het geweldsaspect leverde o.i. een te incompleet beeld. Analyse van zowel het geweldsaspect als het sexuele aspect leverde het volgende categorieën-systeem op.

- Er gebeurde iets onverwachts, men wist totaal niet te reageren en er had sexuele gemeenschap plaats. Voorbeeld: een meisje deed nogal eens 'free-lance' werk voor haar vroegere werkgever. Deze nam op een gegeven moment een initiatief op sexueel gebied. Dit had ze totaal niet verwacht. Ze wist niet zo gauw te reageren. Ze liet het over zich komen en werd verkracht.
- Er gebeurde iets onverwachts, er is sprake van lichamelijke aanraking (onduidelijk of dit op primaire geslachtsdelen betrekking heeft). Voorbeeld: een zakenvrouw werd opeens door een vaste klant met wie ze al jaren zaken deed, benaderd. Ze had het totaal niet verwacht, maar reageerde wel heel impulsief door hem een knietje te geven.
- Er gebeurde iets onverwachts, er is sprake van een sexueel voorstel. Voorbeeld: een 'keurige man' met wie ze al jaren omging zei opeens "ik wil met je naar bed". Dit gebeurde totaal onverwachts.
- Men vermoedde ineens dat men in de situatie een initiatief op sexueel gebied zou kunnen verwachten. Voorbeeld: een meisje wordt door haar stage-begeleider steeds weggebracht. Zij krijgt een speciale behandeling en beschouwt dit als een normale werkervaring. Wanneer ze echter door krijgt dat hij weleens op iets uit zou kunnen zijn, voelt ze zich overdonderd.
- Men weet niet te reageren op opdringerige sexuele voorstellen. Voorbeeld: een vrouw voelt zich overdonderd door allerlei sexueel geladen opmerkingen op haar werk omdat ze niet weet te reageren.

Bij de categorieën "iemand kwam onverwachts met een sexueel voorstel" of "men vermoedde ineens dat iemand weleens met een sexueel voorstel zou kunnen komen" zijn dubieus wat betreft het geweldsaspect. Als een man onverwachts met een voorstel komt terwijl hij de vrouw hierna wel de tijd gunt er over na te denken dan willen wij dit niet als "geweld" aanmerken.

Een derde probleem betrof de confrontatie achtervolgen. Dit soort confrontaties kan interpretatieproblemen opleveren. Tijdens het onderzoek kregen we bijvoorbeeld kritiek op deze categorie in de trant van "Als ik in de Kalverstraat loop, dan heb ik altijd het gevoel achter-

volgd te worden".

Uit het kwalitatieve deel komt naar voren dat het in de meeste gevallen om duidelijke achtervolgingssituaties gaat.

- Bij meer dan drie kwart van de 12 achtervolgingservaringen zien we het patroon van een vrouw die 5 à 10 minuten lang 's avonds op een stille plek door een man werd achtervolgd. Hierbij werd door opmerkingen als "ga je mee, schat" en ook door aanraking duidelijk gemaakt dat het ging om een achtervolging met een sexueel oogmerk. Een typerend voorbeeld hiervan is het meisje dat 's avonds in een stille en donkere straat werd achtervolgd door tenminste één man in een auto; deze draait soms het raampje open om iets te roepen, stopt, rijdt weer door, enz.
- Een achtervolgingsconfrontatie die duidelijk afwijkt van het bovenstaande patroon is de ervaring van een vrouw die een uur lang tijdens de middagpauze van haar werk, op straat en in winkels werd achtervolgd door een haar onbekende man.

Uit de kwalitatieve analyse komt naar voren dat zeer uiteenlopende ervaringen, die geen gemeenschappelijk kenmerk hebben, ondergebracht zijn onder de noemers handtastelijkheden en overdonderd worden. Wat betreft de achtervolgingservaring komt een zeer duidelijk algemeen patroon naar voren.

De kwalitatieve analyse geeft wat betreft de begrippen handtastelijkheden en overdonderd worden aanleiding tot de conclusie in een volgend onderzoek deze begrippen niet meer te hanteren. In plaats daarvan dienen de geweldsaspecten en de sexuele aspecten beter omschreven te worden.

De gemaakte rubricering is o.i. een eerste aanzet tot een beter categoriseringssysteem van de verschillende soorten ervaringen met sexueel geweld.

4.3.3 De betrouwbaarheid van de omvangsgegevens

We hebben op verschillende manieren getracht om na te gaan wat de betrouwbaarheid is van de omvangsgegevens. Dat hebben we gedaan door verschillende controles uit te voeren, namelijk:

() Vergelijking van twee verschillende antwoorden in het kwantitatieve gedeelte

In eerste instantie stelden we de vraag of iemand binnen een bepaalde relatie een confrontatie met seksueel geweld heeft meegemaakt. In tweede instantie vroegen we wat voor soort ervaringen men heeft meegemaakt. Vervolgens hebben we een vergelijking gemaakt tussen het in eerste instantie zeggen dat men iets heeft meegemaakt en het beantwoorden van de confrontatievragen. Het resultaat staat vermeld in tabel 8.

Tabel 8: Confrontatie per soort relatie

	<u>zegt ja</u> <u>in eerste</u> <u>instantie</u>		<u>vermeldt</u> <u>ervaring</u> <u>in 2e instantie</u>	
	<u>Abs.</u>	<u>%</u>	<u>Abs.</u>	<u>%</u>
onbekend	182	65	230	86
bekend	87	31	120	46
autoriteit	71	26	85	33
partner	21	8	20	8
familie	18	7	39	15

N = 279

Hieruit blijkt dat er een groot verschil bestaat tussen het in eerste instantie zeggen een ervaring te hebben meegemaakt en het uiteindelijk melden van een ervaring. Dit geldt voor de ervaringen in alle soorten relaties. Blijkbaar was de door ons geïntroduceerde "opwarmingsfase" (het voorlezen van de voorbeelden) niet voldoende. Ook kan het zijn dat ondanks de voorbeelden, een aantal vrouwen bij de vraag over ervaringen met seksueel geweld toch dacht aan de "stereotype verkrachtingen". Het is ook mogelijk dat een vrouw in eerste instantie een ervaring niet wilde vertellen, maar daar bij het invullen van de vragen toch op terug kwam.

() Vergelijking van de omvangsgegevens met ervaringen gemeld in open-interviews

We zijn de betrouwbaarheid van de omvangspercentages nagegaan door ervaringen uit de open-interviews te vergelijken met de ingevulde antwoorden in de vragenlijst. Uit deze vergelijking kwamen de volgende inconsistenties naar voren:

- Niet alle ervaringen met seksueel geweld zijn in de vragenlijst vermeld.
- Niet alle ervaringen die als seksueel geweld gemeld zijn willen we ook als zodanig aanmerken (zie ook commentaar bij handtastelijkheden en overdonderen).
- Soms is één confrontatie met twee aspecten als twee afzonderlijke ervaringen geregistreerd.
- Sommige ervaringen zijn niet onder de juiste relatievorm ingevuld.
- Niet altijd is het aspect van de ervaring dat de respondenten het belangrijkste achten, aangekruist.
- Onsystematische slordigheden.

De complexiteit van de vragenlijst heeft waarschijnlijk tot gevolg dat er op bepaalde punten makkelijk fouten gemaakt worden. Bij training van de interviewsters zal men hierop sterk moeten letten. Dat ook niet-valide ervaringen in de vragenlijst opgenomen zijn wijst erop dat er verschillen in opvattingen bestaan over wat als seksueel geweld aangemerkt kan worden. Het feit dat een aantal ervaringen met seksueel geweld niet in de vragenlijst opgenomen zijn kan hier ook op wijzen. Op basis van de kwantitatieve analyse kunnen we geen uitspraken doen omtrent de omvang van dergelijke fouten. Bij het beschouwen van de omvangspercentages zullen we rekening moeten houden met een zekere fouten-marge.

() Het interviewster-effect

De relatie tussen interviewster en respondente kan belangrijk zijn in verband met het vermelden van ervaringen. Van sommige interviewsters kregen we bij de terugkom-dagen" (zie hoofdstuk 2) de indruk dat ze beter in staat waren om een vertrouwelijke relatie met een respondente te leggen dan andere interviewsters.

Er waren interviewsters die zelfs ervaringen naar boven haalden, die al lange tijd geleden gebeurd waren en die de respondente al

half was vergeten. Er was ook een aantal interviewsters dat vrij consistent respondentes trof zonder ervaringen. Dit kan toeval zijn, maar het kan ook liggen aan het onvermogen van de interviewsters om een vertrouwelijke relatie op te bouwen.

Aangezien het aantal respondenten per interviewster vrij klein was (8-11) en het aantal interviewsters vrij hoog (26) was het niet mogelijk het 'interviewsters effect' statistisch te onderzoeken.

() Representativiteit van de respondenten

Een andere belangrijke vraag is of de aard van het onderzoek de representativiteit van de respondentes aangetast heeft. De kans is immers levensgroot dat de onderzoeksvraag voor sommige vrouwen te bedreigend is (hiervoor zijn wel enige aanwijzingen te vinden). Sommige interviewsters meldden weifelend gedrag bij de respondentes (we afspraak maken, niet thuiszijn, of wel thuis zijn maar de deur niet open doen, e.d.). Voor met name de vrouwen die mishandeld worden door echtgenoot en nog met hen samenwonen lijkt o.i. dit onderzoek bedreigend.

4.4 Samenvatting en conclusies

Wanneer we kijken naar de kwantitatieve resultaten van ons onderzoek kunnen we concluderen dat seksueel geweld veel voorkomt.

Bij het bespreken van deze resultaten moeten we wel in het achterhoofd houden dat het hier om een allereerste terreinverkenning gaat. Het kwalitatieve onderzoeksgedeelte laat zien dat sommige begrippen beter omschreven dienen te worden. Ook is het nodig om rekening te houden met een zekere foutenmarge. De onderzoekspercentages vormen een globale aanduiding van de omvang van seksueel geweld.

Over het algemeen genomen heeft slechts 10% van alle respondenten geen enkele ervaring met seksueel geweld en 10% van alle respondenten heeft alleen maar ervaringen met ongewenste initiatieven. Zesentachtig procent van de vrouwen heeft ervaringen van seksueel geweld met onbekenden, 46% van alle vrouwen heeft ervaringen met bekenden, en 33% met autoriteiten, 15% als kind met familieleden en 8% van alle vrouwen heeft confrontaties met seksueel geweld binnen partnerrelaties meegemaakt. Willen we een vergelijking maken tussen onze

resultaten en die uit ander onderzoek, dan is het noodzakelijk om dezelfde soorten sexueel geweld naast elkaar te zetten. Dat is echter niet altijd even makkelijk, aangezien de manier waarop wij sexueel geweld gedefinieerd en geoperationaliseerd hebben, soms nogal eens verschilt van de manier waarop dat in ander onderzoek is gedaan. We zullen toch een poging wagen en een vergelijking maken tussen onze resultaten en die uit ander onderzoek wat betreft de omvang van sexueel geweld per soort relatie.

Wat betreft onbekenden: Het aantal vrouwen dat het laatste jaar een confrontatie met sexueel geweld van een onbekende man heeft meegemaakt is vrij hoog (32%), zeker in vergelijking met de onderzoeksresultaten van het WODC. Uit hun slachtoffer-enquêtes komt naar voren dat 1,5% van de vrouwen per jaar op straat is lastig gevallen met handtastelijkheden met sexuele bedoelingen (Van Dijk en Steinmetz, 1980). Mogelijkerwijs is dit verschil te wijten aan een verschil in definitie, operationalisatie en onderzoeksmethode.

Wat betreft bekenden: Hierover bestond geen representatief Nederlands onderzoek. Dit geldt ook voor autoriteiten. Er bestaat wel Amerikaans onderzoek. Hieruit bleek een percentage van 26% voor ongewenste intimiteiten op het werk. Wij vinden dat 14% van de vrouwen 'ongewenste intimiteiten op de werkplek' heeft meegemaakt, (33% van de vrouwen heeft ervaringen met sexueel geweld met autoriteiten, maar bij ons bestaat de categorie "autoriteiten" ook uit meer dan alleen collega's of chefs op het werk). Wat betreft partners is het percentage van 3% van het totale aantal respondenten dat door partners met fysiek geweld gedwongen werd tot gemeenschap, vrij hoog. Dit komt neer op een verhouding van één op de 33 vrouwen, en dat is hoger dan de schatting die in de Margriet werd gegeven (1 op 200 tot 1 op 400).

Wat betreft sexueel misbruik door familieleden zijn onze resultaten schokkend te noemen. Het lijkt of sexueel misbruik binnen de familie een zeer goed bewaard geheim is in Nederland. De veronderstelling van Van der Kwast (1968) dat slechts een zeer klein gedeelte van de incestgevallen in Nederland aan het licht komt, wordt door dit onderzoek bevestigd. Het aantal vrouwen dat door de (stief)vader sexueel misbruikt is, is volgens het onderzoek in Nederland hoger dan in Amerika. Wij vinden 3% en in het Amerikaanse onderzoek vindt men 1% (Kinsey, 1953) en 1,3% (Finkelhor, 1979).

DEEL C: KANSSCHATTING, EMOTIES EN ANTICIPATIE TEN AANZIEN VAN SEXUEEL GEWELD

In dit deel komen drie onderzoeksvraagstellingen aan de orde:

- Hoe hoog schatten vrouwen de kans om slachtoffer te worden van sexueel geweld?
- Wat zijn de emoties van vrouwen naar aanleiding van sexueel geweld?
- Op welke wijze en in welke mate anticiperen vrouwen op sexueel geweld?

Daarna zullen we ingaan op de samenhangen tussen emoties, kansschatting en anticipatie. Dit om de vraag te beantwoorden of deze verschijnselen mogen worden opgevat als componenten van één attitude.

5 KANSSCHATTINGEN TEN AANZIEN VAN VERSCHILLENDE VORMEN VAN SEXUEEL GEWELD

Op de vraag naar kansschattingen met betrekking tot sexueel geweld zijn we in dit onderzoek zijdelings ingegaan. Wat betreft het aspect sexueel geweld hebben we voortgebouwd op datgene wat we in de hoofdstukken over de definitie en over vormen en omvang van sexueel geweld hebben beschreven.

Wat betreft het kansschatting-aspect hebben we aan de respondenten gevraagd om zo voor de vuist weg een globale schatting te geven van de mate waarin sexueel geweld in verschillende relaties voorkomt. Men kon de hoogte van de kansschatting aangeven door op een tienpuntschaaltje een cijfer tussen 1 en 10 te geven. We verkregen de volgende resultaten.

De respondenten achtten de kans het hoogst om met ongewenste initiatieven en psychisch sexueel geweld geconfronteerd te worden van de kant van een onbekende, direct gevolgd door sexueel geweld van een autoriteit en een partner. (De respectievelijke gemiddelden zijn

5,7, 5,6 en 5,6). Het laagst schatte men de kans in op slachtoffer-
schap van sexueel geweld door een bekende, direct gevolgd door
sexueel misbruik van kinderen door een familielid en door fysiek
sexueel geweld van de kant van een onbekende (de respectievelijke
gemiddelden zijn 3,6, 3,8 en 4,3).

6 EMOTIES TEN AANZIEN VAN SEXUEEL GEWELD

6.1 Inleiding

Vaak wordt verondersteld dat de voornaamste emotie van vrouwen ten aanzien van sexueel geweld, en dan met name ten aanzien van aanranding en verkrachting, angst is.

Criminologen als Riger en Gordon (1980) noemen hun onderzoek naar onrustgevoelens en anticipatie-gedrag "fear of rape".

Ook feministische auteurs veronderstellen vaak dat verkrachting en aanranding vooral angst opwekken. Griffins bijvoorbeeld, ziet evenals Brownmiller (1975), verkrachting als een vorm van massale terreur waaraan geen vrouw kan ontkomen: "each girl as she grows into womanhood is taught fear (...)" (Griffins, 1977, p. 325).

Aan de andere kant bestaan er vele psychologische onderzoeken naar verkrachting, waarbij er wordt verondersteld dat vrouwen een verkrachting als opwindend ervaren, of, sterker nog, hier zelfs heimelijk naar verlangen. Deze verlangens gaan weliswaar met angst gepaard, maar dit complexe geheel van gevoelens is kenmerkend voor de psychologie van vrouwen, en men beschrijft dit met de term "masochisme". (zie bv. Deutsch, 1944*).

Samenvattend kunnen we stellen dat angst in dit verband de meest genoemde emotie is.

6.2 Emotie-theorie van Frijda

Voor de beschrijving van emoties ten aanzien van sexueel geweld was een bruikbaar theoretisch kader noodzakelijk. De theorie en het onderzoek van Frijda over emoties (1980) leek ons de meest relevante emotietheorie, aangezien hierin een uitgebreide beschrijving wordt gegeven van het emotionele proces en van het ontstaan van

* Zij stelt: "Women's entire psychological preparation for the sexual and reproductive functions is connected with masochistic ideas. In these ideas, coitus is closely related to the act of defloration with rape and painful penetration of the body (...). Actually, a certain amount of masochism as a psychological preparation for adjustment to sexual functions is necessary in women." (o.c. 1944).

verschillende emoties.

Frijda beschrijft de emoties aan de hand van theorieën uit de cognitieve psychologie en uit de fenomenologie. Volgens hem is een emotionele ervaring een irreflexieve evaluatie van een situatie.

Frijda onderscheidt aan het emotionele proces verschillende niveau's.

Op het niveau van het bewustzijn:

- is er sprake van een confrontatie met een bepaalde situatie.
- evalueert/ervaart het individu deze situatie in termen van belangen, zoals bijvoorbeeld veiligheid of zelf-respect. (Deze "belangen" worden in de meeste psychologische onderzoeken "motieven" genoemd).
- wordt een objectieve situatie getransformeerd tot een situatie waaraan een persoon een bepaalde betekenis geeft. Deze betekenis wordt door Frijda het *appèl* van de situatie genoemd*.

Wij willen deze emotie-theorie nu toespitsen op seksueel geweld. Hierbij wordt meestal verondersteld dat er sprake is van negatieve emoties, met name van angst (zie inleiding).

Volgens Frijda ontstaan er negatieve emoties wanneer iemand een situatie als onaangenaam of bedreigend ervaart. Er zijn verschillende negatieve emoties, zoals angst, woede, walging, enz. Welke emotie de persoon ervaart is afhankelijk van het volgende: wanneer de persoon een situatie als veranderbaar ervaart, zal er woede ontstaan. Veranderbaarheid omschrijft hij als volgt: "Belangrijk is dat het om iets rots gaat; en dat het je wordt aangedaan, d.w.z. dat het in principe anders had kunnen zijn, wijzigbaar is (...)" (o.c. 1979, deel I, p. 138). Deze ervaring van veranderbaarheid is volgens hem afhankelijk van de normen van de persoon. Wanneer bijvoorbeeld iemand een ander onaangenaam behandelt, zal die persoon daar kwaad over worden wanneer zij dat onsympathieke gedrag beschouwt als iets dat tegen haar eigen normen ingaat. Wanneer dat onsympathieke gedrag echter in overeenstemming is met haar eigen normen, zal zij juist bang worden, aangezien op dat moment bij haar het gevoel van

* Als men het ontstaan van een emotie zou willen verklaren moet men wel oppassen niet in een cirkel-redenering te vervallen. Dit gebeurt wanneer men deze projectie, dit *appèl*, als oorzaak zou zien van de emotie (angst ontstaat omdat de persoon een situatie als angstaanjagend ervaart, en men evalueert een situatie als angstaanjagend omdat men bang is).

de veranderbaarheid van dat vervelende gedrag ontbreekt. In het laatste geval wordt die situatie beleefd als oncontroleerbaar (Frijda o.c., deel I, p. 137).

Vervolgens kan de emotie wel of niet worden geuit. Men kan zich beheersen en niets laten merken, of men kan de emotie direct uiten. Wanneer men zich competent voelt om de situatie te veranderen zal men haar woede eerder uiten, volgens Frijda: competentie werkt faciliterend voor (het uiten van) woede. Mensen die een sterk gevoel van competentie hebben, uiten hun woede eerder dan mensen die dat niet hebben (zie o.c., deel II, p. 41). Hierbij is volgens hem ook van belang dat men bij het uiten van woede de kans loopt om de bedreigende situatie nog bedreigender te maken. Bij het uiten van woede loopt men het risico om de redenen voor die woede te verzwaren. Dit is voor angst volgens hem veel minder het geval.

En tenslotte kan een emotie die eenmaal is opgewekt over langere tijd blijven bestaan. Wanneer het over negatieve emoties gaat, spreekt men in dat geval al gauw van emotionele stoornissen (zoals depressiviteit).

Op grond van deze theorie hebben we nu de volgende vraagstellingen geformuleerd.:

1. Welke emoties ervaren vrouwen ten aanzien van de verschillende vormen van seksueel geweld?
2. Welke waarde kan men hechten aan woedende reacties?

6.3 Welke emoties worden door vrouwen ervaren bij confrontatie met verschillende vormen van seksueel geweld

We hebben deze vraag op twee manieren trachten te beantwoorden.

1. Op welke wijze reageren vrouwen op denkbeeldige confrontaties met seksueel geweld?

Op deze vraag zijn we ingegaan in de kwantitatieve (tweede) fase van ons onderzoek.

2. Op welke wijze reageren vrouwen op eigen confrontaties met seksueel geweld?

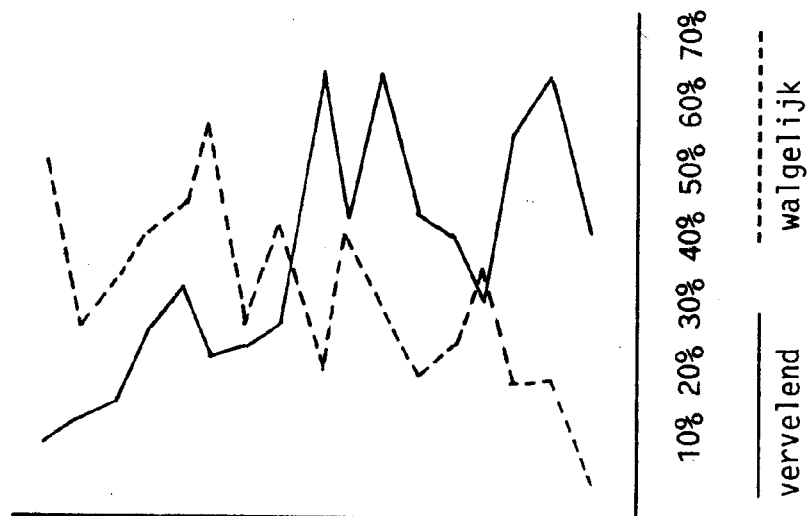
Op deze vraag zijn we (beknopt) ingegaan in de kwantitatieve (tweede) fase van ons onderzoek.

3. Op welke wijze reageren vrouwen op eigen confrontatie met seksueel geweld?

Deze vraag is uitvoeriger onderzocht in de kwantitatieve (derde) fase van ons onderzoek.

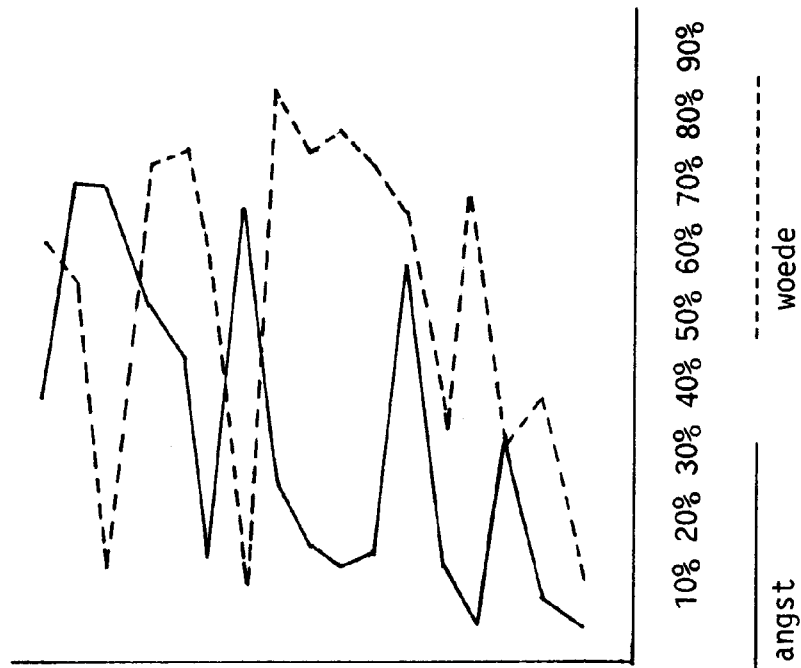
GRAFIEK 2

Figuur 2a: Percentage vrouwen
dat de emotionele
ervaring vervelend en
walgelijk heeft, uitgezet
als functie van de mate
van agressiviteit (zie ook
grafiek 1)

Partner, fysiek geweld
Onbekende, fysiek geweld
Vader, machtsmisbruik
Bekende, fysiek geweld 2
Autoriteit, fysiek geweld
Partner, psychisch geweld 2
Familie, machtsmisbruik
Autoriteit, psychisch geweld 2
Bekende, fysiek geweld 1
Bekende, psychisch geweld
Autoriteit, psychisch geweld 1
Onbekende, psychisch geweld
Partner, psychisch geweld 1
Bekende, ongewenst initiatief
Onbekende, ongewenst initiatief 2
Autoriteit, ongewenst initiatief
Onbekende, ongewenst initiatief 1

Figuur 2b : Percentage vrouwen
dat de emotionele ervaring
angst en woede heeft,
uitgezet als functie
van de mate van
agressiviteit (zie ook
grafiek 1)

6.3.1 Emoties t.a.v. denkbeeldige confrontaties met sexueel geweld; kwantitatieve onderzoeksresultaten

We hebben vragen gesteld over welke emoties men ervaart t.a.v. sexueel geweld naar aanleiding van de voorbeelden van sexueel geweld (zie Hfdst. 2 en Bijlage 5).

Deze vraag hebben we gesteld omdat we per soort situatie (van sexueel geweld) wilden weten met welke emoties erop gereageerd wordt. Hoewel niet iedere vrouw elke confrontatie zelf heeft meege maakt, kan de emotionele reactie, die kenmerkend is voor die bepaalde situatie, nu toch worden onderzocht (aangezien de denkbeeldige situaties voor iedereen dezelfde zijn). De resultaten staan vermeld in grafiek 2.

Wat allereerst opgemerkt moet worden, is dat de negatieve emotionele ervaring van sexueel geweld de positieve of neutrale ervaring sterk overheerst. Het seksuele commentaar op straat (in grafiek 2: ongewenste initiatieven onbekende 1) wordt door 9% van de vrouwen als vleiend ervaren, 45% laat het onverschillig. Alle andere voorbeelden van sexueel geweld worden nauwelijks als vleiend ervaren. Met uitzondering van ongewenste initiatieven op straat reageert steeds minder dan 10% van de vrouwen met 'doet me niets'. Kortom: de meeste vrouwen ervaren een negatieve emotie.

We hebben de emotionele ervaring 'vervelend' vergeleken met 'walgelig' en 'angst' vergeleken met 'woede'. In grafiek 2 zijn de verschillende negatieve emotionele belevingen naast elkaar gezet. De onderzoeksresultaten zullen aan de hand van grafiek 2 worden besproken. We zien dat fysiek geweld en machtsmisbruik niet direkt 'vervelend' gevonden worden. Dit is waarschijnlijk een veel te lichte kwalificatie. Psychisch geweld en ongewenste initiatieven worden daarentegen door grote groepen vrouwen wel vervelend gevonden.

Verder blijkt dat sexueel geweld door autoriteiten als veelal vervelend gekwalificeerd wordt. De vergeleken bij 'vervelend' sterkere emotie 'walging' ervaart men juist wel bij fysiek geweld en machtsmisbruik. Deze ervaart men in mindere mate bij psychisch geweld en ongewen-

ste initiatieven*.

Als we de emoties angst en woede met elkaar vergelijken, dan zien we dat men op de denkbeeldige situaties van sexueel geweld veel frequenter met woede dan met angst reageert. Dit geldt met name voor ongewenste initiatieven en psychisch sexueel geweld en in mindere mate voor fysiek sexueel geweld. Sexueel misbruik van kinderen vormt hierop een uitzondering; daarbij reageert men veel meer met angst dan met woede, d.w.z. men denkt dat men als men zelf een kind zou zijn op sexueel geweld veel meer angstig dan woedend gereageerd zou hebben.

Binnen het huwelijk overheerst bij sexueel geweld (bij alle vormen) de woedereactie in lichte mate de angstreactie, maar we zien noch in woede noch in angst reactieuitschieters. Wanneer we nu de frequentie van de emotie angst vergelijken met die van woede, wordt de volgende tendens zichtbaar: woede komt meer voor dan angst, terwijl dit verschilt per soort van sexueel geweld.

Bekijkt men de beide emoties angst en woede afzonderlijk (dus zonder ze met elkaar te vergelijken) dan valt op dat woede-acties met name optreden bij sexueel geweld van bekenden en autoriteiten (zowel bij ongewenste initiatieven, psychisch geweld als fysiek geweld). De angstreacties treden vooral op bij sexueel geweld van onbekenden (zowel bij ongewenste initiatieven, psychisch geweld als fysiek geweld) en bij sexueel misbruik van kinderen.

* Een uitzondering vormt het voorbeeld van het ongewenste initiatief van een bekende: Dit betrof de uitspraak van een buurman, "trut, je zou eens flink geneukt moeten worden". Deze uitspraak wordt eerder walgelijk dan vervelend gevonden. In het kwalitatieve gedeelte is nagegaan of het woordgebruik de voornaamste verklaring vormt voor de bevinding dat zoveel vrouwen dit ongewenste initiatief walgelijk vinden. Uit de gesprekken blijkt echter dat slechts enkele vrouwen dit voorbeeld walgelijk vinden omdat er schuttingstaal in voorkomt. De meeste vrouwen reageerden met walging omdat ze de intentie van de man vernederend vinden. Eén vrouw verwoordde het aldus: het tast het gevoel van eigenwaarde van vrouwen aan, het is een teken van de ondergeschikte positie van vrouwen.

6.3.2 Emoties bij eigen confrontatie met sexueel geweld; kwantitatieve onderzoeksresultaten

Men kan zich afvragen of de vraag om zich in te leven in situaties van sexueel geweld niet een zeer afstandelijk element introduceert en eerder het vermogen om zich in te leven in een bepaalde situatie weerspiegelt dan een emotie. In het kwantitatieve onderzoek is dan ook aan alle vrouwen gevraagd, welke emoties men ervoer na eigen confrontatie met sexueel geweld en in het kwalitatieve gedeelte zijn we verder ingegaan op de beleving van de emoties bij eigen confrontatie met sexueel geweld. We zullen eerst de kwantitatieve onderzoeksresultaten presenteren.

Naast de vraag naar emotionele reacties op denkbeeldige situaties hebben we ook gevraagd welke emoties men heeft ervaren bij de eigen confrontaties met sexueel geweld.

De manier waarop deze vraag geformuleerd was, bleek echter soms te weinig ruimte te bieden voor een adequate beschrijving van het verloop van de emotionele reactie. (Bijvoorbeeld, eerst woedend en daarna bang). Daarom zijn we op deze vraag in de derde (kwalitatieve) fase verder ingegaan (zie § 6.3.3). De resultaten van het kwantitatieve gedeelte staan vermeld in tabel 8.

Tabel 8 Emotionele beleving na eigen ervaring, percentages.

	woede % erv	angst % erv
onbekende	72	46
bekende	41	16
autoriteit	41	17
partner	29	24
familie	27	42

We zien dat de emoties na eigen ervaringen in belangrijke mate overeenstemmen met de vermeende emoties na denkbeeldige ervaringen. Vrouwen met de ervaring als kind seksueel misbruikt te zijn reageerden merendeels angstig en niet woedend. Voor ervaringen met seksueel geweld binnen de overige relaties overheerst getalmatig de woede de angst.

6.3.3 Emoties bij eigen confrontatie met seksueel geweld; kwalitatieve onderzoeks-resultaten

De bevinding uit de kwantitatieve onderzoeksfase dat vrouwen vaker woedend dan angstig reageerden, riepen nieuwe vragen op. Zoals welke betekenis mag men hechten aan deze woedende reactie? Is de woede direct ervaren of pas achteraf? Heeft men de woede ook geuit? Op deze vraag zijn we in het open-interview verder ingegaan. Alvorens deze vraag te kunnen beantwoorden moet men weten welke emotionele reacties men op een bepaalde ervaring had.

Bij de analyse van het materiaal hebben we dan ook eerst aandacht besteedt aan de vraag welke emoties men ervoer na eigen confrontatie met seksueel geweld. Dit hebben we geanalyseerd per vorm van seksueel geweld in de diverse relaties. Op deze laatste vraag zullen we in deze paragraaf ingaan.

Een typerende reactie op de achtervolgingservaring is de volgende:

"Eerst werd ik natuurlijk bang, ik raakte in paniek. Achteraf ben ik ontzettend kwaad geworden, ik dacht waar haalt die man het recht vandaan om mij lastig te vallen".

Op ongewenste initiatieven van onbekenden wordt de volgende typerende reactie gegeven:

"Ik werd witheet en zei viezerik had je niet naar die vrouwen kunnen gaan".

Op fysiek geweld van onbekenden kwam de volgende reactie:

"Ik werd onmiddellijk kwaad en duwde hem de deur uit, ik zei snot-aap of zoiets. Zo'n ervaring suddert dan nog wel even na".

Degene waarbij in eerste instantie sprake was van angst omschreef haar emoties als volgt.

"Ik was meer ontdaan dan kwaad, ik heb gevochten en gegild, je bent natuurlijk ook kwaad want het gebeurt tenslotte tegen je wil".

Op ongewenste initiatieven van bekenden reageert men aldus:

"Eerst was ik geïrriteerd en toen hij door bleef gaan werd ik goed nijdig".

Bij ontvoering door onbekenden zagen we de volgende typerende reactie.

"Dat was heel benauwd, je wordt kwaad, maar ondertussen zit je natuurlijk wel helemaal te trillen".

Een vrouw die bedreigd werd door een bekende gaf de volgende reactie

"Ik had geen tijd om een emotie te voelen, ik rende naar de wastafel, pakte een voorwerp en smiet het naar zijn hoofd".

De andere vrouw met een dergelijke ervaring omschrijft het emotionele proces als volgt

"Ik had net het gevoel alsof het mij niet gebeurde, later werd ik kwaad, dat kwam pas later toen ik me realiseerde dat ik het echt niet gewild had".

Op ongewenste initiatieven van autoriteiten kwam de volgende typerende reactie.

"Eerst voelde ik me geïrriteerd, maar toen hij steeds maar door bleef gaan, voelde ik me toch een beetje kwaad worden, ik heb toen gezegd dat hij met z'n handen van me af moest blijven".

Een vrouw reageerde aldus

"Het was net alsof het mij niet gebeurde".

Op het overdonderd worden door autoriteiten zien we dat twee vrouwen als volgt reageren

"Ik was verlamd, ik heb alles over me heen laten komen, ik was helemaal in de war".

Een vrouw reageerde als volgt

"Ik werd verschrikkelijk kwaad, en gaf hem een knietje, later heb ik boven zitten huilen. Ik ben er naderhand erg overstuurd van geweest".

We zien dat ook uit de open-interviews naar voren komt dat woede een meer typerende emotie is na ervaringen met seksueel geweld dan angst. Een uitzondering vormt de achtervolgingservaring. Op de achtervolgingservaring reageert men meer dan bij andere ervaringen met angst (zie ook Bijlage 14).

6.4 Welke waarde mag men hechten aan de emotie woede?

We vinden dat men na ervaringen met seksueel geweld veel frequenter met woede dan met angst reageert, maar welke waarde kunnen we hieraan hechten?

De vragen die wij d.m.v. de kwalitatieve analyse hebben trachten te beantwoorden zijn: wordt de woede pas achteraf ervaren en is deze woede geuit.

Uit de kwalitatieve analyse komt naar voren dat de typerende woedende reactie direct en niet pas achteraf ervaren wordt. De beantwoording van de vraag of men de woede ook meteen geuit heeft leverde enige problemen op. Niet altijd is er sprake van het uiten van de emotie woede. Er is in veel gevallen eerder sprake van het zich zelf-verdedigen en dit behoeft niet altijd een uiten van woede in te houden. Verder bleek dat men inwendige woede niet als een typerende reactie op seksueel geweld kan beschouwen.

We willen nu verder ingaan op de vraag wat men zoal met de woede gedaan heeft, aan de hand van de analyse van het kwalitatieve materiaal.

Vrouwen die wel op achtervolgingservaringen hun woede uiten deden dit aldus:

"Ik zei: 'idiot, ga weg', of zoiets".

Vrouwen die inwendig woedend waren hebben om de volgende redenen hieraan geen lucht gegeven.

"Ik heb niets gezegd, ik dacht je wordt er toch niet veel wijzer van als je er wat van zegt. De ander kan weleens vrij agressief worden en dan ben je verder van huis. Je weet nooit wie je tegenover je hebt. Bij de één helpt het als je kwaad wordt, dan houdt hij op. Van de ander kan je het dubbel en dwars op je eigen boterham terug krijgen".

Op de ongewenste initiatieven van onbekenden werd op de volgende wijze iets met de woede gedaan:

"Ik heb, terwijl iedereen het goed kon horen, tegen hem gezegd dat hij niet steeds aan mijn dijbeen moest zitten".

"Toen hij weer eens voor ons huis stond te wachten, hebben we met z'n allen een emmer water op het hoofd gegooit".

"Mijn vader heeft de politie opgebeld, toen is er op school over gesproken". Het bleek dat veel meisjes van de school waren lastig

gevallen. De politie is hem op het spoor gekomen".*

"Ik zei viezerik, had je niet naar die vrouwen kunnen gaan".

Naar aanleiding van fysiek geweld van onbekenden heeft men zich zelf verdedigd. Men heeft zich losgerukt of men is zelf in de aanval gegaan door de dader een flinke klap te geven.

Bij ongewenste initiatieven van bekenden heeft men op twee manieren er iets met de woede gedaan.

Sommige vrouwen uitten hun woede volledig

"Ik zei: sodemieter op en moest me inhouden niet te gaan slaan. Je moet meestal niet rustig met ze gaan praten want dat helpt je niets".

Anderen uiten hun woede maar half

"Ik zei: Ga weg, laat me met rust, ik heb geen behoefte aan je. Ik durfde niet zo erg kwaad te worden, want dan zou iedereen me horen en dan zouden ze misschien zeggen je hebt het zelf uitgelokt. Niet dat ik van mezelf vind dat ik het uitgelokt heb hoor, maar je weet nooit hoe anderen er over denken".

Bij ontvoering en bedreiging van bekenden heeft men op de volgende wijze iets met de woede gedaan.

"Ik zei: als ik echt kwaad word, dan sta ik niet meer voor me zelf in".

"Ik heb hem een klap op de neus gegeven en kon het portier openrukken omdat hij even erg verbaasd was".

"Ik gaf hem een knietje".

Bij ongewenste initiatieven van autoriteiten hebben enkele vrouwen om de volgende reden verder niets met de woede gedaan.

"Ik heb er niets van gezegd. Hij was hoger dan ik. Je kan er wel werk van maken, maar je schiet er niets mee op".

De anderen hebben wel iets met hun woede gedaan

"Ik heb er wel iets van gezegd, gelukkig liep het goed af, voor hetzelfde geld had hij mij eruit geschopt".

"Ik ben na afloop naar zijn baas gegaan en heb verteld dat hij steeds aan me zat".

* Dit is de enige ervaring met sexueel geweld, die voor zover ons bekend bij de politie is aangegeven. Geen van de andere vrouwen heeft hierover iets verteld. We hebben zelf overigens ook niet systematisch gevraagd naar aangifte bij de politie. Wel hebben we gevraagd of men zelf iets heeft gedaan om sexueel geweld te verminderen.

"Ik gaf hem een knietje".

We zien dat vrouwen op verschillende manieren iets met hun woede gedaan hebben.

- Sommigen hebben op een verbale manier iets van hun kwaadheid laten blijken, of hebben zich zelf fysiek verdedigd en anderen hebben derden (zoals politie, werkgevers e.d.) ingeschakeld om hun problemen op te lossen.
- Sommige vrouwen voelden zich toch onzeker ook al hebben zij niets met hun woede gedaan. Zij zagen het uiten van de woede als riskant. We inventariseerden de volgende risico's om iets met de woede te doen.

Bij onbekenden: "Je weet niet wie je tegenover je hebt".

Bij bekenden: "Je weet niet of de omgeving je zal beschuldigen zelf aanleiding te geven".

Bij autoriteiten: "Je weet niet of de autoriteit misbruik zal maken van zijn machtspositie".

Een vraag die we ons verder stelden luidde als volgt: Is het "iets doen met de emotie woede" succesvol in het doen stoppen van sexueel geweld? De vrouwen die zich verdedigden en hun kwaadheid volledig uitten waren succesvol in het doen stoppen van de confrontatie. De vrouwen die hun kwaadheid tegenover bekenden maar half uitten en de vrouw die de baas van de dader inschakelde waren niet succesvol in het doen stoppen van de confrontatie. Het maar half uiten van je kwaadheid of inschakelen van derden is blijkbaar niet altijd effectief.

6.5 Samenvatting en conclusie

Zowel door feministische auteurs als door criminologen wordt haast vanzelfsprekend van de veronderstelling uitgegaan dat angst de voor- naamste emotie is ten aanzien van aanranding en verkrachting.

Om een adequate beschrijving te kunnen geven van het begrip emotie hebben we gebruik gemaakt van de emotietheorie van Frijda.

In dit hoofdstuk zijn twee vraagstellingen besproken:

1. Welke emoties ervaren vrouwen ten aanzien van verschillende vormen van sexueel geweld in de verschillende relaties.
2. Welke waarde kan men hechten aan woedende reacties.

Deze vraagstellingen zijn op drie manieren onderzocht: we hebben

gevraagd naar denkbeeldige emoties naar aanleiding van voorbeelden van sexueel geweld in de kwantitatieve (tweede) fase van het onderzoek. De emoties na eigen ervaringen zijn zowel in de kwantitatieve als in de kwalitatieve fase onderzocht.

Deze drie bronnen van informatie bleken allemaal dezelfde resultaten op te leveren: Vergelijkt men de mate waarin angst- en woede-reacties voorkomen, dan ziet men dat de woede frequenter voorkomt dan de angst. Dit geldt zowel binnen relaties met onbekenden en bekenden als bij autoriteits- en partner-relaties. Het geldt voor ongewenste initiatieven, psychisch sexueel geweld en voor fysiek geweld.*

De frequentie van de woede-reacties varieert nog wel per soort van sexueel geweld en per soort relatie. Het meest frequent reageert men met woede als men wordt geconfronteerd met ongewenste initiatieven en met psychisch geweld binnen de relaties bekenden en autoriteiten. Binnen partner relaties en bij fysiek geweld overheerst de woede reactie slechts in lichte mate de angst reactie.

Wat betreft de emotionele reacties bij confrontatie met sexueel geweld met onbekenden geven de drie bronnen van informatie een enigszins uiteenlopend beeld te zien. Bij de denkbeeldige emotionele reacties komen angst en woede ongeveer even veel voor (woede overheerst in lichte mate). Bij emoties na eigen ervaringen overheerst in het kwantitatieve deel de woede-reactie duidelijk de angst-reactie. Uit de kwalitatieve analyse komt naar voren dat met name na achtervolgingservaringen de typerende reactie angst is; dit geldt niet voor de ander-soortige vormen van sexueel geweld van onbekenden.

Dit laatste zou men kunnen verklaren door de ambigüiteit van de

* Een uitzondering hierop vormt zowel de denkbeeldige als de eigen reactie op sexueel misbruik van kinderen. Deze reactie was geen woede, maar angst. Misschien kunnen we dit gegeven interpreteren aan de hand van Frijda's veronderstelling dat er pas woede ontstaat wanneer men een situatie als veranderbaar ervaart. En die ervaring van veranderbaarheid hangt af van de normen die men heeft. We kunnen nu veronderstellen dat kinderen nog geen vaste normen hebben over wat er op sexueel gebied hoort. Daarom gaan ze ervan uit dat het misschien wel zo hoort, als hun vader of een ander familielid hen sexueel benadert. En daarom zullen ze ook geen woede, maar angst ervaren. Zie voor de gevolgen van sexueel geweld misbruik van kinderen ook: De straf op zwijgen is levenslang, uitg. Sara, 1983.

situatie: men weet niet wie men achter zich heeft, waar hij op uit is en wat er gebeuren gaat.

We vroegen ons af welke waarde we aan de woede-reactie mogen hechten. Moeten we de hoge mate waarin woede voorkomt, toeschrijven aan het feit dat men deze woede pas achteraf beleeft? Is er alleen sprake van een inwendige woede of heeft men ook iets met deze emotie gedaan?

Alhoewel de kwalitatieve analyse gebaseerd is op een niet zo groot aantal emotionele reacties, rechtvaardigt de uitkomst van deze analyse het vermoeden dat de typerende woedende reactie direct heeft plaats gevonden en tot daden heeft geleid. We zien drie verschillende vormen van acties na het ervaren van woede: een verbale uiting ervan, fysieke zelfverdediging en aanklacht indienen bij derden. Bij enkele vrouwen was er sprake van inwendige woede en sommigen hebben hun woede maar half geuit.

We signaleerden de volgende risico's voor het uiten van woede: bij onbekenden loopt men het risico een enorme agressie op te roepen; bij bekenden loopt men het risico er van beschuldigd te worden zelf aanleiding te geven; bij autoriteiten loopt men het risico dat de autoriteiten hun machtspositie misbruiken.

Vrouwen die zich zelf verdedigd of hun woede volledig geuit hebben, waren succesvol in het doen stoppen van de confrontatie.

Deze bevindingen zijn slechts gebaseerd op een gering aantal ervaringen en dienen bij een grotere groep vrouwen nader onderzocht te worden.

De bevinding dat vrouwen meer met woede dan met angst reageren, is opmerkelijk. Want tot nu toe ging men er over het algemeen van uit dat angst de voornaamste emotie was. Wanneer we nu nog eens terugkijken naar de theorie van Frijda, dan zou het gegeven dat er bij confrontatie met een onaangename situatie de negatieve emotie woede ontstaat, kunnen wijzen op het volgende: vrouwen ervaren een confrontatie met seksueel geweld als iets dat anders had kunnen zijn. Deze ervaring van veranderbaarheid is afhankelijk van de normen die zij hebben omtrent seksueel geweld. Vrouwen ervaren seksueel geweld dus kennelijk als iets dat niet overeenstemt met hun eigen normen (omtrekt het gedrag van mannen jegens vrouwen). Hadden ze dat wel zo gezien, dan zouden ze volgens Frijda immers geen woede, maar een andere negatieve emotie hebben ervaren.

7 ANTICIPATIE OP SEXUEEL GEWELD

7.1 Inleiding

Verschillende feministische auteurs (zie bijv. Griffin, Clark en Lewis) gaan in op de effecten van angst op het gedrag van vrouwen.

Clark en Lewis (1977) stellen: "The fear of rape affects all women. It inhibits their actions and limits their freedom, influencing the way they dress, the hours they keep and the routes they walk" (o.c. 23). Criminologen als Riger and Gordon (1978, 1981) onderzochten de effecten van de angst voor verkrachting op mensen en dan vooral vrouwen. Zij specificerden een hele reeks mogelijke gedragsconsequenties.

In Nederland werd door het WODC onderzoek verricht naar gedragsconsequenties van angst voor criminaliteit.*

Uit dit onderzoek bleek dat 42% van de vrouwen 's avonds niet alleen de straat op gaat. Deze bevinding wordt veelal als volgt geïnterpreteerd: "Veel vrouwen vermijden 's avonds de straat omdat zij bang zijn het slachtoffer te worden van verkrachting".

In dit hoofdstuk zullen we het hebben over anticipatiegedrag van vrouwen op seksueel geweld. Wij zullen ons de volgende vragen stellen:

- Op welke wijze en op welke schaal anticiperen vrouwen op seksueel geweld?
- Op grond van welke emotionele aanleiding anticiperen vrouwen?
- Heeft het anticipatie gedrag enkel betrekking op verkrachting of ook op andere vormen van seksueel geweld?

* In 1976 sprak het WODC over gedragsconsequenties van angst voor criminaliteit. Zij noemden deze leefregels. In 1978 en 1980 gaf het WODC een ander theoretisch model. Hierin sprak men over preventiegedrag (in 1980 actie component genoemd) als component van angstgevoelens. Zie ook pagina 12, noot 2.

7.2 Theoretische omschrijving van het begrip anticipatie

Voor het uitwerken van een theoretisch kader van het begrip anticipatie boden de theorieën van Frijda (evenals het geval was bij de emotietheorie) een handzaam kader.

Frijda gaat in op het begrip anticipatie om het begrip emotie niet te laten vervagen. Anticipatoir gedrag en de emotie angst worden nogal eens met elkaar verward.

Frijda stelt dat anticipatoir vermijdingsgedrag een moeilijk begrip is, omdat het bestaat uit iets niet doen, of het anders doen.

De aanleiding voor dit gedrag kan zijn dat men vreeswekkende situaties wil voorkomen. Het anticipatoir vermijdingsgedrag lijkt echter niet alleen vooruit te lopen op mogelijke vrees, maar kan optreden met betrekking tot iedere negatieve emotie (zoals woede), ja zelfs tot positieve emoties (bijvoorbeeld verliefdheid). Over de rol van de cognitieve aspecten van de emotie met betrekking tot anticipatoir vermijdingsgedrag zou meer onderzoek moeten worden gedaan.

Een complicerende factor bij de veronderstelde emotionele aanleidingen voor het anticipatiegedrag is dat de emotionele aanleidingen niet meer aanwezig of bewust hoeven te zijn.

Het anticipatiegedrag zou bovendien verklaard kunnen worden vanuit een emotiehistorie. Hiermee wordt het anticipatiegedrag moeilijk operationaliseerbaar, het hele begrip wordt in de hypothesevormende sfeer gebracht en komt daardoor dicht bij de psychoanalytische beschouwingen (een onbewuste emotie als aanleiding voor gedrag). Een nog extra bemoeilijkende factor is dat anticipatiegedrag verschillende vormen kan aannemen, zoals verminderen van interactie, verminderen van de betrokkenheid bij interactie, verhinderen of manipuleren van andermans acties, etc.

Vaak is het moeilijk een duidelijke grens te trekken tussen anticipatiegedrag (bijvoorbeeld iets niet doen) naar aanleiding van een veronderstelde emotie en het nalaten van gedrag omdat men dit eenvoudigweg ongewenst vindt. Tot zover willen we de gedachtengang van Frijda weergeven (o.c., deel II, pag. 72/73).

De theoretische omschrijving van Frijda van het anticipatie-begrip laat ons verschillende zaken zien:

- Frijda onderkent verschillende (negatieve) emoties als veronderstelde aanleidingen tot anticipatiegedrag. Niet alleen de emotie

angst, maar ook de emotie woede kan aanleiding zijn tot anticipatiegedrag.

- Men hoeft zich niet bewust te zijn van de emoties die de veronderstelde aanleiding tot anticipatiegedrag zijn.
- Het vermijden van bepaalde situaties kan een vorm van anticipatiegedrag zijn, maar het kan ook betrekking hebben op het eenvoudigweg nalaten van iets.

Rekening houdend met deze problemen zijn we in ons eigen onderzoek nader ingegaan op de bevinding dat 42% van de vrouwen niet op straat gaat.

Aan de constatering van Frijda dat anticipatiegedrag verschillende vormen kan aannemen, hebben we een nadere uitwerking gegeven.

We onderscheiden daartoe vijf vormen van anticipatiegedrag, te weten waakzaamheid, vermindering, zelfbescherming, zelfverdediging en verzet.

Onder waakzaamheid verstaan we het door een bepaald gedrag van een ander plotseling op de hoede zijn, op scherp gaan staan, omdat men plotseling denkt aan de mogelijkheid van seksueel geweld. Aan dit op de hoede zijn behoeven op zich geen gedragsconsequenties, zoals vermindering, verbonden te zijn.

Er is wel sprake van een verhoogde waakzaamheid, van een alert zijn. Onder vermindering verstaan we het zich niet in allerlei situaties begeven, het vermijden van allerlei situaties door er niet aan te beginnen. Bijvoorbeeld 's avonds niet alleen op straat te gaan, niet uitgaan met een oppervlakkig bekende man, etc.

Onder zelfbescherming verstaan we het zich wel in bepaalde situaties begeven, maar dan alleen onder bepaalde omstandigheden waarbij men de nodige voorzorgsmaatregelen neemt. Bijvoorbeeld 's avonds enkel op de fiets, met de auto op straat gaan, wel op de uitnodiging van een oppervlakkig bekende ingaan, maar alleen naar een plek die men zelf goed kent, e.d.

Onder zelfverdediging verstaan we defensief gedrag. Dit heeft betrekking op maatregelen die dienen om seksueel geweld af te weren. We hebben verschillende zelfverdedigende maatregelen onderscheiden, zoals 'kleine afweermiddelen' (bijvoorbeeld niespoeder, breinaalden, hoedespelden, e.d.), 'grote afweermiddelen' (zoals mes, traangas, wapen, e.d.), vechtsporten, alarmmiddelen (fluitje, hond, e.d.) en re-

gistratiemiddelen (bandrecorder, fototoestel). We hebben ook zelf-verdedigingsstrategieën onderscheiden als smoes vertellen, heel kwaad worden, e.d.

Onder verzet verstaan we gedrag van offensief karakter. Dit heeft tot doel geweld te saboteren en te bestrijden. Men kan individueel of georganiseerd verzet onderscheiden. Bijvoorbeeld individueel protest tegen de situatie, of individuele c.q. collectieve acties zoals het aansluiten bij VTV (Vrouwen Tegen Verkrachting).

7.3 Op welke wijze en op welke schaal anticiperen vrouwen op seksueel geweld?

Kwantitatieve onderzoeksfase

Naar deze vraagstelling bestaat nog weinig onderzoek. De meeste vragen naar vormen van anticipatiegedrag zijn dan ook exploratief van aard. Deze betreffen een eerste verkenning van de uitgebreidheid en de mate waarin anticipatiegedrag voorkomt. Vragen hieromtrent zijn dan ook zoveel mogelijk open gesteld. Een uitzondering hierop vormen de vragen naar vermijdingsgedrag van situaties in de openbare sfeer. Naar deze vorm van anticipatie hebben Riger en Gordon (1981) uitgebreid onderzoek verricht. Onze vragen hieromtrent zijn dan ook uit hun onderzoek overgenomen; deze vragen hebben we gesloten gesteld. De overige exploratieve vragen hebben we gesteld aan de hand van het materiaal uit de allereerste exploratieve interviews, aan de hand van het VIVA-onderzoek over ongewenste intimiteiten op de werkplek en brochures over Blijf van mijn lijf huizen e.d. Naar anticipatie op seksueel geweld van partners en familieleden hebben we slechts zijdelings gevraagd. Deze anticipatie kan heel verstrekkend zijn en het hele leven beheersen. Deze problematiek rechtvaardigt o.i. een apart onderzoek.

Wij zullen nu bespreken in hoeverre de verschillende vormen van anticipatiegedrag voorkomen.

Waakzaamheid

Aanleiding tot verhoogde waakzaamheid zijn de volgende gebeurtenissen met onbekenden.

De vraag van een onbekende om ergens mee een kopje koffie te gaan drinken, en de volgende situaties: als een groepje jongens zich op straat staan te vervelen of als er een dronken man loopt (resp. 75% en 74%). De vraag 'bent U verloofd of getrouwd?', en 'weet U de weg?' (als deze vraag 's avonds gesteld wordt) is voor resp. 50% en 46% van de vrouwen aanleiding tot verhoogde waakzaamheid. Verder let 44% van de vrouwen er altijd goed op naast wie ze gaan zitten in het openbaar vervoer.

Bij bekenden vormen de volgende situaties reden tot alertheid.

Het als men met z'n tweeën in een kamer is plotseling de deur op slot doen (95%), het gespreksonderwerp steeds op sexualiteit laten uitmonden (80%), uitspraken dat sinds de pil er is er geen enkele belemmering meer bestaat om met elkaar naar bed te gaan (57%), en de bewering dat vrouwen (meisjes) die niet vaak met een man naar bed willen trutten zijn (54%).

Vermijding (zie ook Bijlage 7)

Uit ons onderzoek komt naar voren dat de situaties in de openbare sfeer die men het frequentst vermijdt zijn: het alleen naar bos of park gaan en een lift accepteren van of aanbieden aan een onbekende man. Resp. 90%, 88% en 80% van de vrouwen vermijdt zoveel mogelijk dergelijke situaties.

Alleen over straat lopen 's avonds, alleen in café-buurt of in buurt met sex-shops lopen wordt door resp. 47%, 46% en 49% zoveel mogelijk vermeden. Terwijl resp. 17%, 11% en 9% van de vrouwen dit soms vermijden.

Ook het alleen in parkeergarage gaan of het alleen naar café gaan wordt door rond de 50% van de vrouwen vermeden. Tussen de 20-25% van de vrouwen vermijdt het overdag alleen naar bos of park te gaan, 's avonds met het openbaar vervoer te gaan of als men 's avonds alleen thuis is de deur open te doen.

Tot nu toe hebben we het gehad over situaties met onbekenden, maar ook in relaties met bekende mannen vermijdt men nogal wat situaties. Met name het na afloop van een feestje ingaan op aanbod van koffie of thee wordt nogal eens vermeden (67%). Tussen de 30 en 40% van de vrouwen vermijdt het een bekende man thuis te laten overnachten

als men alleen is, zonder geld met een oppervlakkige kennis op stap te gaan, of hulp aan te nemen van een oppervlakkige kennis.

Tussen de 20 en 25% van de vrouwen vermijdt het om een bekende thuis te vragen als ze alleen zijn, met een bekende koffie te gaan drinken in de stad, met een vriend te gaan eten in de stad, en zonder geld met een vriend op stap te gaan.

Situaties met autoriteiten zijn moeilijk te vermijden.

Alhoewel 43% van de vrouwen (soms) rekening houdt met de mogelijkheid van sexueel geweld van autoriteiten, kiest 11% van de vrouwen om deze reden zoveel mogelijk een vrouwelijke autoriteit.

Twaalf procent van de vrouwen geeft te kennen als kind weleens sexuele toenadering van een familielid vermeden te hebben. Van deze groep liep 58% weg (dat betekent dat meer dan 6% van het totaal aantal vrouwen als kind is weggelopen ter voorkoming van sexueel misbruik).

De onderzoeksresultaten geven weer dat vrouwen tal van situaties vermijden i.v.m. sexueel geweld.

We hebben bekeken in hoeverre er gesproken kan worden van vermindering als algemene anticipatiestrategie. Hiertoe hebben we de samenhangen berekend tussen de situaties die vrouwen vermeden met onbekenden en bekenden. De inter-item correlaties bleken alle redelijk hoog (tussen .20 en .50), (een uitzondering vormde "het (niet) de telefoon opnemen als er 's avonds onverwachts gebeld werd". Dit wordt door weinig vrouwen in verband gebracht met sexueel geweld). De vragen over het vermijden van situaties met onbekenden en met bekenden vormden een lijst waarvan de betrouwbaarheid .84 (Cronbach's alpha) bedroeg.

We kunnen dus spreken van een algemene neiging van vrouwen om situaties met onbekenden en met bekenden te vermijden.

Zelfbescherming

Uit ons onderzoek blijkt dat 48% van de vrouwen zoveel mogelijk oogcontact met onbekende mannen vermijdt, 35% van de vrouwen organiseert het als zij ergens heen moet, zodanig dat een vriendin mee gaat. Aan een verkoper die langs de deur komt, vraagt 37% van de

vrouwen eerst een identiteitsbewijs, 36% zoekt om veiligheidsredenen een georganiseerde reis uit als men alleen met vakantie wil (of moet), 22% doet uit veiligheidsredenen 's avonds als men alleen thuis is de gordijnen dicht en 17% trekt als zij 's avonds alleen over straat gaat speciale kleren aan, zoals broek en schoenen met lage hakken.

In relaties met bekenden meent men dat het zelf voldoende geld meenemen een bescherming biedt tegen mogelijke ongewenste initiatieven (70%). Een andere strategie die wel toegepast wordt, is bij het uitgaan met een mannelijke kennis, altijd te gaan naar een plaats waar men de mensen en omstandigheden kent (37%). Als het gesprek op sexualiteit komt, schakelt 22% van de vrouwen direct over op een ander onderwerp (als men geen sexueel contact wenst).

De meest voorkomende zelfbescherming van vrouwen tegenover autoriteiten is om zich van af het eerste contact zo koel en zakelijk mogelijk op te stellen (32%). In het huwelijk vermijdt 17% van de vrouwen soms emotionele betrokkenheid bij sexueel contact. Van deze groep doet 14% dit door van te voren zoveel mogelijk te drinken en 68% door zich zo gevoelloos mogelijk te houden. Het gaat hierbij om sexueel contact dat men fysiek wel ondergaat, maar waar men zich op deze manieren psychisch van distancieert.

Zelf-verdediging

De tot nu toe besproken anticipatiegedragingen dienen er met name toe om sexueel geweld te voorkomen. Daarnaast zijn anticipatiestrategieën denkbaar om sexueel geweld af te weren in geval van confrontaties. Het zich voorbereiden op eventuele confrontaties d.m.v. gevechtstraining of het meenemen van verdedigingsmiddelen lijkt in alle soorten relaties mogelijk.

We vinden dat over het geheel genomen een kwart van de vrouwen (25%) zich d.m.v. verdedigingsmiddelen op eventuele confrontaties met sexueel geweld met onbekenden voorbereidt. 16% kiest kleine afweermiddelen ter verdediging (van breinaald tot niespoeder), 4% kiest grote afweermiddelen (mes e.d.), 3% kiest alarmmiddelen (hond, fluitje), 5% kiest voor zelfverdedigingstraining en 1% voor registratiemiddelen.

Andere anticipatiestrategieën waarmee men zich voorbereidt op eventuele confrontaties zijn zo assertief mogelijk reageren en smoezen ver-

zinnen. In het kwantitatieve onderzoek gaf 41% van de vrouwen aan zich in het geval van sexueel geweld van bekenden voor te nemen "heel kwaad te worden", terwijl 18% van de vrouwen in geval van sexueel geweld van autoriteiten zich voorneemt "meteen zo scherp mogelijk te reageren".

Rond de 25% van de vrouwen zou smoezen verzinnen in geval van sexueel geweld van bekenden zoals "zeggen dat je getrouwd bent of benadrukken dat je getrouwd bent of uitgebreid informeren naar vrouw en/of kinderen van hem".

Verzet

Naar vormen van verzet hebben we in het kwantitatieve onderzoeks-deel geen vragen gesteld. Er zijn hierover geen spontane opmerkingen gekomen.

We zien dat die anticipatiestrategieën die dienen om persoonlijk slachtofferschap van sexueel geweld te voorkomen door meer vrouwen gebruikt worden dan de strategieën die ertoe dienen sexueel geweld af te weren in geval van confrontatie.

7.4 Anticipatiestrategieën; kwantitatieve onderzoeksfase

De onderzoeksresultaten hierboven gerapporteerd riepen bij ons enige vragen op: Hoe komt het dat anticipatiestrategieën die ertoe dienen sexueel geweld af te weren door slechts 25% van de vrouwen worden toegepast? Is er geen sprake van verzet tegen sexueel geweld onder vrouwen? Deze vragen hebben we met behulp van de open-interviews trachten te beantwoorden.

Zelf-verdediging

Uit de exploratie van de open-interviews komt allereerst naar voren dat geen van de nader onderzochte respondentes in de gestructureerde vragenlijst had aangegeven een zelf-verdedigingscursus te volgen, 9 respondentes zelf wel gevochten hebben bij een confrontatie en 3 zeiden te zullen gaan vechten. Blijkbaar mag men uit het gege-

ven dat slechts 5% van de respondenten in de vragenlijst hebben aangegeven een zelfverdedigingscursus gevolgd te hebben niet concluderen dat men zich niet verdedigt in geval van confrontatie. Vooral vrouwen die zelf gevochten hebben zien het nut van zelfverdedigingscursussen in.

Men droeg hiervoor twee soorten argumentaties aan:

- "Bij judo en karate leer je grepen waardoor je je tegenstander machteloos kunt maken".
- "Het heeft een preventief effect; doordat je een stuk zekerder overkomt, houd je mensen bij voorbaat op een afstand".

Het gegeven dat relatief gezien weinig vrouwen een zelf-verdedigingscursus volgen kan men niet direct toeschrijven aan het argument dat men het niet nuttig vindt. Overigens waren er wel respondentes die bezwaren hadden tegen zelf-verdedigingscursussen. De volgende contra-argumenten werden aangevoerd:

- "Het zou niet nodig moeten zijn, mannen behoren vrouwen niet lastig te vallen".
- "Het is alleen iets voor jongere vrouwen. Oudere vrouwen hebben er niets aan, vooral niet als je lichamelijke mankementen hebt".
- "Als je in paniek raakt, dan vergeet je toch al die techniekjes".
- "Een man is toch sterker dan een vrouw, het is maar helemaal de vraag of je je zelf kan verdedigen dankzij je cursus".

Verzet

We hebben het kwalitatieve materiaal bekeken op de vraag of er geen sprake is van verzet. Geen van de nader onderzochte respondentes hield zich in georganiseerd verband bezig met verzet. Individueel verzet, zoals expres 's avonds alleen over straat lopen kwam wel voor.

Verder was er bij nogal wat vrouwen sprake van een levendig protest. Als illustratie dient het volgende citaat:

"Waanzin, wat is dit voor maatschappij waarin we leven? Vind je dat nou nodig dat die vrouwen daar zitten met die stumpers van kinderen, dat die mannen vrij uit lopen? Dat de vrouwen gewoon bang zijn. Heeft die man zoveel macht dat de vrouwen als konijnen in hokken opgesloten worden?

Nou, ik beging liever een moord, hoor! Ik had liever 3 jaar

Bijlmer, dan dat ik me etaleer als vrouw zijnde, mijn vrouwzijn liet vernederen zodat ik als vrouw voor die vent in het Blijf-van-lijf-huis moet zitten. Never, nee, never, nee. Ik stak hem liever dood".

7.5 Op grond van welke aanleidingen begeeft men zich niet in bepaalde situaties

In de vorige paragraaf zijn we er vanuit gegaan dat bepaald gedrag opgevat mag worden als een anticipatie op sexueel geweld.

Wil gedrag anticipatie op sexueel geweld zijn dan moet het allereerst betrekking hebben op sexueel geweld en er moet een al dan niet bewuste emotionele aanleiding voor bestaan. Voor bepaalde anticipatiestrategieën nl. het zich niet begeven in bepaalde situaties met onbekenden en bekenden zijn we ter controle nagegaan of er inderdaad sprake is van anticipatie op sexueel geweld.

Kwantitatieve onderzoeksfase

In onderzoeksfase 2 hebben we de vraag gesteld met het oog waarop men bepaalde situaties vermijdt. De kwantitatieve onderzoeksresultaten laten zien dat veel vermijdingsgedrag inderdaad betrekking heeft op sexueel geweld (zie Bijlage 7).

Slechts 6% van de vrouwen denkt aan beroving als aanleiding om 's avonds niet op straat te gaan, tegenover 50% van de vrouwen die denken aan ongewenste initiatieven, en 9% aan verkrachting.

Opvallend is het percentage van 30% vrouwen dat aangeeft deze vraag niet op hen van toepassing te achten.

Ook bij andere situaties waarin men zich niet begeeft, zien we een zelfde patroon. Als voornaamste aanleiding om zich niet in een situatie te begeven, gelden allerlei vormen van sexueel geweld, aan beroving wordt niet veel gedacht (over het algemeen minder dan 5%).

Het percentage vrouwen dat onmiddellijk denkt aan verkrachting ligt voor de meeste situaties onder de 10%. Uitzonderingen hierbij vormen het 's avonds alleen naar een bos gaan en een lift accepteren van of aanbieden aan een onbekende man. Deze situaties worden door resp. 25%, 19% en 15% van de vrouwen vermeden omdat men denkt aan ver-

krachting.

Het percentage vrouwen dat op de vraag met het oog waarop men situaties vermijdt, niet van toepassing invult, is opvallend hoog. Uit het kwantitatieve onderzoeksdeel komt naar voren dat vermijdingsgedrag t.a.v. bekenden en onbekenden inderdaad grotendeels betrekking heeft op seksueel geweld en niet op beroving, moord, etc. Een deel van de respondenten vult echter in dat de vermijdingsvragen niet van toepassing zijn.

Kwalitatieve onderzoeksfase

Ook in de kwalitatieve onderzoeksfase zijn we verder ingegaan op de vraag met het oog waarop men bepaalde situaties vermijdt (zie verantwoording hiervan in Bijlage 14). De meeste opmerkingen van de geïnterviewde vrouwen hadden betrekking op de straat 's avonds. We hebben de analyse in eerste instantie hiertoe beperkt.

We signaleerden de volgende aanleidingen om 's avonds niet over straat te gaan:

- Ik ga 's avonds zo wie zo nooit alleen weg

"Ik kom 's avonds vaak helemaal niet de deur uit en zeker niet alleen. Als ik 's avonds weg ga dan gaan we met z'n allen. Vroeger ben ik ook altijd gehaald en gebracht door mijn vader. In mijn verlovingstijd haalde mijn schoonvader me altijd en nu is er eigenlijk niets waarvoor ik alleen over straat moet. Ik zeg altijd maar, in wezen heb ik nooit de kans gehad om alleen over straat te gaan".

- Een vrouw hoort niet alleen over straat te lopen

"Een normale vrouw gaat 's avonds niet alleen naar buiten en diegenen die dat wel doen, die zoeken precies al die weggetjes op waarvan ze weten dat ze het tegen kunnen komen".

- Ik wil niet de kans lopen verkeerd geïnterpreteerd te worden

"Het is gewoon uit voorzichtigheid dat ik de straat vermijd. Kijk, een heleboel mannen hebben het idee dat als een vrouw bepaalde dingen doet zoals 's avonds laat over straat lopen of naar een café gaan, dat dat voor hen een goede aanleiding is om handtastelijk te worden en omdat dit een bekend feit is, vind ik dat je dit soort dingen moet vermijden. Dat zien ze wel als een zekere inbreuk op je vrijheid, maar als je gepakt wordt dan vind ik dat moeilijker te

verwerken. Het is maar hoe je het bekijkt".

- Ik vind de straat 's avonds onaangenaam

"Ik ben niet direkt bang, ik denk aan ongewenste initiatieven, hieronder versta ik van alles (van ongewenste intimiteiten tot verkrachting). Als ik weleens over straat ga 's avonds dan ben ik niet direkt bang. Ik loop niet zo veel over straat omdat ik het vervelend vind dat je wel eens lastig gevallen wordt door van die opgeschoten knullen, die opmerkingen maken en aan je gaan zitten".

Ik ben bang om het slachtoffer te worden van sexueel geweld

(In vragenlijst staat ingevuld: ongewenste initiatieven).

"Ik vermijd zoveel mogelijk 's avonds de straat, als het niet anders kan dan neem ik de fiets en dan rijd ik ontzettend hard. Als ik thuis ben, dan valt er een angst van mij af. Ik ben bang dat ze me lastig zullen vallen, van mijn fiets aftrekken, aanranden en zo".

- Ik ben bang het slachtoffer te worden van een geweldsdelict waaronder ook sexueel geweld

"Ik denk eerder aan beroving dan aan aanranding, ik denk in ieder geval aan iets gewelddadigs".

- Ik vermijd bepaalde buurten 's avonds omdat ik de kans hoog inschat slachtoffer te worden van geweldsdelicten

"Ik lees de plaatselijke kranten en dan weet je in welke buurten veel criminaliteit voorkomt, nou die buurten vermijd ik dan omdat het risico om daar slachtoffer te worden groter is dan in andere buurten".

De analyse van de open-interviews laat drie belangrijke zaken zien. Allereerst zien we dat de aanleidingen om zich 's avonds niet op straat te begeven voor een deel direct betrekking hebben op sexueel geweld.

Ten tweede zien we uit de kwalitatieve analyse dat de emotionele aanleiding tot het vermijdingsgedrag bestond uit verschillende emoties, zoals woede, angst en het vervelend vinden. We weten echter niet in welke mate angst en in welke mate de andere negatieve emoties aanleiding waren tot het vermijdingsgedrag. Verder zien we dat ook risicoschattingen aanleiding kunnen zijn tot anticipatiegedrag.

Als derde belangrijke resultaat zien we dat een deel van de aanleidingen om niet over straat te gaan niet direct betrekking heeft op anticipatie op sexueel geweld. Als reden om niet over straat te gaan

geeft men te kennen dat dit eenvoudigweg niet gebeurt; men wordt gechaperonneerd, het hoort niet of men is bang om verkeerd geïnterpreteerd te worden.

Deze uitspraken deden ons denken aan de uitgaansbeperkingen voor vrouwen in de 19^e eeuw zoals besproken door De Swaan (rede uitgesproken op 28 mei 1979). Om de uitspraken van vrouwen die niet direct anticiperen op seksueel geweld goed te kunnen begrijpen, hebben we ons verdiept in de theoretische gedachtengangen van De Swaan.

7.6 Uitgaansbeperkingen

Volgens De Swaan werd de burgerij ten tijde van het begin van de industriële revolutie lastig gevallen door rondtrekkende werkelozen, dagloners e.d. Vooral vrouwen werden lastig gevallen. Er ontstond een norm dat vrouwen uit de burgerij niet alleen over straat behoorden te gaan. De uitgaansbeperking voor vrouwen had tweeërlei betekenis: allereerst boden de uitgaansbeperkingen voor vrouwen een lijfelijke bescherming, maar daarnaast markeerden de uitgaansbeperkingen een standsverschil. Een vrouw die zich niet alleen over straat begaf, hield haar eerbaarheid en ook die van haar familie hoog. Een vrouw die zich wel over straat begaf, was geen fatsoenlijke vrouw. Tegenover onfatsoenlijke vrouwen kunnen mannen zich allerlei vrijpostigheden veroorloven. Fatsoenlijke vrouwen werden gechaperonneerd als zij over straat gingen (hiermee zien we dus een mooie rechtvaardiging van vrijpostigheden van mannen t.o.v. vrouwen).

De Swaan stelt dat in het laatste gedeelte van de vorige eeuw en in het begin van deze eeuw deze uitgaansbeperkingen voor vrouwen verdwenen zouden zijn. In zijn betoog legt de Swaan verder de nadruk op het aspect van de eerbaarheid als motief voor uitgaansbeperkin-

gen*. Dit bouwt hij verder uit door erop te wijzen dat het hoog houden van de eerbaarheid een kwestie van de gehele familie was. Vaders behoorden hun dochters te chaperonneren, mannen hun echtgenotes. De theorie van De Swaan levert ons een kader waardoor we kunnen begrijpen dat de diverse aanleidingen van vrouwen om niet over straat te gaan, zoals 'ik ben 's avonds nooit alleen over straat gegaan, want ik ben altijd gechaperonneerd', 'een fatsoenlijke vrouw gaat niet alleen over straat' of 'ik wil niet verkeerd geïnterpreteerd worden', tot één groep aanleidingen behoren die hun oorsprong hebben in de uitgaansbeperkingen voor vrouwen.

Uitgaansbeperkingen, een verdere exploratie van het materiaal

Op basis van de beschrijvingen van De Swaan hebben we ons onderzoeksmateriaal opnieuw geëxploreerd.

Hierbij kwamen de volgende gegevens naar boven:

- Niet alleen de vrouwen die 's avonds niet op straat gaan, maar ook vrouwen die 's avonds wel op straat gaan refereren aan uitgaansbeperkingen.

"Ik vind dat ik als vrouw het recht heb om 's avonds over straat te lopen al liep ik half bloot. Ik vind het belachelijk dat men zegt dat je dan aanleiding geeft, dat mannen je maar rustig kunnen lastig vallen. Ik vind dat ik met rust gelaten moet worden. Ik ga 's-avonds juist wel op straat. Ik wil me niet op mijn kop laten zitten".

* Hij verwaarloost het aspect van de lijfelijke bescherming en dit motiveert hij door erop te wijzen dat het geweld in deze eeuw sterk is afgenomen. Wat betreft de afname van het lastig vallen van vrouwen baseert hij zich op de WODC-onderzoeken (zie noot 54, blz. 30. Hierin refereert hij aan de resultaten van het WODC-onderzoek zoals weergegeven in de Sociale Atlas van de Vrouw, 1977).

Omdat er geen sprake is van gevaar van daadwerkelijke geweld spreekt de Swaan over persoonlijke seksuele fantasieën van mannen en vrouwen, over de straat als vrijplaats, waar mensen elkaar geweld aan kunnen doen en seksuele toenadering kunnen zoeken. Met name die seksuele toenadering is dan beangstigend en tegelijk heimelijk verleidelijk (zie blz. 10 en 13 uit zijn rede).

- Vrouwen refereren niet alleen bij het zich over straat begeven aan normen over wat een fatsoenlijke vrouw behoort te doen, maar ook in andere situaties, zoals met vrienden en bekenden, wordt hieraan gerefereerd.

"Zo maar met mannelijke kennissen omgaan. Ik vind dat dat in feite niet hoort. Als je getrouwd bent, ga je niet zomaar een kopje koffie drinken met mannelijke vrienden, dan ga je met je man en kinderen uit. Als je dat met een vreemde doet, dan krijg je een hele roddel, daar heb ik geen zin in. Met een vriendin doe je allerlei dingen, dat is wel gezellig, maar bij wijze van spreken met de man van je vriendin eens een keer eten, dat doe je niet, daar stoot je je eigen man mee af".

"Al die dingen die jullie gevraagd hebben van iets doen met mannelijke kennissen, nou dat doe ik helemaal niet. Ten eerste vindt mijn man dat niet goed en ten tweede ik ook niet. Ik ben getrouwd en vind dat het niet hoort".

- Uit bovenstaande citaten blijkt dat het zich niet houden aan uitgaansbeperkingen zowel de man als de vrouw betreft. Uitgaansbeperkingen zijn niet kwesties die alleen vrouwen aangaan. Ook mannen hebben er belang bij.

Uit het kwantitatieve onderzoeksdeel komt naar voren dat mannen er nog meer dan de vrouwen zelf rekening mee houden dat vrouwen op straat lastig gevallen kunnen worden. 62% van de echtgenoten* versus 56% van alle vrouwen zelf houdt er rekening mee dat de vrouw lastig gevallen kan worden.

Vergelijken we het materiaal van ons onderzoek met de theorieën van De Swaan, dan valt het volgende op:

1. De Swaan neemt aan dat uitgaansbeperkingen voor vrouwen in het begin van deze eeuw verdwenen zijn, terwijl anno 1982 nog een gedeelte van de vrouwen refereert aan deze uitgaansbeperkingen. Dit heeft dan alleen betrekking op de straat 's avonds en 's nachts

* Deze percentages betreffen alle vrouwen. We hebben er geen rekening mee kunnen houden of vrouwen al dan niet gehuwd waren. Als men alleen voor de groep gehuwde vrouwen zou bekijken of hun echtgenoten er rekening mee houden dan zou dit nog hoger uitvallen.

en niet op de straat overdag.

Met de uitgaansbeperkingen stemmen sommige vrouwen in (hoe groot deze groep is zal in een volgend onderzoek verder uitgezocht moeten worden), anderen refereren wel aan de uitgaansbeperkingen als aanleiding voor gedrag, maar stemmen er niet mee in en/of gedragen zich niet volgens de norm. Er lijkt sprake van een zeer omstreden en een door vrouwen aangevochten kwestie.

2. De uitgaansbeperkingen leven niet alleen nog wat betreft de straat 's avonds. Zij lijken ingebed in een breder normenstelsel over wat fatsoenlijke vrouwen al dan niet in het openbaar en met mannelijke bekenden behoren te doen. Het betreft hier een norm die zowel van belang is voor de vrouwen op wie het betrekking heeft als op de gehele familie. Ook mannen houden er wat dat betreft rekening mee.
3. De uitgaansbeperkingen omvatten twee aspecten, n.l. bescherming tegen vrijpostigheden en de kwestie van eerbaarheid, het fatsoen. Een gedeelte van de vrouwen die refereren aan uitgaansbeperkingen als aanleiding voor hun gedrag, heeft het met name over de vrijpostigheden die mannen zich kunnen veroorloven t.o.v. vrouwen en over het feit dat dit normaal gevonden wordt.

7.7 Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk hebben we een indruk willen geven van de wijze waarop en de mate waarin vrouwen anticiperen op sexueel geweld. Hierbij hebben we de beschrijving van Frijda van het begrip anticipatie als uitgangspunt genomen. Frijda geeft aan dat er sprake is van anticipatiegedrag als er emotionele gronden aanwezig zijn om iets niet te doen. Meestal zijn negatieve emoties, zoals angst en woede, aanleiding tot anticipatiegedrag.

Een complicerende factor is het feit dat anticipatiegedrag verschillende vormen kan aannemen. Dit laatste hebben we verder uitgewerkt. We onderscheiden de volgende vormen van anticipatiegedrag: waakzaamheid, vermijding, zelfbescherming, zelfverdediging en verzet.

De vraag die we ons allereerst stelden was hoe uitgebreid komen dergelijke vormen van anticipatiegedrag voor.

Wat betreft de anticipatiestrategie waakzaamheid vinden we dat vrouwen in verschillende situaties met bekenden en onbekenden alerter zijn. Bijv. als er een groepje jongens zich op straat staat te vervelen of er loopt een dronken man dan is er bij 75% van de vrouwen sprake van waakzaamheid. Als met een bekende het gesprek steeds op sexualiteit uitmondt, wordt 80% van de vrouwen alert.

Wat betreft vermijding vinden we dat tussen de 80 en 90% van de vrouwen niet alleen naar bos of park ('s avonds) gaat of een lift accepteert. Alleen over straat lopen 's avonds wordt door 47% van de vrouwen meestal vermeden. Tussen de 30 en 40% van de vrouwen vermijdt het om hulp te vragen van oppervlakkige bekenden. Elf procent van de vrouwen kiest een vrouwelijke autoriteit om moeilijkheden op dit terrein te vermijden. Zeventien procent van de vrouwen vermijdt soms emotionele betrokkenheid bij sexueel contact met partner, en 6% van de vrouwen is weleens weggelopen als kind om sexuele toenadering van een familielid te vermijden.

Wat betreft de anticipatiestrategie zelfbescherming komt naar voren dat 48% van de vrouwen oog-kontakt met onbekenden mijdt en 22% 's avonds als men alleen is de gordijnen dicht doet. Zeven en dertig procent van de vrouwen gaat met een oppervlakkige bekende alleen naar plekken waar men de omstandigheden en de mensen kent. Tegenover autoriteiten stelt 32% zich vanaf het eerste contact meteen zo koel en zakelijk mogelijk op.

Een kwart van de vrouwen bereidt zich op eventuele confrontaties met onbekenden voor door zelfverdedigingsmiddelen mee te nemen, variërend van breinaald, hond, tot alarmpistool. Vijf procent van de vrouwen volgt (of heeft gevolgd) een zelfverdedigingscursus. Van de vrouwen die zelf gevochten hadden bij een confrontatie had echter niemand een dergelijke cursus gevolgd.

Op eventuele confrontaties met bekenden bereidt tussen de 40 en 50% van de vrouwen zich voor door smoezen bij de hand te hebben of heel kwaad te worden.

Geen van de respondenten was betrokken bij een of andere vorm van georganiseerd verzet, wel was er sprake van een levendig protest. Een tweede vraag die wij ons stelden betrof de aanleidingen tot deze verschillende anticipatiestrategieën.

Vaak wordt (zowel door feministische auteurs als door criminologen) verondersteld dat vrouwen situaties vermijden met het oog op de mo-

gelijkheid van een verkrachting.

We hebben dit probleem alleen uitgezocht voor het vermijdingsgedrag van situaties met onbekende en bekende mannen. Hierbij komt uit het kwantitatieve deel naar voren dat men allerlei situaties inderdaad vermijdt vanwege sexueel geweld en niet vanwege bijv. beroving of moord. Men denkt echter meestal niet direct aan verkrachting (in de meeste situaties denkt minder dan 10% van de vrouwen slechts aan verkrachting), maar aan allerlei vormen van sexueel geweld (in de meeste situaties denkt 50% van de vrouwen aan allerlei vormen van sexueel geweld). Een deel van de vrouwen vulde in dat het vermijden van situaties niet van toepassing was.

In het kwalitatieve gedeelte zijn we nog verder op het vermijdingsgedrag ingegaan. Hieruit kwam naar voren dat vermijdingsgedrag gedeeltelijk betrekking had op sexueel geweld (niet direct verkrachting) en dat zowel angst als woede emotionele aanleidingen kunnen vormen voor vermijdingsgedrag. De voornaamste conclusie die we hieruit kunnen trekken is de volgende: bij het kijken naar emotionele aanleidingen tot vermijdingsgedrag is het niet van belang of er sprake is van angst of woede, maar dat het gaat hierbij om een negatieve emotie. Men wil het ontstaan van negatieve emoties vermijden (en zoals we in het vorige hoofdstuk zagen, wekt een confrontatie met sexueel geweld allerlei negatieve emoties op).

Opvallend was verder dat bij een deel van de vrouwen geen sprake is van directe anticipatie op sexueel geweld maar van normgeleid gedrag; men refereert aan een norm omtrent datgene wat voor vrouwen als fatsoenlijk gedrag gezien wordt. Dit normgeleide gedrag bestaat bij een deel van de vrouwen uit het idee dat mannen zich allerlei vrijpostigheden veroorloven als men zich niet aan de norm voor fatsoenlijk gedrag houdt. Voor een ander deel bestaat dit uit het idee dat een vrouw zoiets ook niet hoort te doen. We zien dus dat een deel van de vrouwen direct anticipeert op sexueel geweld, een deel anticipeert op een indirecte manier (dan worden mannen vrijpostig) op sexueel geweld en een deel gedraagt zich conform een fatsoensnorm. Deze resultaten zijn echter gebaseerd op een heel kleine, niet representatieve groep vrouwen. Daarom weten we niet in welke mate het vermijdingsgedrag van vrouwen gezien moet worden als directe anticipatie, indirecte anticipatie of als normgeleid gedrag. Dit zal in een volgend onderzoek verder uitgewerkt moeten worden.

DEEL D: VERGELIJKING KANSSCHATTING, EMOTIES EN ANTICIPATIE MET DE OMVANG VAN SEXUEEL GEWELD

In dit deel wordt een antwoord gegeven op de centrale onderzoeksvraag "is het juist dat vrouwen aan de ene kant bang zijn voor sexueel geweld en allerlei situaties in verband hiermee vermijden, terwijl aan de andere kant sexueel geweld heel weinig voorkomt?". Ter beantwoording van deze vraag wordt de omvang van sexueel geweld enerzijds vergeleken met kansschattingen, emoties, en anticipatie anderzijds.

8 VERGELIJKING KANSSCHATTING, EMOTIES EN ANTICIPATIE MET DE OMVANG VAN SEXUEEL GEWELD

8.1 Inleiding

In de meeste criminologische onderzoeken naar onrustgevoelens met betrekking tot criminaliteit is er een discrepantie geconstateerd tussen objectieve victimisatie-risico's en angstgevoelens. Deze discrepantie werd vooral geconstateerd bij vrouwen (zie bijvoorbeeld Henig en Maxfield, 1978, Skogan en Maxfield, 1980).

De discrepantie werd door deze auteurs op verschillende manieren ingevuld: soms was er sprake van irreële hoge angstgevoelens vergeleken met het voorkomen van aanranding en verkrachting*. Soms was er sprake van een irreëel hoge kanschatting vergeleken met de werkelijke kans**. En soms ging het er over dat vele vrouwen de straat vermeden, terwijl aanranding en verkrachting op straat toch heel weinig voorkwamen.

* Zoals bij Henig en Maxfield, o.c., p. 298, en het WODC, 1976, p. 28.

** Zoals bij het WODC-onrustgevoelens-onderzoek, 1976, p. 28.

In dit onderzoek hebben we wat men doorgaans componenten van een attitude noemt zoals kansschattingen, emoties en anticipatiegedrag gedefinieerd als onafhankelijke verschijnselen. We hebben de relatie tussen deze drie verschijnselen nader onderzocht (zie Bijlage 3 en 10). Op grond van deze statistische analyse concluderen we, dat we te maken hebben met drie onafhankelijke verschijnselen.

We zullen nu in het volgende gedeelte de omvang van sexueel geweld vergelijken met respectievelijk kansschattingen, emoties en anticipatie.

8.2 Omvang van sexueel geweld vergeleken met kansschattingen met betrekking tot sexueel geweld

In hoeverre komen de kansschattingen van vrouwen met betrekking tot sexueel geweld enerzijds en de omvang van sexueel geweld anderzijds met elkaar overeen? Is dit verschillend voor de verschillende soorten daders?*

We zullen nu aan de hand van onze eigen resultaten proberen om deze vragen te beantwoorden.

We zullen daartoe de kansschattingen van onze respondenten vergelijken met de omvang van de confrontaties die de respondenten zelf hebben meegemaakt en met de omvang van de confrontaties waarvan men weet heeft bij andere vrouwen.

Wat betreft sexueel geweld van de kant van onbekenden wordt de kans hierop hoog geschat (gemiddeld 5.7), het komt veel voor (86%) en men heeft er ook vrij veel weet van (50%). Deze zaken komen dus aardig overeen. Wat betreft autoriteiten is de schatting en de omvang

* De conclusie dat vrouwen ten onrechte bang waren voor sexueel geweld, is op grond van onderzoek van feministische auteurs, op een bepaald moment veranderd in de volgende gedachtengang: "vrouwen hoeven niet zozeer beducht te zijn voor onbekenden op straat, maar veeleer voor bekenden thuis" (uit het onderzoek van Metz en Rijpkema, 1979, blijkt bijvoorbeeld dat in 41% van de aangegeven verkrachtingen het slachtoffer de dader kende). Daarmee was het idee dat er een discrepantie bestond, echter nog niet uit de wereld. Men redeneerde nu als volgt: de kansschatting van de vrouwen wat betreft het vóórkomen van sexueel geweld op straat, is misplaatst want die heeft betrekking op de verkeerde groep daders. De eigenlijke daders zijn immers geen onbekende, maar juist bekende mannen.

enigszins moeilijk te vergelijken: schatting 5.6, omvang 33%, heeft weet van: 24%.

Wat betreft familieleden, komt het aardig overeen: schatting 3.8, omvang 15%, heeft weet van: 19%. Wat betreft partners geven de respondenten een overschatting vergeleken met de eigen omvang, maar het beeld komt aardig overeen als we naar de mate kijken waarin men denkt dat andere vrouwen het slachtoffer worden: schatting 5.6, omvang: 8%, heeft weet van: 21%. Dit gegeven kan misschien worden verklaard, als we bedenken dat de 8% sexueel geweld in het huwelijk die wij zelf vonden, een onderschatting kan zijn van het werkelijke percentage. Het is immers mogelijk dat veel vrouwen juist dit soort ervaringen verzwijgen, zolang ze nog met de mishandelende partner samenleven. Wat betreft bekenden geeft men een onderschatting (3.6) van het percentage confrontaties (46%). Maar dit kan misschien worden verklaard door het gegeven dat men hiervan vrij weinig weet heeft in vergelijking tot sexueel geweld van de andere categorieën mannen (namelijk 23%).

Uit deze resultaten blijkt nu, dat sexueel geweld door onbekenden veel voorkomt en dat ook de kans hierop niet erg laag geschat wordt. Sexueel geweld van de kant van bekenden komt ook veel voor maar wordt relatief gezien te laag ingeschat.

We zien dat volgens ons onderzoek blijkt dat de omvang van sexueel geweld veel hoger is dan men aannam op grond van eerder Nederlands onderzoek. Er is geen sprake van een overschatting van de kans op sexueel geweld. Integendeel, binnen de relaties met bekenden is er eerder sprake van een onderschatting.

8.3 Omvang van sexueel geweld vergeleken met emoties ten aanzien van sexueel geweld

Wanneer we de emoties ten aanzien van sexueel geweld vergelijken met het vóórkomen ervan, is het van belang om in aanmerking te nemen dat sexueel geweld veel voorkomt (zie hoofdstuk 4). In zoverre vrouwen daarbij angst ervaren, is deze dan ook wel degelijk gerechtvaardigd (zie ook Bijlage 15).

Maar angst bleek niet de voornaamste emotie te zijn in dit verband. Bij confrontatie met sexueel geweld van onbekenden, bekenden, auto-

riteiten en partners bleek woede de meest primaire reactie te zijn. Men kan naast een gerechtvaardigde angst spreken van een gerechtvaardigde woede.

8.4 Omvang van sexueel geweld vergeleken met anticipatie op sexueel geweld

We hebben de omvang van sexueel geweld bekeken binnen verschillende relatievormen (zie hoofdstuk 4). De anticipatiestrategieën hebben we uitvoerig geëxploreerd binnen de relatievormen onbekenden en bekenden, en in mindere mate binnen autoriteits-, partner- en familie-relaties (zie hoofdstuk 7).

De vergelijking tussen de omvang van sexueel geweld en de anticipatie op sexueel geweld willen we primair betrekking laten hebben op de relaties met onbekenden en bekenden. We hebben gezien dat sexueel geweld van de kant van onbekenden en bekenden veel voorkomt. Tevens hebben we gezien dat de anticipatiestrategieën waakzaamheid, vermijding en zelfbescherming veel voorkomen, maar ook dat de anticipatiestrategieën zelfverdediging en verzet in mindere mate voorkomen. Op grond van deze gegevens kunnen we concluderen dat er geen discrepantie bestaat (binnen de relaties onbekenden en bekenden) tussen de omvang van sexueel geweld en de mate waarin men waakzaam is, situaties vermijdt of zich zelf beschermt. Er bestaat wel een discrepantie tussen de omvang van sexueel geweld en de mate waarin men zich via zelfverdedigingsstrategieën hierop voorbereidt of participeert in het verzet hiertegen.

8.5 Samenvatting en conclusies

In dit gedeelte hebben we de centrale onderzoeksvraag trachten te beantwoorden, nl. "Is het juist dat vrouwen aan de ene kant bang zijn voor sexueel geweld en allerlei situaties in verband hiermee vermijden, terwijl aan de andere kant sexueel geweld heel weinig voorkomt".

We hebben hiertoe de omvang van sexueel geweld vergeleken met resp. de kansschattingen, de emoties en de anticipatiestrategieën.

Zoals uit de vorige delen al gebleken is, is de omvang van sexueel

geweld hoog te noemen, is de voornaamste emotie niet angst maar woede, en vermijden veel vrouwen allerlei situaties alhoewel dit niet altijd betrekking heeft op directe anticipatie op sexueel geweld. Een meer gedetailleerde vergelijking van omvang enerzijds met kans-schattingen, emoties en anticipatie anderzijds levert het volgende op:

- vrouwen schatten de kans om slachtoffer te worden van sexueel geweld van bekenden te laag in
- er is sprake van een gerechtvaardigde angst
- er is sprake van een gerechtvaardigde woede
- vrouwen bereiden zich gezien de omvang van sexueel geweld hier te weinig op voor via zelfverdedigingsstrategieën
- het verzet onder vrouwen is gezien de omvang van sexueel geweld niet groot te noemen.

DEEL E: SAMENVATTING EN PUNTEN VAN DISCUSSIE

9 SAMENVATTING EN PUNTEN VAN DISCUSSIE

9.1 Samenvatting

In de periode 1980-1983 heeft binnen de werkgroep Vrouwenstudies (i.o.) van de Rijksuniversiteit Leiden een onderzoek plaatsgevonden naar 'Angst voor Sexueel Geweld' onder vrouwen.

De directe achtergrond van dit onderzoek vormden twee onderzoeken van het WODC (Het onderzoekscentrum van het Ministerie van Justitie). Het ene betrof een onderzoek naar de aard en omvang van de (kleine) criminaliteit in Nederland, de zogenaamde slachtofferenquête. Uit dit onderzoek kwam naar voren dat de personen die het meeste risico lopen slachtoffer te worden van criminaliteit, mensen van het mannelijk geslacht zijn en dat de delicten die het meeste voorkomen vandalisme, fietsendiefstal en aanrijding zijn (Van Dijk, Steinmetz, 1979). Aanranding bleek een delict dat relatief gezien weinig voorkwam. Het tweede onderzoek betrof onrustgevoelens t.a.v. criminaliteit (Van Dijk en Cozijn, 1976). Uit dit onderzoek kwam naar voren dat de groep mensen die de meeste angst hebben om slachtoffer te worden van delicten, van het vrouwelijk geslacht zijn en dat zij met name bang zijn voor het delict aanranding.

Op grond van de resultaten van beide onderzoeken concludeerde men dat "een deel van de Nederlandse vrouwen zich onveiliger voelt dan nodig is" (Van Dijk, 1976, p. 28). Ook sprak men over een "opmerkelijke discrepantie" tussen angst voor en kans op (slachtofferschap van) criminaliteit (Van Dijk, 1979, p. 25). Of over een "irrationele, irrealistische, overdreven of buitenproportionele angst van vrouwen" (Winkel, 1981). Deze conclusies werden niet alleen getrokken op basis van de beide WODC-onderzoeken, maar ook in Amerikaans criminologisch onderzoek bleek er sprake te zijn van dezelfde "paradoxen" (zie bijv. Reiss, 1967; Conklin, 1979; Henig en Maxfield, 1980, voor een beschrijving van deze onderzoeken verwijzen we naar Winkel, 1981). De

aan deze onderzoeksresultaten verbonden conclusies hebben vrij veel bekendheid en invloed (gehad) in Nederland. Men vindt ze terug in publikaties van De Swaan (1979), Soetenhorst (1982), de Sociale Atlas van de vrouw (1977) e.d.

Op bovenstaande onderzoeken is echter vrij veel kritiek mogelijk, zowel op de gehanteerde theorieën, de operationalisaties, onderzoeksmethoden als op de conclusies die men op verkregen onderzoeksresultaten baseert. Voor een bespreking van deze kritiek verwijzen we naar hoofdstuk 1 uit dit rapport.

Wij besloten een nieuw onderzoek naar deze problematiek te starten. De centrale vraag van ons onderzoek luidt dan ook "Is het juist dat vrouwen aan de ene kant bang zijn voor seksueel geweld en allerlei situaties in verband hiermee vermijden, terwijl aan de andere kant seksueel geweld heel weinig voorkomt".

Deze centrale vraag hebben we in verschillende onderzoeksvragen onderverdeeld.

a. Vragen over de definitie en omvang van seksueel geweld.

- op welke wijze kan seksueel geweld gedefinieerd worden
- in welke mate en met welke vormen van seksueel geweld worden vrouwen geconfronteerd. Hierbij hebben we ons niet beperkt tot seksueel geweld in de openbare sfeer. We maken onderscheid naar relaties die de vrouw met de dader heeft; met onbekenden, bekende mannen, met autoriteiten, partners en familieleden.

b. Vragen over 'onrustgevoelens' hebben we als volgt uitgesplitst.

- wat zijn de emoties van vrouwen naar aanleiding van seksueel geweld ervaringen.
- Hoe hoog schatten vrouwen de kans in, om slachtoffer te worden van seksueel geweld.
- Op welke wijze en in welke mate anticiperen vrouwen op seksueel geweld.

Ter beantwoording van de centrale vraag hebben we de omvang van seksueel geweld vergeleken met resp. emoties n.a.v., kansschattingen van en anticipatie op seksueel geweld.

Deze vraagstellingen hebben we op verschillende manieren onderzocht. Allereerst hebben we een uitgebreid theoretisch onderzoek verricht om te komen tot een goede definitie van seksueel geweld (voorafgaand aan

de beantwoording van de vraagstellingen hebben we in een theoretisch onderzoek sexismekritiek geleverd op de WODC-onderzoeken). Ter beantwoording van de vraagstellingen hebben we een gestructureerde vragenlijst gemaakt, die we aan 270 vrouwen in Leiden hebben voorgelegd. Het responspercentage was 70%.

Met 27 van deze 270 vrouwen hebben we vervolgens open-interviews gehouden.

We verkregen de volgende resultaten:

a. Definitie en omvang van sexueel geweld

- Op grond van theoretische analyse en empirisch onderzoek komen we tot de volgende definitie van sexueel geweld:

sexueel geweld is de schending van de autonomie en/of de lichamelijke integriteit, welke schending betrekking heeft op de primaire en/of secundaire geslachtskenmerken van de persoon. Kenmerkend voor deze schending is dat vernedering er een inherent bestanddeel van uitmaakt.

We onderscheiden 4 vormen van sexueel geweld, namelijk ongewenste initiatieven, psychisch sexueel geweld, fysiek sexueel geweld en machtsmisbruik op sexueel gebied.

- Vrijwel alle uitingsvormen van sexueel geweld worden door meer dan 80% van de vrouwen erg gevonden, voornamelijk vanwege het vernederende karakter van deze uitingen.
- Onderzoekspercentages betreffende de omvang van sexueel geweld.

90% van de vrouwen is weleens geconfronteerd met sexueel geweld en 10% van de vrouwen heeft nooit iets op dit gebied meegemaakt.

Sexueel geweld van de kant van onbekenden komt het meest voor. Van de vrouwen is 86% hiermee geconfronteerd, 46% van de vrouwen is wel eens geconfronteerd geweest met sexueel geweld van vrienden en bekenden, 33% van de vrouwen heeft dergelijke ervaringen met autoriteiten, 8% van de vrouwen is in partnerrelaties gedwongen tot sexueel contact en 15% heeft als kind ervaringen gehad met sexueel misbruik door familieleden.

Deze omvangspercentages moet men als een eerste globale aanduiding van de omvang van sexueel geweld zien.

b. Kansschatting, emoties en anticipatie op sexueel geweld

- Men schat de kans het hoogst om geconfronteerd te worden met sexueel geweld van de kant van onbekenden, direct gevolgd door sexueel geweld door autoriteiten en partners. Men schat de kans om geconfronteerd te worden met sexueel geweld van bekenden en sexueel misbruik van kinderen het laagst in.
- In tegenstelling tot wat vaak verondersteld wordt is angst niet de voornaamste emotionele reactie op sexueel geweld. De reactie woede bij ervaringen met sexueel geweld komt veel meer voor dan de reactie angst. Dit geldt met uitzondering van sexueel misbruik van kinderen voor alle vormen van sexueel geweld, dus voor fysiek, psychisch sexueel geweld en ongewenste initiatieven van de kant van onbekenden, bekenden, autoriteiten en partners. Bij vrouwen die als kind sexueel misbruikt zijn overheerst de angstreactie.
- Die anticipatiestrategieën die tot doel hebben om eigen confrontatie met sexueel geweld te voorkomen, zoals het constant waakzaam zijn, vermijden van situaties en zelfbeschermende maatregelen worden door veel vrouwen toegepast.

Wat betreft de anticipatiestrategie vermindering blijkt dat het nogal eens gaat om een ingeburgerde levenswijze. Anticipatiestrategieën die erop gericht zijn om zich zelf te verdedigen in geval van confrontatie met sexueel geweld komen in mindere mate voor. Georganiseerd verzet kwam niet voor onder onze respondentes, wel was er sprake van een levendig protest.

- Zowel de emotie angst als de emotie woede is aanleiding tot een anticipatiestrategie. Op grond van het feit dat iemand op sexueel geweld anticipeert mag men niet zo maar concluderen dat die persoon bang is.
- In het geval van vermijden van situaties is bij een deel van de vrouwen sprake van een gerichte anticipatiestrategie met betrekking tot sexueel geweld. Een ander deel van de vrouwen refereert aan de traditionele norm over wat fatsoenlijke vrouwen behoren te doen. Deze normen hebben betrekking op uitgaansbeperkingen voor vrouwen. Bijv. "Een vrouw hoort 's avonds niet alleen over straat te lopen".

c. Kansschatting, emoties en anticipatie in vergelijking tot de omvang van seksueel geweld

- Het is niet zo dat vrouwen de kans om het slachtoffer te worden van seksueel geweld te hoog inschatten. Er is eerder sprake van een omgekeerde situatie. Vrouwen schatten de kans om het slachtoffer te worden van seksueel geweld van vrienden en bekenden te laag in.
- Het is niet zo dat vrouwen een overdreven of irreële angst hebben voor seksueel geweld. Ten eerste is de omvang van seksueel geweld hoog en ten tweede is de voornaamste emotie niet angst maar woede. In plaats van een overdreven angst is er sprake van een gerechtvaardigde woede.
- Vrouwen bereiden zich gezien de omvang van seksueel geweld relatief weinig hierop voor door zelfverdedigingsstrategieën.
- Het verzet van vrouwen tegen seksueel geweld is gezien de omvang hiervan gering.

9.2 Punten van discussie

Het is gebruikelijk om aan het einde van een onderzoeksverslag behalve een samenvatting een aantal conclusies en beleidsaanbevelingen te geven. Wij hebben echter besloten om dit te doen in de vorm van discussiepunten. We zullen deze punten per thema behandelen.

Definitie van seksueel geweld

1. We hebben seksueel geweld gedefinieerd als een vorm van geweld en niet als een vorm van sexualiteit. Deze definitie verschilt enerzijds van de juridische definities van seksuele delicten in de nadruk die wordt gelegd op het geweldsaspect. Anderzijds verschilt onze definitie van datgene wat het DCE (Directie Coördinatie Emancipatiebeleid van het Ministerie van Sociale Zaken) eronder verstaat, in zoverre dat wij zaken als pornografie en prostitutie niet onder onze definitie van seksueel geweld laten vallen (zie pag. 34 en 37). De uitgangspunten voor onze definitie verdienen een nadere uitwerking in het licht van bovengenoemde verschillen.
2. We bepleiten een onderscheid tussen seksueel geweld en sexismen. De

relatie tussen sexismen en sexueel geweld verdient in een vervolgonderzoek nader uitgediept te worden.

3. Aangezien ons onderzoek beschrijvend van aard is, kunnen wij niets zeggen over de oorzaak van sexueel geweld. Het verdient aanbeveling om deze oorzaken verder te onderzoeken met het oog op de bestrijding van sexueel geweld. We denken hierbij vooral aan onderzoek naar de mentaliteit t.o.v. vrouwen van de mannelijke daders.
4. In het advies van de commissie Melai wordt bij aanranding en verkrachting gesproken over dwang door geweld, bedreiging met geweld of met andere feitelijkheden. Onze onderzoeks-resultaten betreffende de wijze waarop vrouwen sexueel geweld definiëren en beleven, verdienen de aandacht wanneer men het begrip "andere feitelijkheden" verder zou willen uitwerken.

Omvang van sexueel geweld

1. Dit onderzoek moet worden beschouwd als een terrein-verkennend onderzoek naar de omvang van sexueel geweld in haar verschillende verschijningsvormen. De omvangs-percentages zijn globaal van aard. Onderzoek dat voortbouwt op deze terrein-verkenning is noodzakelijk.
2. We hebben sexueel geweld zo ruim gedefinieerd dat er iets meer gedragingen onder vielen dan degene die strafbaar gesteld zijn. Maar hoewel wij geen berekening hebben gemaakt van de omvang van sexuele delicten, ziet het er op basis van onze bevindingen toch wel naar uit, dat deze delicten meer voorkomen dan men op grond van de slachtoffer-enquêtes zou mogen verwachten.
3. Het verschil in omvangspercentages tussen ons onderzoek en de slachtoffer-enquêtes van het WODC is naast een verschil in definiëring van het verschijnsel toe te schrijven aan het gegeven dat wij in ons onderzoek een uitgebreidere operationalisering van sexuele delicten, een ander onderzoekskader en een andere methode hebben gehanteerd dan het WODC.
4. Uit ons onderzoek is gebleken dat de meeste vrouwen sexueel geweld erg vinden en dat het veel voorkomt. We weten echter niet of deze vrouwen ook beseffen dat een aantal van de gedragingen die wij als sexueel geweld hebben beschouwd, op dit moment strafbaar

zijn. Het zou zinvol zijn om hiernaar nader onderzoek te verrichten.

5. Zolang we niet weten of vrouwelijke burgers de strafbaar gestelde vormen van seksueel geweld zelf ook als vormen van criminaliteit beschouwen, loopt men de kans om grote meet-fouten te maken wanneer men de omvang van deze delicten wil meten binnen het kader van criminaliteit, zoals in de slachtoffer-enquêtes gebeurt.
6. Seksueel misbruik van kinderen is een strafbaar feit. Tot nu toe is er weinig aandacht aan dit delict besteed. Bijvoorbeeld in de slachtofferenquêtes is nooit naar dit delict gevraagd. Onze bevinding dat seksueel misbruik van kinderen zo veel voorkomt zou voor (onder andere) het Ministerie van Justitie een reden moeten zijn om hiër extra aandacht aan te besteden.

Emoties t.a.v. seksueel geweld

1. In voorafgaand onderzoek is men ervan uitgegaan dat angst de voornaamste emotie is bij verschillende vormen van seksueel geweld. De bevinding dat vrouwen in het algemeen frequenter met woede dan met angst reageren is op zich nieuw. De implicaties van deze bevinding moeten verder overdacht en bediscussieerd worden.
2. Het feit dat vrouwen frequenter met woede dan met angst reageren duidt erop dat zij seksueel geweld niet als iets normaals of vanzelfsprekends beschouwen. Vrouwen hoeven i.h.a. dan ook niet meer bewust gemaakt te worden van het feit dat zij seksueel geweld niet als iets vanzelfsprekends hoeven te tolereren.
Misschien zou het wel zinvol zijn om erop te wijzen dat vele vormen van seksueel geweld strafbaar gesteld zijn, en dat men ze dus zou kunnen aangeven als men daarvan het slachtoffer wordt.
3. Uit het kwalitatieve onderzoek komt naar voren dat vrouwen hun woede niet pas achteraf ervaren of dat er sprake was van een inwendige woede.
Aangezien de kwalitatieve analyse gebaseerd is op kleine aantallen vrouwen verdient het aanbeveling dit nader te onderzoeken.
4. Op individueel niveau hebben de meeste vrouwen 'iets met hun woede gedaan'. Degenen die dat deden waren succesvol in het doen stoppen van de confrontatie met seksueel geweld. Deze onderzoeksbevindingen zijn gebaseerd op een klein aantal respondenten. Het is belangrijk dergelijke vragen in een grotere populatie te on-

derzoeken.

5. Uit het onderzoek komen geen aanwijzingen naar voren dat vrouwen op collectief niveau iets met hun woede gedaan hebben. Wellicht kunnen politieke groeperingen en de vrouwenbeweging een actievere rol spelen, zodat individuele woede omgezet kan worden in een gericht actie-program.
6. Sommige vrouwen vinden het een risico om 'iets met hun woede te doen'. Bij onbekenden vindt men het een risico omdat men niet weet wie men tegenover zich heeft. Bij bekenden omdat men meent ervan beschuldigd te worden zelf aanleiding te hebben gegeven. Bij autoriteiten omdat men niet weet of de autoriteit zijn machtspositie zal misbruiken. Er zal verder over nagedacht moeten worden op welke wijze de risico's bij het uiten van woede verminderd kunnen worden (bijvoorbeeld door zelfverdedigingstrainingen van vrouwen i.v.m. onbekenden, verandering van de opvatting dat vrouwen aanleiding geven bij bekenden en een verbetering van de machtspositie van vrouwen op het werk in verband met autoriteiten).

Anticipatie op seksueel geweld

1. Veel vrouwen anticiperen op seksueel geweld door vermijdingsstrategieën, o.a. ook tegenover onbekenden op straat. Het is echter belangrijk om het vermijden van de straat niet als een geïsoleerd soort gedrag te zien, aangezien het een uiting is van een veel wijder gedragspatroon, waarin vrouwen rekening houden met seksueel geweld van de kant van alle categorieën mannen op vele verschillende plaatsen.
2. We weten niet hoe groot het percentage vrouwen is dat situaties vermijdt o.g.v. de norm dat vrouwen bepaalde dingen niet behoren te doen. Het is belangrijk om te onderzoeken in hoeverre dergelijke normen nog leven bij vrouwen.
3. We weten niet in hoeverre de norm dat vrouwen allerlei zaken niet behoren te doen nog leeft bij mannen. Ook weten we niet of mannen bij wie deze norm leeft zich meer vrijpostigheden veroorloven tegenover vrouwen dan mannen bij wie deze norm niet leeft.
4. Hoewel het nut van zelfverdedigingscursussen voor vrouwen wordt ingezien, volgt slechts een klein percentage van de vrouwen zelf

een cursus. Er moet over gedacht worden hoe men de drempel voor het deelnemen aan zelfverdedigingscursussen zou kunnen verlagen.

6. Onderzoek naar anticipatie op sexueel geweld moet gezien worden als eerste terrein-verkenning. Bovendien hebben we ons met name wat familie- en partnerrelaties betreft beperkt. Verder onderzoek naar anticipatie binnen familie- en partner-relaties is nodig.

Discrepantie

Aangezien er van een discrepantie tussen anticipatie, emoties, kansschatting van vrouwen enerzijds en omvang van sexueel geweld anderzijds geen sprake was, is het zinloos om verder onderzoek te starten naar mogelijk verklaringen van deze discrepantie.

Algemeen

1. Al met al komt sexueel geweld zoveel voor, dat we kunnen spreken van een onophoudelijke dreiging voor vrouwen. Een dreiging die woede- en angstreacties en een constante waakzaamheid tot gevolg heeft. Het sociale en psychische functioneren van vrouwen wordt door deze dreiging voortdurend aangetast en men kan zich afvragen hoe de wereld er voor vrouwen uit zou zien als die dreiging er niet was.
2. Tot nu toe heeft de overheid zich vooral beziggehouden met de symptomen van sexueel geweld (zoals de onrustgevoelens van vrouwen). Gezien de omvang wordt het echter hoog tijd dat er ook een beleid komt tegen de oorzaken van sexueel geweld.
3. Tot nu toe werden de verschijnselen die wij sexueel geweld noemen, vanuit verschillende disciplines onderzocht, zoals vanuit de criminologie, rechtswetenschappen en sexuologie. Wij menen echter dat de omvang en de ernst van sexueel geweld een geheel eigen benadering rechtvaardigt. Het lijkt ons daarom noodzakelijk om tot een overkoepelend kader te komen, dat sexueel geweld als thema heeft. Binnen dit kader kunnen alle aspecten van sexueel geweld vanuit verschillende disciplines bestudeerd worden. Een dergelijke benadering voorkomt verboddeling van kennis over en inzicht in sexueel geweld en maakt de ontwikkeling van een

samenhangend beleid op langere termijn mogelijk.

Een eerste aanzet tot deze benadering vormde de conferentie over sexueel geweld. Wij zouden graag zien dat deze eerste aanzet een vervolg krijgt. Wij stellen daarom voor om een samenwerkingsverband in het leven te roepen dat zich bezighoudt met sexueel geweld. Dit zou wellicht kunnen gebeuren in de vorm van een stichting.

Als functies van een dergelijk samenwerkingsverband denken wij aan:

- Een kader van waaruit onderzoekers van verschillende disciplines zich bezig kunnen houden met sexueel geweld (zo mogelijk gekoppeld aan een universiteit).
- Het opzetten en bijhouden van een documentatiecentrum
- Het onderhouden van contacten met verschillende actie en hulpverleningsgroepen in den lande en het verzamelen van informatie over deze groepen.
- Het geven van informatie en adviezen aan hulpverleningsinstaties die daarom vragen.
- Het mede overdenken van beleidsmaatregelen die van belang zijn ter vermindering van sexueel geweld.
- Het organiseren van programma's en cursussen die ten doel hebben een mentaliteitsverandering bij mannen tot stand te brengen ten aanzien van vrouwen en van sexualiteit.

LITERATUUR

- Allensbach, Institut für Demoskopie, 1976, Vergewaltigung in der Ehe; Repräsentativ-Umfrage bei verheirateten Frauen, Allensbach.
- Arts, W. en Verloo, M., 1981, Ongewenste intimiteiten. In: Sjaan slaat terug!, Congres over sexe en geweld, Studium Generale, Rotterdam, Erasmus Universiteit.
- Barry, K., 1979, Female sexual slavery. Prentice-Hall.
- Blijf van m'n lijf, 1978, Speerpuntenonderzoek: Vrouwenmishandeling en hulpverlening in Amsterdam.
- Boer, Th. de, 1980, Grondslagen van een kritische psychologie. Ambo.
- Boulding, K.E., 1977, Twelve friendly quarrels with Johan Galtung. In: Journal of peace research, no. 14.
- Brants, C., 1982, Definiëring van slachtofferschap - een kritische verkenning van de grenzen der victimologie. In: Tijdschrift voor criminologie, 24e jrg., september/december 1982.
- Brownmiller, S., 1975, Against our will. Penguin Books.
- Brunt, E., 1982, De slag om de porno. In: De Haagse Post, 3 april 1982.
- Burt, M.R., 1980, Cultural myths and supports for rape. In: Journal of personality and social psychology, vol. 38, no. 2, 217-230.
- Clark, L. and D. Lewis, 1977, Rape; the price of coercive sexuality. The women's press, Toronto, Canada.
- Coenen, A. en J.J.M. van Dijk, 1978, Politieverslaggeving, koffiepraat en de angst voor misdrijven. In: Tijdschrift voor Criminologie, maart/april 1978.
- Commissie Melai, 1982, Voorstellen van de Adviescommissie Zedelijkheidswetgeving met betrekking tot seksuele geweldsmisdrijven. In: Sexueel geweld tegen vrouwen en meisjes, samengesteld door H. Acker en M. Rawie. Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Directie Coördinatie Emancipatiezaken.
- Conklin, J., 1975, The impact of crime. New York: MacMillan.
- Cozijn, C en J.J.M. van Dijk, 1976, Onrustgevoelens in Nederland. Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC), Ministerie van Justitie.
- Dennen, J.M.G. van der, 1980, Problems in the concepts and definitions of aggression, violence, and some related terms. Polemologisch instituut, Rijks Universiteit Groningen.

- Deutsch, H., 1944, The psychology of women. Vol. II. New York: Grune & Stratton.
- Dobash, R.E. en Dobash, R., 1980, Violence against wives. A case against the patriarchy. Open Books, London.
- Doomen, J., 1976, Verkrachting; ervaringen, vooroordelen, achtergronden. Uitg. In den Toren.
- Drayer, N., 1982, Hoe maatschappelijke instituties bijdragen aan de onzichtbaarheid van geweld tegen vrouwen en meisjes. In: Congresbundel Studie Conferentie Sexueel Geweld tegen vrouwen en meisjes. DCE, juni 1982.
- Dijk, J.J.M. van, 1978, Publieke opinie en misdaad. In: Justitiële verkenningen WODC, nr. 9: De angst voor misdaad.
- Dijk, J.J.M. van, 1979, Reactie op Koffiepraat... kletspraat? Over vrouwen en hun onrustgevoelens. In: Tijdschrift voor Criminologie, jrg. 21, jan/feb. Boom, Meppel.
- Dijk, J.J.M. van, en C.H.D. Steinmetz, 1979, De WODC-slachtoffer-enquêtes 1974-1979. Ministerie van Justitie, Staatsuitgeverij.
- Dijk, J.J.M. van, en C.H.D. Steinmetz, 1980, In tal en last. In: Intermediair, 16e jrg., 42, 17 oktober 1980.
- Ensink, B.J., 1980, Angst voor verkrachting. Onderzoeksvoorstel. DSWO, Leiden.
- Ensink, B.J., e.a., 1981, De omvang van sexueel geweld en vrouwen-mishandeling. In: Congresmap conferentie sexueel geweld tegen vrouwen en meisjes. DCE, juni 1981.
- Feild, H.S., 1978, Attitudes toward rape: a comparative analysis of police, rapists, crisis counselors and citizens. In: Journal of personality and social psychology. Vol. 36, no. 2, 156-179.
- Finkelhor, D., 1979, Sexually victimised children. The free press, New York, 1979.
- Fiselier, J., 1978, Slachtoffers van delicten. Een onderzoek naar verborgen criminaliteit. Utrecht, 1978.
- FRIC/Van Dijk, J.J.M., 1979, Koffiepraat... kletspraat? Over vrouwen en hun onrustgevoelens. In: Tijdschrift voor criminologie, jrg. 21, jan./feb. 1979.
- Frijda, N.H., College "Emoties" 1978-1979, deel I. College "Emoties" 1980-1981, deel II. Subfaculteit Psychologie, vakgroep Functieleer, Universiteit van Amsterdam.
- Fürstenberg, J.F.F., 1971, Public reaction to crime in the streets. In: The American scholar. p. 601,610.
- Galtung, J., 1969, Violence, peace and peace research. In: Journal of peace research, no. 6, 167-191.

- Garver, H., 1968, What violence is. In: The nation, June 24, 1968.
- Gregg, ..., e.a., 1979, The caravan rolls on. In: Knowledge: Creation, Diffusion, Utilization, Vol. 1, no. 1, 31-61. Sage Publications.
- Griffin, S., 1977, Rape; the all-american crime. In: Vetterling-Braggin (ed.), Feminism and philosophy. Littlefield, New Jersey, 1977.
- Groth, ..., 1981, Rape: the sexual expression of aggression. In: Brain en Benton (eds.), Multidisciplinary approaches.
- Groth en Birnbaum, 1979, Men who rape: the psychology of the offender.
- Gubbels, H., C. Knapen, B. Lochtenbergh, 1978, Onrustgevoelens bij jonge vrouwen ten aanzien van criminaliteit en het beeld dat ze hebben van verkrachting. Rijksuniversiteit Leiden, skriptie Klinische Psychologie.
- Henig, J. en M.G. Maxfield, 1978, Reducing fear of crime: strategies for intervention. In: Victimology: and international journal, vol. 3.
- Henley, N., 1980, Body politics. Prentice-Hall, New Jersey.
- Hindelang, M.J., M.R. Gottfredson and J. Garofato, 1978, Victims of personal crime. Cambridge, Mass.: Ballinger.
- Hochschild, A.R., 1975, The sociology of feeling and emotion: selected possibilities. In: M. Millmann, e.a., Another voice. Feminist perspectives on social life and social science.
- Kanin, E.J., 1957, Male aggression in dating-courtship relations. The American Journal of Sociology, Vol. 63.
- Kinsey, A.C. e.a., 1953, Sexual behavior in the human female. Saunders, London.
- Kwast, S. van der, 1968, Seksuele criminaliteit. Capita selecta. Staflen, Leiden.
- Kwast, S. van der, 1963, Over de incest. Uitg. Boom, Meppel.
- Lederer, L., 1982, Heksenjacht. Feministische visies op pornografie. SARA.
- Lewis Herman, J., 1981, Father-daughter incest. Harvard University Press.
- Maso, I., 1980, Een etnomethodologisch onderzoek, Vakgroep Methoden en Technieken, Sociologisch Instituut, Rijksuniversiteit Leiden.
- McPherson, M., 1978, Realities and the perception of crime at the neighbourhood level. In: Victimology, 3, 319-329.

- Metz, G. en Rypkema, H., 1979, Mythen en feiten over verkrachting. Criminologisch Instituut, Rijks Universiteit Groningen.
- Meyer, J., 1977, De Sociale Atlas van de vrouw. Sociaal-cultureel Plan bureau. Staatsuitgeverij.
- MIAC, Actiegroep tegen sex-toerisme.
- Nederhof, A.J., 1981, Impact of interviewer's sex on volunteering by females. In: Perceptual and motor skills, jrg. 52, 25-26.
- Noordenbosch, G., 1981, Onderdrukking: een theoriegeladen begrip. Interne publicatie, Rijksuniversiteit Leiden, 1981.
- Nota WUB-Werkgroep Vrouwenstudies van de Faculteit der Sociale Wetenschappen, Rijksuniversiteit Leiden, mei 1982.
- Oskamp, S., 1977, Attitudes and opinions. Prentice-Hall, Inc. Engle Cliffs, New Jersey, p. 61 e.v.
- Piryns, P. en Schaepman, K., 1982, Porno. In: Vrij Nederland, jrg. 43, 5 juni 1982.
- Quispel, Y., 1981, Porno nu niet uit de strafwet halen. In: Serpentine, okt. 1981.
- Quispel, Y. en M. Lieberg, 1976, Tegen haar wil. Over verkrachting. Skriptie kriminologie, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Rappard, M. v., J. Hart, M. 't en Robben, 1979, Visies op vrouwen-mishandeling. In: Lover, Poortpers, Amsterdam.
- Reiss, A.J., 1967, Studies on crime and law enforcement in major metropolitan areas. Field survey III, part 1. Presidents Commission on law Enforcement and Administration of Justice. US Government Printing Office, Washington, 1967.
- Rhodes, R.D., 1977, The insoluble problems of crime.
- Riger, S., M.T. Gordon and R. Le Bailly, 1978, Women's fear of crime: from Harming to restricting the victim. In: Victimology, 3, 3-4, 274-284.
- Riger, S. en L. Gordon, et al., 1981, Fear of rape. Interimrapport, Center of urban affairs, North Western University Evanston.
- Römkens, R., 1980, Verzet van mishandelde vrouwen. In: Tijdschrift voor Vrouwenstudies, jrg. 1, no. 3.
- Russell, D., 1980, The prevalence and impact of marital rape in San Francisco. Ph.D. Mills College; paper presented at the American Sociological Association Meetings, New York.
- Rijnaarts, J., 1979, Was Noreen Winchester een uitzondering? Vaders die hun dochters verkrachten. Soc. Fem. Teksten 3, Uitg. Sara.

- Roefs, J. 1982, Die ander weet dat je doodsbang bent en maakt van die angst gebruik. In: Margriet, 12-3-1982.
- Sartre, J.P., 1934, Esquisse d'une théorie phénoménologique des émotions. Paris, Hermann.
- Scriptie, 1981, Wanneer is er voor het laatst naar je gefloten? Over sexueel geweld op straat. Bijvak Vrouwenstudies, Sociologische subfakulteit, VU Amsterdam.
- Skogan, W.C. en Maxfield, M.G., 1980, Coping with crime: victimization, fear, and reactions to crime in three American cities. Northwestern University, Evanston.
- Smart, C., 1976, Women, crime and criminology. Routledge & Kegan Paul, Londen, Henley and Boston.
- Soetenhorst-de Savornin Lohman, J., 1982, Gevoelens van onveiligheid: wat kan de overheid eraan doen?. In: Beleid en Maatschappij jrg. IX, 6/7.
- Spielberger, G.D., R.L. Gorsuch en R.E. Sushene, 1968, State Trait Anxiety Inventory. Cons. Psych. Press Inc..
- Straf op zwijgen is levenslang, De, 1983, Over de effecten van sexuele kindermishandeling, Uitg. SARA.
- Struyker Boudier, C., "Wat heet...". Syllabus Wijsgerige Anthropologie, 1979-1980, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Swaan, A. de, 1979, Uitgaansbeperkingen en uitgaansangst. De Gids Meulenhoff.
- Tweede Kamer-stukken, Zitting 1978-1979, 14.496, nr. 39.
- Vorrink, L., 1981, Gesprekken met verkrachte vrouwen. Onderzoek naar verkrachtingssituaties, verwerkingsproces, hulpverlening, opvang in eigen kring en gang van zaken bij politie en justitie, SUA, Amsterdam.
- Vorrink, L., 1982, Een griezel in de bosjes, beeldvorming rond verkrachting. In: Intermediair, 18 jrg., 46, 19 november 1982.
- Visser, M.B.H., 1981, Persoonlijke integriteit: een grondrecht - een mensenrecht. Ethische kanttekeningen bij een nieuw grondwets-artikel. In: Filosofie en praktijk, juni 1981.
- Vries, G. de, 1977, Sociale orde, regels en de sociologie. Spectrum.
- Vrolijk, A., M.F. Dijkman and G. Timmerman, 1972, Gespreksmodellen een geprogrammeerde instructie.
- Wilson, G.D., 1967, Social desirability and sex differences in expressed fear. In: Behavioral research and Therapy, Vol. 5, 136-137, Pergamon Press.

Winkel, F., 1981, Angst voor criminaliteit - verklarende modellen. In: Tijdschrift voor criminologie, nr. 6.

WODC, Slachtofferenquêtes, 1974-1979. Verslag van een jaarlijks onderzoek naar de omvang en aard van de kleine criminaliteit in Nederland, de bereidheid van de bevolking om delicten bij de politie aan te geven en het verbaliseringsbeleid, no. 13, Ministerie van Justitie, Staatuitg., + bijlagen.

WODC-Interne publicatie, 1978.

Dit onderzoeksrapport is geschreven binnen de Werkgroep Vrouwenstudies van de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Leiden. De werkgroep stelt zich ten doel wetenschappelijk onderzoek uit te voeren waarmee zij ondersteuning biedt aan de verbetering van de positie van vrouwen in de maatschappij.

De werkgroep vrouwenstudies is een van de negen werkgroepen binnen de FSW die onderzoek verrichten in opdracht van externe opdrachtgevers. Deze werkgroepen zijn:

- Arbeidsvraagstukken en Welzijn (A&W)
- Leids Interdisciplinair Centrum voor Onderwijs Research (LICOR)
- Leids Instituut voor de Stimulering van Sociaal Beleidsonderzoek (LISBON)
- Werkgroep Sociale Demografie (WSD)
- Werkgroep Energie- en Milieu-onderzoek (E&M)
- Centrum voor Onderzoek van Maatschappelijke Tegenstellingen (C.O.M.T.)
- Ruimtelijke ontwikkeling en Volkshuisvesting (R.O.V.)
- Leiden Institute of Development Studies and Consultancy Service (LIDESCO)

Meer informatie over de activiteiten van de werkgroep vrouwenstudies en de werkgroepen kan men vinden in de DSWO-voorlichtingsbrochure 8: Onderzoek in opdracht, aanpak in de Sociale Faculteit te Leiden, die verkrijgbaar is bij de DSWO, Middelstegegracht 4, 2312 TW Leiden. Telefoon: 071-148333 toestel 2267.

Werkgroep Vrouwenstudies
♀♀-STUDIES Middelstegracht 4
2312 TW Leiden